

József Attila Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Erdélyi Iván

TÖRÖK HADJÁRATOK MAGYARORSZÁG

ÉS AUSZTRIA ELLEN 1526 - 1541

Bölcsészdoktori Értekezés

Szeged 1977.

T A R T A L O M

1. MAGYARORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETE MOHÁCS UTÁN.
2. KATONAI, KATONAPOLITIKAI HELYZET A MOHÁCSI CSATA UTÁN. TÖRÖK ÉS MAGYAR-HABSBURG ERŐVISHONYOK.
3. AZ 1529-ES HADJÁRAT.
4. AZ 1532-ES HADJÁRAT.
5. KISÉRLET A TÖRÖKELLENES EGYSÉG KIALAKÍTÁSÁRA 1538-BAN. A TÖRÖKBARÁT POLITIKA CSŐDJE, BUDA TARTÓS MEGSZÁLLÁSA;
6. JEGYZETEK.

MAGYARORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETE

MOHÁCS UTÁN

Az 1526-os mohácsi csatavesztés után a magyar uralkodó osztálynak csak egy kis csoportja látta-helyesen, hogy az adott körülmények között, -török-ellenes harchoz segítséget csak a Habsburgoktól remélhet. Ez a kis főnemesi csoport, mely az özvegy Mária királyné körül tömörült, 1526. december 17-én Habsburg I. Ferdinándot választotta királynak, remélve, hogy a Habsburgok hatalmas erőferrásaikat a török ellen tudják fordítani. Ferdinánd tekintélyét az is növelte, hogy a cseh királyságot már ekkoriban megszerezte.¹

A magyar uralkodó osztály nagy része, -főleg a köznemesség nem látta világosan az ország nemzetközi helyzetét. Az 1505-ös rákosi végzésre hivatkozva Szapolyai János erdélyi vajdát emelték a trónra.² Pedig az ország helyzete aggasztóbb volt, mint valaha, annak ellenére, hogy a probléma nem 1526-ban keletkezett. Magyarország már az 1500-as évek elején a felemelkedő spanyol-német, németalföldi Habsburg birodalom és az egyre agresszívabbá váló oszmán-török szultánság ütköző zónájába került.³ A törököktől katasztrófális vereséget szenvedő magyar-állam saját erőforrásaiból a további ellenállást sikerrel nem remélhette. A további török-ellenes harc szempontjából realisabb volt a Habsburg-barát politika híveinek az elképzelése, Szapolyait érdekei azonban-csak-Habsburg-ellenes hatalmakhoz közelíthették, és ennek-egyenesen konkluziója lett a törökbarát politika, a rendkívül megalázó török-vazallátus. Ezt a kortévesztő politikát véljük felfedezni a Szapolyai-barát Záray Jeromos leveléből, melyet a velencei dogénak írt: "Legyen arról meggyőződve Nagyságod, hogy a magya-

rok idegent maguk fölött nem türnek el.⁴ Ez a politika vezetett a polgárháborúhoz, és végső soron okozója lett annak, hogy Magyarország majdnem egész területe, a rákövetkező évtizedben hadszintérré vált. A mohácsi csatavesztés és következményeinek okai bonyolultak. Nem magyarázhatók az állandó törökellenes, kimerítő háborúval,⁵ vagy az uralkodó osztály bűnös politikájával. A XVI-XVII. századi Magyarország fejlődésének jellegzetes vonásait nem egyedül csak a török háborúk viszonylatánál kell vizsgálni. A késői feuda lizmus kelet-európai törvényszerűségeit, jellemző formáit, az egyetemes gazdasági és társadalmi tendenciák figyelembevételével lehet csak magyarázni.⁶

1526 előtt Európában két nagy politikai csoportosulás létezett. Az egyik élén a Habsburgok álltak, akiket a spanyol világbirodalom erősített és Franciaország, melynek viszonylagos homogén volta, gazdasági, társadalmi fejlettsége már körvonalazta a nemzeti állam kialakulásának tényét. Érdekeik keresztetzték a Habsburgokét, akik világbirodalmat akartak alapítani. A két hatalom között mély ellentét volt, és ez rányomta a bélyegét a XVI. század első felének európai, politikai viszonyaira.

I. Ferenc francia király diplomáciája a török szövetségét kereste.⁷ A franciákon kívül az oszmánokhoz közeledett Velence is, de jó kapcsolatokra törekedett több kisebb európai fejedelemség, köztük a német protestánsok. A magyar uralkodó osztály irrealitására viszont jellemző, hogy 1520-ban Berham csauaszt, az új uralkodó, Szulejmán szultán követét, aki a kapcsolatfelvétel céljából utazott a magyar udvarba, elutasították. Sőt nagyon is valószínű, hogy felkoncolták kíséretével együtt.⁸ Franciaország rá volt szorulva a török segítségre. A két nagyhatalom az európai hegemonia kérdését olasz földön kívánta eldönteni. A harcokban a franciák bizonyultak gyengébbnek, már az első ütközeteket is elvesztették. Milánó az ellenség kezébe került.⁹ Franciaország ekkor még nem fordult a törökök-

höz, habár a török szövetség gondolata már felvetődött, érlelődött.¹⁰ A háboru tovább folyt, és a franciák diplomáciai sikert értek el, mert le tudták választani V. Károly oldaláról a pápaságot és Velencét. 1525-ben viszont Páviánál megsemmisítő vereséget szenvedett a francia hadsereg, és maga a király, I. Ferenc is fogságba került. Kétségbeesett helyzetében 1525 vége felé Frangepán Jánost követségbe küldte a szultánhoz és biztatta, hogy támadja meg II. Lajost, a császár sógorát.¹¹

I. Ferenc ekkor még nem volt tisztában azzal, hogy egy Magyarország-ellenes török háboru nem sokat segít a francia problémákon. A magyarországi hadszíntér eseményei V. Károlyt nem különösen érdekelték. Az egyre kiterjedtebbé váló török-Habsburg konfliktus fő hadszíntere a Földközi-tenger medencéje lett. I. Ferenc arra gondolt, hogy a Habsburg-barát magyarok elleni török támadás a francia erőket valamelyest tehermentesítené. Elképzelése kitűnik leveléből: "Ha a nagyur /Szulejmán E.I./ Magyarország királyát kissé megleckézné, mi képesek volnánk a spanyol királynak ellenállni...." ¹²

Az ekkoriban hadszínterré váló Földközi-tenger legfontosabb térsége tehát Itália volt. A birodalmi rendeket V. Károly itáliai hadműveletekre és azok támogatására aligha tudta rávenni, de a birodalom legerősebb hatalma, Spanyolország támogatta a császár itáliai manővereit. A császárság főtengelye észak-keleti irányból a Madrid-Róma vonalra helyeződött át. A császár csak a spanyolok által tudta Milánót, Toszkanát, Nápolyt biztosítani.¹³ A törökök tengeren még nem érezték erősnek magukat, és ezért támadásuk szárazföldön indult. 1526 augusztus 29-én Szulejmán élete legnagyobb győzelmét érte el Mohácsnál. A franciákat azonban a törökök győzelme - mellyel kiiktatták Magyarországot a Habsburgok védelmi vonalából - nem segíthette. Hiába vezettek a törökök 1529-ben is hadjáratot, Ausztria ellen a mellékhadszíntérnek számító

magyar, osztrák területen, még részsíkert sem nagyon érték el a mohácsi győzelmükhöz-képest. Frangepán követjárása-alkalmából a Portán-felvetődött egy esetleges Itália elleni hadjárat-terve, de ezt-az-elképzelést azonban a török vezetők az említett haditengerészeti okok miatt elvetették.¹⁴

A francia-Habsburg ellentét-ugyszólván átfogta egész Európát, közben a török hadsereg-szinte zavartalanul nyomult-észak-nyugati-irányba. Szulejmán támadását csupán a gyenge, feudális magyar hadsereg akarta-feltartóztatni. Mivel a Habsburg erőket a franciák jelentősen lekötötték, az oszmán hadsereg jóformán akadálytalanul jutott el akár Bécs alá is, Magyarország összeomlása után.

A fogságban-lévő I. Ferenc 1526 februárjában még nem tudta, hogy segíteni fogja-a török, ezért békét-kötött V. Károlylyal.¹⁵ A béke súlyos feltételeit el kellett fogadnia, hiszen fogságban volt. Szabadulása után azonban a madridi szerződésről hallani-sem akart, -arra hivatkozott, hogy a császár-kényszerítette annak elfogadására. Bátorították Ferencet az itáliai államok is, mert a-páviai csata-után - félve-a Habsburgok súlyának-növekedésétől -, egy Habsburg-ellenes szövetség létrehozásán fáradoztak.¹⁶ A franciák veresége után fennállt Itálya-egyesítésének lehetősége is a Habsburgok által. Ez főleg a velencei érdekeket sértette, de természetesen a franciák sem akarták.¹⁷ Közben a francia király megtudta február táján, hogy számíthat a törökök segítségére.¹⁸ I. Ferenc ezért nem adta át Bourgognét, melyről-a madridi békében mondott le, sőt feltámasztotta igényeit Milánó, Flandria és Artois iránt is. 1526 májusában, ilyen körülmények között jött létre a cognaci liga, mely

Franciaország, a pápa, Milánó, Velence, Firenze, valamint több más kis itáliai állam szövetsége a Habsburgok ellen. A protektor szerepét az angol király vállalta.¹⁹ A francia-török szövetség révén tulajdonképpen a cognaci ligával "együtműködött" Szulejmán is, akinek hadserege ekkor már a Balkánon vonult, és később Magyarországra mért pusztító csapást. II. Lajos országa a Habsburgok és Jagellók szerződése révén a Habsburgok szövetségi rendszerébe tartozott.²⁰ Magyarország tehát Mohácsnál elvérzett.²¹ Az önálló magyar feudális állam bukása azonban új helyzetet teremtett, főleg II. Lajos halála miatt. A számításukban családhozó franciák mellett a török sem lehetett teljesen elégedett. Ferdinánd főherceg, aki a hatalmas Habsburg birodalom ausztriai részét bírta, - háza-ssági szerződés jogán - igényt tartott sógorának, II. Lajosnak a trónjára. A mohácsi csatavesztés tulajdonképpen csak neki volt kedvező, mert a szultán győzelmével nem tudott I. Ferencnek kedvező helyzetet teremteni, ugyanakkor "besegítette" legnagyobb riválisait, a Habsburgokat Magyarország trónjára.²²

1526 végére a cognaci liga felbomlóban volt. Velence és a pápa érdekellentétek miatt kezdett egymással szembefordulni. Franciaország passzív maradt, mert szövetségesei Sforza Ferencnek akarták Milánót visszafoglalni, nem I. Ferencnek.²³ A liga a következő év tavaszán induló császári offenzívával szemben tehetetlen volt. 1527 tavaszán a sacco di Róma megpecsételte a pápaság sorsát. Itáliában ekkor már csak Firenze állt ellen a császárnak. Mikor VII. Kelemen, a Medici pápa szorongatott helyzetbe került - ugyanis 1527 májusában az Angyalvárba szorult -, a firenzeiek elűzték a Medici családot és visszaállították a régi commünt. A város, melynek védelmét Michelangelo irányította, 9 hónapos ostrom után került V. Károly kezére.²⁴ Ilyen körülmények között

a liga tagjai békére kényszerültek. Török Pál szerint a Habsburgok nyugati ellenségeinek békülékenysége összefügg Bécs diadalmas megvédésével 1529-ben. A véres háborúk folyamán mindkét fél kimerült és végül megegyeztek a cambriai békében. Ezzel a békével azonban a Habsburgok és Franciaország háboruszkodásának csupán egy szakasza zárult le. I. Ferencnek le kellett mondania olasz igényeiről. V. Károlyt Itália királyának ismerték el, VII. Kelemen császárrá koronázta. Nápoly a spanyoloké lett, de spanyol protektorátus alá került Milánó is. Firenze újra a Mediciek kezébe került.²⁵ Ez a béke tehát nem hozott teljes fegyvernynyugvást. A hadműveletek mindig kiújultak, még Ferenc király utóda Henrik is folytatta a harcot a Habsburgok ellen. A háboru végül 1559-ben a cateau cambresis-i békével zárult.

Az európai hatalmak diplomáciája eggyel kibővült 1526 vége felé, hiszen Magyarországon két király kezdett működni. Mindkettő először külkapcsolatok révén próbálta hatalmát stabilizálni.

I. Ferdinánd főleg V. Károlytól kívánt segítséget kérni. A császárt azonban lekötötték a nyugati háborúk és anyagilag is kimerítették az állandó hadműveletek. A császár Ferdinándot mindig arra kérte, hogy egyezzen ki Szapolyaival, mert a "vajda" háboru esetén szövetségbe lép a törökkel, és így közvetlenül fenyegetni fogja az örökös tartományokat.²⁶ Igaz, kezdetben biztatta Ferdinándot a császár, és küldött is némi segítséget, de mindvégig arra intette, hogy akár áldozatok árán is, de egyezzen ki keleti ellenfeleivel.²⁷ Ferdinánd tehát nagyarányú segítséget testvérétől nem remélhetett. Az európai hatalmak pedig hallani sem akartak az egyetemes törökellenes háborúról. Ennek a háborunak a reménye biztatta 1526 előtt a magyar uralkodó osztályt is, de csak kevesen látták, hogy az egye-

temes keresztény hadjárat terve anakronizmus. A reformáció zsenije, Luther Márton találóan leplezte le ezeket a törekvéseket: "... A paphad nem a török legyőzésére törekszik, hanem, hogy e címen saját erszényét megtölthesse." ²⁸ Török Pál szellemesen fogalmazza meg, hogy a nevezett hadjárat terve mire volt jó a XVI. században. Adót kértek ezen a címen, fegyverkezni lehetett, felhasználták a diplomácia zsaroló eszközeként, más tárgyalásokat lehetett leplezni vele stb... Végül olyanféle formula lett belőle a diplomácia nyelvén, mint a mindennapi életben a "jónapot kívánás". ²⁹ Még a mohácsi csata előtt Wolsey angol bíboros és pápai legátus nyíltan megmondta a magyaroknak, hogy nincs itt az ideje a török-ellenes hadjáratnak, előbb le kell győzni a francia királyt. A magyarok szorult helyzetét akarta kihasználni V. Károly császár is. Ugy ígért segítséget, ha Magyarország csatlakozik a francia-ellenes szövetséghez. ³⁰

A német birodalmi rendek hajlandóságát a török-ellenes háborúra, meghatározta a Habsburgok hatalmának növekedése. Jobban féltek a rendek a Habsburgok előretörésétől, mint a délről fenyegető törököktől. Ha a török támadás közvetlenül a birodalmi tartományokat fenyegette, akkor igyekeztek sereget kiállítani, de a veszély elmúltával újra lekötötték őket a hatalmi harcok és a vallási ellentétek. ³¹

Ferdinánd diplomáciailag el akarta szigetelni Szapolyait. Először a határvidék bégjeivel próbálkozott, de tapogatózásai nem hoztak sikert. Bali béggel 1524-ben Tomori is eredménytelenül levelezett. ³²

Felkeresték Ferdinánd követei VIII. Henrik angol királyt is. ^{Az} V. Károlynál kétségtelenül gyengébb diplomáciai érzékkel rendelkező Ferdinánd próbálkozásai itt is eleve kudarcra voltak ítélve. Ferdinánd ugyanis nem ismerte az angol belpolitikai problémákat, csak azt tudta,

hogy VIII. Henrik 1525-ben pénzt akart juttatni II. Lajosnak a török ellen. VIII. Henriknek ezt a lépését valószínű, Morus Tamás a keresztény univerzalizmus nagy híve sugallta.³³ Közben a cognaci ligát támogatta az angol uralkodó, ha nem is lépett be közvetlenül a szövetségbe.³⁴ I. Ferenc viszont tisztában volt VIII. Henrik szándékával, hogy el akar válni spanyol feleségétől, Aragóniai Katalintól, aki V. Károly és Ferdinánd nagynénje volt. A pápai diszpenzációban csak akkor bizhatott, ha a Habsburgok ellen fordul. Igéretet tett Ferencnek, hogy az itáliai hadjáratát részben fedezi.³⁵ Ferdinánd 1527 márciusában kelt levelében hiába vádolja Szapolyait, hogy a mohácsi csata előtt nem csatlakozott a királyhoz, és ezért következett be a vereség. VIII. Henrik nem sok figyelemre méltatta ezt a levelet. Főöslegesen bizonygatta levelében azt is, hogy testvérével képes megoltalmazni Magyarországot, viszont erre Szapolyai képtelen.³⁶

VIII. Henriket a török kérdés nem érdekelte, de Szapolyaiban Habsburg-ellenes erőt látott, ezért elküldte hozzá követét Wallepot.³⁷

Sikerült viszont Ferdinándnak szövetségre lépni Cserni Jovánnal, a szerb parasztok vezetőjével. A háború utáni határmenti szerb parasztság és a vegyes nemzetiségű kóborlók mozgalmában antifeudális elemek is voltak. Ezek a "kóborlók" többnyire a délvidéki török portyázások következtében váltak öthontalanná. Gyűlöltek a törököt, de Damoklész kardjaként fenyegette őket a magyar és szerb feudális urak azon törekvése, hogy kiterjesszék rájuk elnyomó hatalmukat. Cserni Jován vezetésével erős parasztcsapatok jöttek létre. Cserni Jovánt a szerb despoták leszármazottjának tekintették, ő maga igényt is tartott azok korábbi területeire. Kezdetben Szapolyaival tárgyalt, de a parasztgyűlölő uralkodóval nem tudott megegyezni. Ferdinánd viszont elismerte

Cserni Jován követelését, és támogatásáról biztosította. A Szapolyai-párti magyar nemesség azonban félt, hogy a Fekete Ember mozgalma általános parasztfelkelésbe csap át, ezért nagy erőfeszítésekkel leverte a mozgalmat és felkoncolták Cserni Jovánt.³⁸ A magyar uralkodó osztály ezzel a tetteivel megfosztotta magát egy belső török-ellenes erőforrástól.

Sikertelenül próbálta rávenni Ferdinánd a spanyol rendeket, hogy pénzzel támogassák Szapolyai és a török ellen. 1527 február 10-én Salinas Márton Walloidból jeltenti az osztrák főhercegnek, hogy a cortez szívesen adna pénzt, de attól tartanak, hogy V. Károly nem a török ellen használja fel a segílyt.³⁹ A spanyol nemesség nem szívesen áldozott a távoli ország török-ellenes harcáért, mert aragóniai örökségből eredően egy mediterrán birodalom megteremtésén fáradozott. Érdekei alapján figyelmüket inkább fölkellették az itáliai harcok, Északnyugat-Afrika kalózainak menőverei. A törököket csak akkor kezdték komolyan venni, mikor Barbarossza Hajreddin, török szolgálatba álló volt kalózvezér, veszélyeztetni kezdte hatalmukat a Földközi-tengeren. Továbbá kellemetlenül érintette a spanyolokat az is, hogy ~~xx~~ I. Ferenc szövetséget kötött az oszmánokkal.⁴⁰ Ferdinánd kezdetben nem élvezte a pápa támogatását sem. Viszonyát a pápasággal szemben álló szövetségi rendszerek határozták meg. Még Zimonymál járt a szultán 1529-ben, amikor a franciák hadait Milánó és Pávia között újra szétverték. A pápa ezután kibékült V. Károlyval és Ferdinándot is elismerte cseh és magyar királynak.⁴¹

Ferdinánd megkésve küldte követeit a törökhöz, Szapolyaihoz képest. Hoberdanacz János és Weichelberger Zsigmond csak 1528 április 9-én kelt át a Száván. Ha hihetünk Szalay László forrásközlésének, a két német követ feltűnően magabiztos volt. A szultántól az egész délvidék

ket visszakövetelték. Ferdinánd ekkoriban már ura volt az egész országnak. 1527 júliusában V. Károly zsoldosait is segítségül hívta, és seregei ugyszólván kisöpörték Szapolyait az országból. A portán azonban nem fogadták szívesen a pökhendi követeket. Tulzó követeléseikre Ibrahim nagyvezir meg is jegyezte: "Bizon csodálom, hogy még Konstantinápolyt is nem kívánja." ⁴² /Ferdinánd király. E. I./ Ferdinánd tehát nem a megfelelő hangnemben tárgyalta Szulejmánnal, követei nem voltak óvatosak a török uralkodóval. A követjárás nem hozott sikert. ⁴³

Nyugtalanította Ferdinándot, hogy kudarcával szemben Szapolyai diplomáciája sikereket tudott felmutatni. Már 1526 őszén kapcsolatba lépett a bajor hercegekkel. Ferdinándnak ekkoriban még nem álltak rendelkezésére azok az erőforrások, melyek segítségével a következő évben elűzte Szapolyait. Vilmos, Lajos, Erneszt bajor hercegek a Habsburgok ellenfelei voltak. Vilmos a cseh trónja is pályázott és mindent elkövetett, hogy megválasszák. ⁴⁴ Szapolyaiban a bajorok Habsburg-ellenes szövetségest láttak.

Szapolyai próbálkozott Ferdinánddal is, de a Habsburg uralkodó vele csak mint erdélyi vajdával volt hajlandó tárgyalni. Ezek a kísérletek tehát eleve kudarcra voltak ítélve.

Szapolyai legnagyobb diplomáciai sikere a francia, majd a török szövetségének elnyerése volt. A két nagyhatalom, Franciaország és a török birodalom szövetsége hosszú ideig döntő tényezője volt az európai politikának. A franciával analóg politikára Antoine Rincon francia követ vette rá Szapolyait. Ő hajlott is erre, hiszen más választása nem volt, és ekkor már a száműzetés keserű kenyerét ette Lengyelországban. I. Zsigmond len-

gyel királyt a török, de főleg a tatár veszedelem Moldova irányából inkább a Habsburgok felé közelítette, de ez a küzdelem le is kötötte erőit.⁴⁵ Szapolyainak semmit sem ígért, viszont Szapolyait 1527 elején, mikor még birtokolta az országot, I. Ferenc biztatta, hogy csatlakozzon a francia szövetségi rendszerhez. Levelében a liga minden fontos államát említi: "... kelj bátran jogod védelmére, annál is inkább, mert tudnod kell, hogy a római pápa, Anglia ... a velencei köztársaság, kivált pedig mi, nem fogunk segély nélkül hagyni..."⁴⁶ Javaslatára Szapolyai elküldte tehát követét, Laksy Jeromost Konstantinápolyba. A lengyel származású diplomata látszólag fényes eredményt ért el. A törökök megígérték, hogy segíteni fognak, elűzik Ferdinándot; Szapolyai ezzel a lépésével tulajdonképpen kiszolgáltatotta a törököknek az országot.⁴⁷ A magyar politikai életben ekkor tűnt fel Ludovicus Griŕti, a velencei doge törvénytelen fia, aki egyengette az utat Szapolyai és Szulejmán között. A török udvarban tartózkodó kalandor Laksyt pártfogásába vette.⁴⁸

Szapolyai 1528 őszén felújította szövetségét a francia királlyal, aki 50.000 aranyat ajánlott fel a Habsburg-ellenes harcaira. Így jött létre a fontainebleau-i szerződés. I. Ferenc ekkoriban a tengeren szorult helyzetben volt, mert tehetséges flottaparancsnoka, Andrea Doria 1528 nyarán elpártolt tőle, és V. Károly szolgálatába állt.⁴⁹

Szapolyai és a birodalmi rendek kapcsolata körülbelül ugyanolyan alapokon állt, mint a bajorokkal kötött szövetsége. Német kapcsolatait csupán Habsburg-ellenes viszonya alapján realizálhatta. A birodalmi gyűlésekre elküldte követeit. Ezeket a diplomatákat Ferdinánd állandóan akadályozta céljuk elérésében, ahogy 1527 márciusában a regensburgi gyűlésre igyekvőket is feltartózt

tatta.⁵⁰ A követek, ha egyáltalán eljutottak a céljukhoz, csak annyi eredményt értek el, hogy az egyes fejedelmektől ígéretet kaptak, hogy Szapolyait Ferdinánddal szemben nem hagyják csérben.

Szapolyai a cseh rendeket is megkísérelte elfordítani Ferdinándtól. V. Károlyhoz írott 1530. január 28-i levelében Ferdinánd a következőket írja: "Néhány főur gonosz üzemeket kezdett ellenem a vajdával, kénytelen vagyok Prágába utazni országgyűlést tartani." Nyilván azért, hogy megingó hatalmát helyreállítsa.⁵¹

Ferdinánd már 1528 tavaszán tudta, hogy a háborút a törökkel nem kerülheti el. Laksy 1528. április 18-án kelt levelében hadat üzent Ferdinándnak, és ez már előhírnöke volt az 1529-es szultáni hadjáratnak. A csavaros eszü kalandor - aki később Ferdinánd pártjára állt -, levelében így magyarázta Szapolyai szövetségét a törökökkel: "Esküszöm, hogy kellemetlenül cselekszem, de látván...királyomnak igazságos ügyét elnyomni, s mivel hogy verembe esett ökröt ünnepnap is parancsolja kivontatni az evangélium" ⁵² /Szükség törvényt ront! E.I./ Laksy sorai ellenére Szapolyai törökbarát politikája - Európa szerte - általános megdöbbenést okozott.⁵³

Velence és Törökország viszonya a korabeli Európában a Signoria sajátos helyzetéből fakadt. A mohácsi csata után Velence szerencsekivánatokot, majd üdvözlő követet küldött a szultánhoz.⁵⁴ Nem volt sokkal jobb morális téren a pápaság szerepe sem. A ligához tartozó VII. Kelemen magyarországi követe, Burgió állandóan buzdította a magyarokatna török ellen, ugyanakkor a pápa tulajdonképpen a törökkel szövetségben volt. Sőt Burgió képes volt Ferdinándot megvádolni, hogy seregét nem küldi a török ellen 1526-ban.⁵⁵ Velencét azonban mégsem kell teljesen elítélni a cognaci liga

alapján. A velenceiek létérdekeikből fakadóan törökellenesek voltak. Hosszu távon gazdasági, kereskedelmi érdekük miatt nem is lehettek törökbarátok a köztársaság vezetői.⁵⁶ Érdekeik viszont sajátos helyzetük miatt, szinte soha nem estek egybe szövetségeseik érdekével. Hiába volt Velence a francia szövetségi rendszer tagja, de háborúra csak akkor volt hajlandó, ha valamelyik kereskedelmi, vagy katonai bázisát közvetlenül fenyegették.⁵⁷ Az 1520-as években a Habsburg előretörés a köztársaságot törökbarátság felé terelte. 1526-ban elismerte Szapolyai királyságát, de nem támogatta.⁵⁸ Politikai manővereire jellemző, a nagyfokú óvatosság, ravaszság. II. Lajos udvarában ezért voltak bizalmatlanok a velencei követekkel. A magyar urak gyűlölték, a török szövetségeseinek, kémeinek vélték őket. Gyakran követelték kiutasításukat a királytól.⁵⁹ A XVI. század elején a Habsburgok előretörése jobban izgatta a velenceieket, mint a törökök hódításai, mert azok utvonalai elkerülték a Signoriát. Ezért 1527-ben az isztambuli velencei követet öt izben utasították arra, hogy vegye rá a szültánt egy Ferdinánd elleni háborúra.⁶⁰

Az 1529-es esztendő már érzékeltette a Habsburgokkal az egyre erősödő török flotta súlyát. Andrea Doria admirális nem tudta megakadályozni Penon erődjének elestét. Algir előtt egy kis sziklaszigeten állt ez a kis spanyol támaszpont. A kalózok mólót építettek a sziget és a kikötő között és elfoglalták az erődöt. Ezáltal egycsapásra ~~remek~~ kikötőhöz is jutottak. Barbarossza Hajreddin emberei innen kiindulva pusztították ezután Valencia vidékét.⁶¹ Közben folyt a háború olasz földön a Habsburgok és franciák között, de támadásba lendültek a törökök is, hogy trónra segítsék az elűzött Szapolyait, és "megbüntessék" Ferdinándot. A Habsburg utalkodó ekkor még egy kísérletet tett a török visszafordítására. Követe, Jurisich Miklós azonban el sem jutott a szultán elé, mert nem kapott menlevelet a határvidék bégjeitől. Pedig Ferdinánd Hoberdanacz és

Weichselberger követjárása óta sokat engedett követe-
léseiből. Jurisich titkos utasítás alapján még adót,
évdíjat-is-felajánlhatott-Ferdinánd királyságának el-
ismerése fejében, és 100 ezer aranyig elmehetett az
alkudozás folyamán.⁶²

Ferdinánd 1530-ban a-nnak ellenére, hogy katonái
diadalmasan megvédték-Bécszet, tovább engedett követe-
léseiből. Már megelégedett a fennálló status quo-val,
bizonyos anyagi-hajlandóságai továbbra is voltak, igaz
ezután-is követelte-a határvidék városait, de meghagy-
ta követeinek, Lambergnek-és Jurisichnak, hogy ezt a
témát különösen ne fessegessék.⁶³

Korabeli északi-szomszédainknak, a lengyeleknek
magatartását a törökkel szemben már a földrajzi-távolság
is magyarázza. Igaz Moldova, Ukrajna felől közvetlen
érintkezésben voltak, főleg a tatárokkal, de a len-
gyel államot komolyan soha nem tudták veszélyeztetni.
Zsigmond 1525-ben békét kötött az oszmánokkal. Hason-
ló cselekedetre szólította fel II. Lajost is. Tanácsa
nem volt elvetendő, de Zsigmond nem ismerte a sajátos
magyar viszonyokat. Belgrád elfoglalása után már nem
lehetett a szó szoros értelmében - békét kötni a tö-
rökökkel. A portyázók állandóan zaklatták Magyarország
déli területeit.⁶⁴ 1526 után-a lengyel urak javasol-
ták Zsigmondnak, hogy tegyen lépést a magyar trón meg-
szerzése ügyében,-de Zsigmond visszariadt a nehézsé-
gektől.⁶⁵ A lengyel származású Laksy - miker Szapolyai
és a török szövetségét kovácsolta, - elérte azt, hogy
Lengyelországgal Szulejmán 2 évre meghosszabbította
a fegyverszünetet.⁶⁶ A lengyel király "... nem nagy -
hajlandóságot viseltetett Zápolya iránt...", de szíve-
sebben látta szomszédjának Szapolyait, mint a Habsbur-
gokat.⁶⁷ Mindezek azonban nem zárták ki azt,

hogy a török-tatár veszedelem Lengyelországot inkább a Habsburg házhoz közelítse.⁶⁸ A XVI. század első felében a lengyel uralkodó osztály politikájában félreismerhetetlenül felülkerekedett az az irányzat, amely az ukrán és belorusz területek felé igyekezett expanzív politikát folytatni.⁶⁹ Ez a politika hatással volt a lengyelektől keletre eső orosz államra.

Mikor a Habsburgok felvették a kapcsolatot az oroszokkal, szövetségest akartak keresni a lengyel Jagellók elleni harchoz.⁷⁰ A törökökkel az oroszok jó viszonyban voltak, de ezek a jó kapcsolatok 1520 táján megromlottak, mert a törökök támogatni kezdték a krimi kán oroszellenes politikáját.⁷¹ III. Vaszilij, III. Iván fia, még Moszkvát is alig tudta megvédeni 1521-ben a tatárok támadásától.⁷² A Magyarországtól délkeletre fekvő két vazallus román fejedelemiség Szulejmán parancsára Szapolyait támogatta.⁷³ Rares Péter moldovai fejedelem később úgy igyekezett lazítani a török függőségen, hogy Oroszország diplomáciai segítségét is igénybe vette.⁷⁴ Az oroszokat nemcsak a Jagellók ellen akarták felhasználni a Habsburgok, hanem igyekeztek bevonni őket törökellenes szövetségi rendszerükbe.⁷⁵ Ezért gyakori volt a követváltás a két hatalom között, de az akkor még gyenge orosz állam, különösen III. Vaszilij halála után - 1533. december -, nem tudott erőteljesen fellépni a tatár-török ellenséggel szemben.

Nem használták ki a Habsburgok a hatalmas török állam belső problémáiból adódó felkeléseket. 1526 őszén Anatólia déli részén robbant ki fegyveres felkelés. 1527 tavaszán Veli Holefi vezetésével Torszun körzetében, Kalendár Cselebi irányításával a bozoki szandzsákban is kirobbant a harc. 1529 februárjának elején pedig Szejdi Siita vezér felkelése volt jelentős.⁷⁶ A perzsa határ mellett élő siita törzsek legnagyobb felkelését Seref Hán kurd emir vezette. Seref Hán átpártolt Tahamaszp perzsa sahhoz, aki Szulejmán legnagyobb keleti ellenfele volt, le

győzni jóformán soha nem tudta. Az elpártolt emir megverte a bitliszi beglerbég, Ulema pasa seregeit. Segített-e az a körülmény, hogy Tahmaszp ekkoriban Bagdadot is birtokolta, pedig a várost már korábban elfoglalták a törökök. A Bagdad-Baszra fűszer-utat igyekeztek megszerezni.⁷⁷

1527-ben Péter antiochiai pátriárcha írt V. Károlynak, és 50 000 puskást, 1000 lovast, 400 hajót kért. Ő 50 000 fős hadsereg kiállítását ígérte segítség esetén. Ugyanebben az évben V. Károly a damaszkuszi érsektől is hasonló levelet kapott.⁷⁸ A császár azonban nem akarta kockáztatni flottáját és seregét bizonytalan partraszállási hadművelettel, ezért szívesebben tárgyalta Tahmaszp perzsa uralkodóval. 1529 februárjában Jean de Balbi lovagot küldte a sahhoz. Rá akarta venni Tahmaszpot, hogy támadja hátba a törököket. A tárgyalások gyakorlati sikert nem eredményeztek.⁷⁹ Valószínű vallási okok és a nagy távolság akadályozta a megegyezést. Sikeresen tárgyaltak viszont Tahmaszp sahkal a portugálok, akiknek ebben a térségben - Perzsa-öböl, India - gyarmataik voltak. A portugálokhoz a perzsákat közvetlen érdekek fűzték, azért 1532 tavaszán perzsa-portugál szövetség jött létre.⁸⁰ Ezek a keleti események a törököket arra késztették, hogy egyezzenek ki a Habsburgokkal, és indítsanak háborút a perzsák ellen. Ezért nőttek meg Ferdinánd esélyei a törökökkel kötendő béke ügyében,

Velence ekkoriban már a Habsburgok felé közeledett. 1529-ben látták a Signoria vezetői, hogy Velencét közvetlen török támadás nem fenyegeti. Kémei, diplomatái által már az 1532-es támadást is kifürkészték, és időben tájékoztatták a Habsburgokat. A Signoria politikájának megváltozását az is elősegítette, hogy Barbarossza Hajreddin hajóhada egyre aktívabbá vált.⁸¹ Mikor Barbarossza Hajreddin hatalomra jutott a flottánál, a velencei köztársaság iránt ellentétes indulatu párt került

hatalomra a török politikai életben.⁸² Mindezek ellenére a török flotta nem lépett akcióba a velenceiek következetes békepolitikája miatt. Jellemző Velence "békevágására", hogy tárgyalásokkal, alkudozásokkal el tudták simítani az 1537-es korfui török partraszállást. A törökök akkor még elvonultak, de a növekvő ellentétet, mely Griitti és Ibrahim halála után elmélyült, egyre nehezebben tudták elsimítani.⁸³

I. Ferenc 1532-ben már kifejezetten azt szeretnéte volna, ha Itália ellen vonulnak a törökök. A francia király már ekkoriban tudta, hogy egy Németország elleni török támadás birodalmi egységet eredményez. A német rendek, melyek V. Károlyval szemben álltak, sok esetben francia érdekeket szolgáltak. I. Ferenc a német rendeket úgy akarta távol tartani a császártól, hogy követe útján Szulejmánt egy Itália elleni hadjáratra akarta rábeszélni. Ebben az esetben a birodalmi rendek nem küldenek csapatokat Bécs védelmére. Ezért kért kihallgatást Ferenc követe, Rincon az 1532-es hadjárat idején Nis térségében a szultántól.⁸⁴ Szulejmán ha el is tért a megszokott hadiutttól, a hadjárat irányát nem változtatta meg. Kísérletet tett viszont a szultán Lengyelország szövetségesének elnyerésére. Követét a lengyel királyhoz küldte, de a katolikus Lengyelország nemet mondott.⁸⁵ Az 1532-es szultáni hadjárat török vereséggel végződött, habár az akindzsik seregén kívül a törökök számottevő veszteséget nem szenvedtek. 1532 után létrejött egy viszonylagos erőegyensúly Európában, a Habsburgok és az oszmánok viszonylatában. A szultán hajlandó volt a békére a fennálló status quo alapján.⁸⁶ Az 1527-től folyó háborúk Ferdinándot is kimerítették, de Szulejmánnak nagyobb szüksége volt a békére a keleti problémák miatt. Az Oszmán Birodalom már régóta halogatta a Perzsia elleni háborút. Bagdad 1508 óta a perzsa sah

birtokában volt, de zavarta a törököket a perzsa-portugál szövetség is. A perzsa övölben és környékén sok portugál támaszpont volt. A Hormuz szigetek, a Balirein szigetek, Maszkat stb. Ezeken kívül megvetették a lábukat a portugálok Indiában is. Az erősödő török flotta igyekezett utat nyitni az Indiai-óceán felé. 1530-ban Muszfafa Barjáni flottája Adent foglalta el, majd megkaparintotta a portugálok indiai gyarmatát, Diut. Diuban azonban nem volt tartós a török uralom, mert Bahadur sah, Diu bennszülött ura a nagymogulok Indiájától remélhette csak hatalmának biztosítását. Ezért behívta a portugálokat, akik újra elfoglalták a gyarmatot. Diut ezután a portugálok megerősítették, a további török vállalkozásokat el tudták háritani. Adent viszont a törököknek sikerült 1538-ban megszerezni, és ezután hosszú ideig birtokolni tudták.⁸⁸

1532-ben tehát megindultak a béketárgyalások a győztesként fellépő Ferdinánd és a keleti problémák miatt gondterhelt Szulejmán között. Ferdinánd követei ismét nyeregben érezték magukat. Ibrahim a követeket, a két Zarájt és Scheppert egyenesen pökhendinek nevezi, V. Károlyhoz írt levelében. Habár a törökök is túl sokat követeltek. Ibrahim a nevezett levélben a következőket írja: "Tudd meg, hogy senkinek sincs joga igényt támasztani azon vidékekre, melyeket a hatalmas Császár, ... fegyverei elfoglaltak..."⁸⁹

A hosszas tárgyalások után végül 1533-ban megkötötték a békét. A törökök részéről a békekötést Lázár Gyula is a perzsiai problémákkal magyarázta, de fellelt egy másik okot is, mégpedig azt, hogy Szulejmánnak szüksége volt a békére, mert a török flottát zavartalanul akarta kifejleszteni.⁹⁰ Az előző ok természetesen jogos, de a flotta felépítésének problémája ekkoriban már nem aggasztotta Szulejmánt. A török hadihajók már vete-

kedtek bármelyik európai hatalom hajóhadával.

A konstantinápolyi béke tehát végeredményben Szulejmánnak kedvezett, annak ellenére, hogy kényszerült elismerni Ferdinándot magyar királynak.⁹¹ Magyarország nagyobbik részének Szapolyai maradt az ura. Ferdinándnak Szapolyai elűzéséhez ekkoriban nem volt ereje, a törökök viszont szabad kezet nyertek a kereskedelmüket féltő portugálok, de főleg a perzsák ellen.

A perzsák elleni háború 1534-ben kezdődött. A hadjárat alatt egymást váltották a kemény harcok és az ügyes diplomáciai fogások, manőverek. Ibrahim a határmenti kurd és török vezetőket ajándékokkal és magas tisztségek adományozásával maga mellé állította. A tulerőben lévő török had ellen nem vállalta Tahmaszp sah az ütközet megvívását, ezért Tebfizt kiűritette. Ezután a friss csapatokkal érkező Szulejmán elfoglalta Bagdadot. Tahmaszp sah ekkor felújította Tebriz térségében a harcokat, és visszafoglalta a várost.

Miközben Szulejmán Bagdadban tartózkodott, Szapolyai követét fogadta, aki hosszú utazása befejeztével a Tigris partján érte el a szultáni hadsereget.⁹²

Tebriz 1535 nyarán az újabb török offenzíva következtében ismét elesett, de Szulejmán 1536 januárjában anélkül, hogy a sahkal egyáltalán megütközött volna, hazatért.

Ez a perzsa háború - vitatható eredményessége mellett - lezárta a török politika egy korszakát. Ibrahimot, a hadjárat alatt elkövetett hibái, saját és ellenségeinek intrikái miatt a szultán megfojtatta.⁹³ A nagyvezér halálával lezárult a török politikájának az a korszaka, melyet toleránsabbnak és humánusabbnak nevezhetünk a következőnél.

Már a perzsa háború előtt is bebizonyosodott, hogy a török haderő a tengeren is méltó ellenfele a

Habsburgok flottájának. A török tengeri uralom felemelkedését segítette Piri Reisz remek tengerészeti kézikönyve, melyet 1525-ben Szulejmánnak is bemutatott.⁹⁴ A török flotta felfejlesztése Barbarossza Hajreddin kalózvezér érdeme. Hajreddint már Szelim szultán a zsoldjába fogadta. A volt kalózvezér hajói először Algéria partvidékét foglalták el és 1529-ben végleg berendezkedtek Algirban.⁹⁵ A török uralom azonban még nem volt tartós Észak-Afrikában. A három jelentős kikötőváros közül csak Algir volt a törökök birtokában tartósan. Tuniszt az arabok uralták, de helyzetük meglehetősen ingatag volt. Tripoliszt 1510-ben foglalták el a spanyolok, és 1530-ig birtokolták. 1530-ban a lovagok szerezték meg, akiket 1522-ben Rodoszról elűztek. Olasz, spanyol zsoldosok segítségével egészen 1551-ig tudták tartani, a törökökkel szemben. Tripolisz elestével a lovagok Máltára menekültek.⁹⁶ Az 1530-as évek elején azonban a Tripolisztól fontosabb Tunisz birtoklásáért indult meg a küzdelem. Kezdetben a Levantéban Andrea Doria flottája ért el sikereket. Ezek az eredményes flottamozdulatok Ferdinánd 1532-es béketárgyalásait is befolyásolták.⁹⁷ A Kőszeg ostroma idején támadásba lendült flotta szeptember 19-én elfoglalta a Peloponészosz déli részén lévő Koron városát.⁹⁸

Ferdinánd még nem is tudta, hogy V. Károly egyáltalán felkínálja-e neki Koront - mint diplomáciai segédeszközt -, máris elutasította követeit, hogy Koron kiürítéséért Magyarországot, vagy Erdélyt kérjék cserébe. A szultán azonban jól látta, hogy Koron őrségének a nagy távolság miatt semmi esélye sincs, ezért hallani sem akart a követelésekről. Jól látta ezt V. Károly is, és a kellemetlen szerezményt felajánlotta a pápának, majd a johannita lovagoknak, de egyiküknek sem kellett. Ferdinándnak 1533 decemberében kínálta fel, őszintén föltárva a nehéz-

ségeket. Koron egy ideig még tartotta magát, a rosszul fizetett őrség végül kiűritette. A béketárgyalások folyamán, a területnyerést diplomáciailag nem tudták a Habsburgok kihasználni.⁹⁹

1533-ban Hajreddin lendült támadásba. Az egész Földközi-tengert átfogó hadműveletek kezdődtek. Ekkoriban zárták le a Perzsiába, Indiába, Arábiába, Kinába vezető utat.¹⁰⁰ 1534-ben elfoglalta Hajreddin Tuniszt, elűzte Mueli Hasszánt, akinek dinasztiája 600 éve ült a trónon. Az arab uralkodó V. Károlyhoz menekült. A császár, aki tisztán látta, hogy a törökre a szárazföldön képtelen csapást mérni, elhatározta, hogy Tuniszt visszafoglalja, és így érzékeny csapást mér a törökre. 1535-ben áttette a háboru színhelyét Afrikába és a számára igen fontos várost óriási erőfeszítéssel visszafoglalta. Hasszánt újra trónra emelte, Galetta erődjét spanyol és olasz csapatok szállták meg. A nagy erővel végrehajtott vállalkozás fényes győzelemmel végződött, de Hajredinnnek sikerült flottája egy részével elmenekülni.¹⁰¹

A török admirális 1536-ban Isztambulban tartózkodott, ahol a francia követ akkor javában tárgyalta a Portával. A két szövetséges hatalom egyeztette terveit. Megállapodtak, hogy a francia haderő Lombardiában és Németalföldön támad a Habsburgokra, a törökök pedig Albánián át, Otrantó irányába törnek előre Itáliában. A törököket sarkallta a tuniszi vereség, a franciák pedig Sforcza milánói herceg halála miatt újra igényeket támasztottak, mert I. Ferenc örökösödés révén Milánót akarta megszerezni.

Az új török flotta 1537 tavaszán indult el. A tengeri és szárazföldi hadsereg gyülekező helyeként Valónát jelölték meg. A megbeszélte helyre Hajreddin július 11-én, a szultán július 13-án érkezett meg.¹⁰² A török hadsereg egy része Lufti basa vezetésével átkelt Apuliába. A hadseregnek ezt a csoportját a ruméliaiak képezték. Szulejmán óvatos volt, serege nagyobbik részét nem kockáztatta egy

bizonytalan itáliai akció érdekében. Andrea Doria flottája az átkelést így is megzavarta.¹⁰³ Továbbá bonyolította a helyzetet, hogy Hajreddin állítólag V. Károllyal tárgyalt, és a tengeren ezért eléggé inaktív volt. Nem sikerült a franciákkal sem megszervezni az együttműködést, mert I. Ferenc seregei hatékony támadást nem indítottak.¹⁰⁴ Ezért Lufti pasa a közel egy hónapig tartó portyázást befejezte. Falvakat, városokat fosztottak ki és 30 kisebb-nagyobb erődöt foglaltak el, majd gazdag zsákmánnyal megrakodva elindultak hazafelé. Utközben történt a korfui incidens, a törökök partraszálltak, ágyúzták az erődöt, de végül kiűritették a szigetet.¹⁰⁵

1526-tól Európában Magyarország török-ellenes főszerepét, a szárazföldön, a Habsburgok vették át.¹⁰⁶ A törökök visszaverésére nem volt elég erejük, de feltartóztatni a török támadásokat mindig képesek voltak. Magyarország területe hadszíntérré változott. Mindezek ellenére el kell ismernünk, hogy a Habsburgok és a józanabbul gondolkodó, hozzájuk csatlakozó magyarság érdeme, hogy az ország nem került teljesen az oszmánok kezébe.¹⁰⁷

A Földközi-tenger térségében Spanyolország hasonló szerepet töltött be, mint a Habsburgok és Magyarország a szárazföldi hadszíntéren. A spanyolok a XVI. század nagy török támadásait visszaverték, biztosan megvédték Dél-Itáliát és a Földközi-tenger nyugati medencéjét.¹⁰⁸

KATONAI, KATONAPOLITIKAI HELYZET A MOHÁCSI CSATA UTÁN.

TÖRÖK ÉS MAGYAR-HABSBURG ERŐVISZONYOK

II. Lajos magyar király, az önálló magyar állam utolsó uralkodója elesett a mohácsi csatában. Halálának körülményeit történetírásunk az utóbbi időben tisztázta.¹⁰⁹ Halálhíre, mely a szultánhoz is csak később jutott el, valószínű, hogy nem volt örömhír a törökök számára. A fej nélkül maradt országban nem volt kivel egyezkedni.¹¹⁰ Nehezítette Magyarország helyzetét, hogy sok művelt, közéleti személyiség is elesett. A két érsek, a püspöki kar nagy részén 16 zászlósúr, és 500 magasrangu nemes, kik katonákat is tudtak kiállítani.¹¹¹

A szultán szeptember 3-án elindult Buda felé, és viszonylag gyorsan odaért a hadserege. Szeptember 11-én már el is foglalták¹¹² az üresen hagyott fővárost. A törökök közeledtének a hírére a cseh segélycsapatok 4 nap alatt gyorsított menetben Pozsonyba vonultak. Korábban, mikor Lajos király segítségére akartak menni, Pozsonyból Székesfehérvárra 12 nap alatt érték el.¹¹³ Budán a törökök odavonulása előtt reménykedtek egy darabig Szapolyai megérkezésében. Joggal, hiszen a vajda érintetlen, nagyszámu serege sikerrel tarthatta volna Budát. Szapolyai serege nélkül viszont a várost ki kellett üríteni. Bornemissza János, az idős, beteges parancsnok nem rendelkezett számottevő csapatokkal. A tüzérség nagyobbik része is ottveszett Mohácsnál. A vár falai gyengék voltak a XVI. századi tüzérséggel szemben, hiszen a falakat még Zsigmond építtette. Az öreg parancsnok menekülése betegsége miatt emberileg is érthető.¹¹⁴ 1526. szept. 8-án Farkas, pozsonyi érkanonok írja Balbi Jeromosnak, hogy Buda annyira üres, hogy a városban legfel-

jebb 100 ember lézeng. Mindenki a Dunán menekül és csak a vajdában bizik.¹¹⁵

Miután már másodszor említjük Szapolyait az 1526-os háborúval kapcsolatban, tegyük fel a kérdést, miért maradt ki ebből a sorsdöntő eseményből? Véleményünk szerint vita tárgyát csak az képezheti, hogy miért nem vett részt a mohácsi csatában. Az viszont, hogy miért hagyta a Duna bal partján visszavonuló török sereget kardcsapás nélkül - dulva, pusztítva, - hazatérni, azt nem lehet mással magyarázni, csak azzal, hogy óvta csapatait és készült a királyválasztásra. Tehát, hogy a törököket meg sem kísérelte feltartóztatni, azért feltétlen bűnös Szapolyai, kinek kegyetlensége az 1514-es parasztháború vezéreivel szemben még a nemes származású Istvánffy is megdöbbenett.¹¹⁶

Valószínű, hogy szándékosan késleltette seregének gyülekezését, hogy kimaradjon a mohácsi csatából. Egyértelműen nem lehet magyarázni azt az óriási mulasztást azzal, hogy ellentmondó híreket, utasításokat kapott a csata előtt. Az utviszonyok botrányos állapotával sem lehet mentesíteni Szapolyait, hogy nem tudott időben felvonulni.¹¹⁷ Szapolyai, ha szivügyének tekinti akkor az ország védelmét, időben odaér a csata színhelyére, de az ő hadmozdulatait a magyar rendek belpolitikai küzdelmei határozták meg.

1526. aug. 29-e után pedig a királyválasztás foglalkoztatta. Egyszerűen elkésett. Augusztus 10-én még Tordára hívó levelet küldözgetett az erdélyi nemességnek.¹¹⁸ Később jelentős létszámu seregével¹¹⁹ meg sem kísérelte a harcot a török hódítókkal.

Szulejmán két hétig tartózkodott hadaival Budán és környékén. A janicsárság és a tüzérség egy része a környező várak közül igyekezett néhányat elfoglalni. Az akindzsik pedig a török stratégiának megfelelően szisztematikusan pusztították a környező vidéket.¹²⁰ A nemesség menekült, vagy váraiba zárkózott. A nép viszont, ha ösztönösen is, de

ellenállt és ennek a népi harcnak köszönhető, hogy a főváros és környékén lévő jelentősebb várak nem estek el. Visegrádot a márianosztrai kolostorból odasereglett barátok védték meg. Esztergomot otthagytá parancsnoka, és az "alacsony" származású Nagy Máté vezérletével védték meg. A nemes származású Istvánffy is elismerően ír Nagy Mátéről: "...aki erre a névre nagyon is méltó volt." ¹²¹

A parasztok és a kispapok táborokat hoztak létre. Ezek a táborok azonban csak gyenge ellenállást tudtak kifejteni a fej nélkül maradt országban. Ezeket az erősített helyeket a török katonaság sorra elfoglalta, hiába harcoltak hősiiesen. Az elfoglalt táborok lakóit, védőit legyilkolták, vagy elhurcolták rabszolgának. Csak a szabadkai nép által összerótt erősített fegyveresei tudták megvédeni magukat a törökökkel szemben. A pilismarótnál ellenálló népi tábor 20.000 lakosát és fegyveresét koncolták fel a törökök, de szintén sokan pusztultak el a Mátrában, Bács mezővárosában, Péterváradnál és a Fruska Gora vidékén felszámolt ellenálló gócékban is. ¹²² A táborok harcosai családjukat és kis vagyonukat igyekeztek megvédeni, de ellenállásuk nem volt szervezett, hősi reflexiójuk az élőerőt és a lakosságot nem tudta menteni a pusztulástól. Az augusztus 29-e előtt is igen gyenge, szervezetlen, korrupt államapparátus nagy része, mint említettük, elpusztult a mohácsi csatában. ¹²³ A nemesség passzív maradt, a népi ellenállás alig párosult szervezett katonai akcióval, ezért tulajdonképpen öngyilkosok voltak önmaguknak. Péterváradnál például olyan kétségbeesetten harcoltak, hogy az erőd elfoglalása után a törököknek szinte egyenként kellett a harcosokat megölni. ¹²⁴ Annak ellenére, hogy az országban jelentős erők voltak, a magyarok csak két nagyobb katonai akciót tudtak indítani. A Duna jobb partján garázdálkodó, portyázó török alakulatokat sikeresen támadta Frangepán Kristóf néhány ezer emberével. ¹²⁵

A Duna bal partján visszavonuló török sereget Titel közelében egy magyar lovascsapat zaklatta. Szétverték a portyázókat és foglyokat ejtettek. Szulejmán naplóírója is elismeri, hogy 500 török esett el és több száz fogságba került. A veszteségek azonban nagyobbak lettek, mert a török krónikás arról is ír, hogy az utakat elzárták, és a vonuló katonákat levágták, vagy foglyul ejtették.¹²⁶ A magyar huszárokat Khorszev boszniai pasa igyekezett szétverni. Ebben az összecsapásban a magyarok a halottakon kívül 6 embert veszítettek, ugyanis ennyit sikerült a törököknek elfogni.¹²⁷ Tehát ez az összecsapás nem hozhatott nagy sikert a törökök számára, ha figyelembe vesszük, hogy milyen minimális veszteséget szenvedtek a magyarok. Lázár Gyula szerint^{az} Ó-Becse és Pétervárad közötti mocsarak és az itt folyó harcok nagyobb veszteségeket okoztak a törököknek, mint ahányan Mohács alatt elestek.¹²⁸ Viszont az is igaz, hogy ezen a vidéken és korábban Szeged környékén hihetetlen zsákmányt szereztek. Igaz Szeged polgárai megmenekültek, mert "...előre hírére vevén, hogy jön a török, családjakkal és javaikkal valamennyien átköltöztek a Tisza tulsó oldalára."¹²⁹ Annál többet szenvedett a kevésbé jól értesült vidéki jobbágy-ság.

A török hadsereg október 8-án megkezdte az átkelést a Dunán. Miután átkeltek a Pétervárad mellett épített hidon, alig egy hónap telt el, és haza is érkezett a szultán Isztambulba. Felvetődik a kérdés, hogy miért hagyta őrizet nélkül Szulejmán Magyarországot? Szegfű Gyula szerint a törökök azért nem szállták meg az országot, mert Szapolyai elismerte alávetettségét, és így viszonylag könnyen, költség nélkül megszerezte Magyarországot. Ellenkező esetben várható lett volna, hogy Szapolyai kiegyezik a Habsburgokkal, és így mindent kockára tett volna Szulejmán, hódításai összeomlottak volna.¹³⁰ Kemál-

pasazádé szerint a szultán kivonulásának két oka volt: egyrészt hideg idő közelgett, és még nem jött el a hóidítás ideje, másrészt a turkománok lázadása.¹³¹ Valószínű, hogy Kemálpasazádé fejtegetése alapján formálta véleményét Lázár Gyula, de kibővítette az első okot azzal, hogy a törökök az elfoglalt tartományokat soha nem szállták meg azonnal. Például Thrákiát, Szerbiát, Görögországot először folytonos harcokkal kimerítette, kirabolta a török hadsereg, és csak azután kebelezte be. A turkománok lázadását szintén a török hadsereg kivonulási okául jelezte meg Lázár Gyula, pedig ennek alig van reális alapja. Szulejmán naplójából tudjuk, hogy október 9-én kapta a hirt a szultán, hogy fellázadtak a Kisázsiai turkománok. Ezt a tényt egyöntetűen írja le az összes török krónikás. Szulejmán, hogy a lázadást leverjék, az anatóliai beglerbéget gyorsított menetben előre küldte.¹³² Tehát ezt az okot kizárhatjuk, mert nem befolyásolta Szulejmánt Magyarország megszállásának kérdésében. Az országot már a hír érkezésekor elhagyta. Megfontolt, óvatos lépés volt ez Szulejmántól.¹³³ Minden jel inkább arra utal, hogy katonai okokból hagyta helyőrség nélkül az országot a szultán. Megelégedett egyelőre a Dunára támaszkodó végvonalszétverésével, és Magyarországnak vazallus szerepet szánt. Ütköző zónát akart kiépíteni a Habsburgok ellen.¹³⁴

A török terjeszkedés sajátos módja és a katonai nehézségek miatt a törökök tehát egyelőre megelégedtek a Dráva-Száva köz és a Szerémség elfoglalásával.¹³⁵ Vessünk pillantást a korabeli viszonyokat ábrázoló térképre, és láthatjuk, hogy a török hadvezetőség katonai műhibát követett volna el, ha helyőrséget hagy az országban. Természetesen gondolnunk kell arra is, hogy Szulejmánék legfeljebb csak sejthették, hogy mekkora káosz és pánikhangulat van az országban. A korabeli hirszerzés inkább számadatokra alapuló tényekre hallgatott. Nem hagyon figyelték az ellenség szervezettségét, és még kevésbé tanulmányozták az

erkölcsi, pszichikai állapotát. A török vezéreket nyugtalaníthatta, hogy az országban érintetlen seregtestek manővereztek, mint például Frangepán lovasai, de valószínű, hogy legjobban az a tény aggaszthatta őket, hogy Buda környékén egyetlen jelentős várat sem tudtak elfoglalni.

Történetírásunk a mohácsi csata tényét nem tartja egy kivédhetetlen katasztrófának. A vereség azért vált végzetessé, mert az országot vezető nemesség bűnös politikája miatt elhanyagolták a védelmet. A török hadsereg 1526-ig tartó kisebb-nagyobb harcokban szétverte a magyarok déli védelmi vonalát.¹³⁶ A király halála után kitörő polgárháború pedig megpecsételte az ország sorsát.¹³⁷ Az elfoglalt, Dunára támaszkodó végvári vonal helyébe, ujat kellett volna építeni Kanizsa, Szigetvár, Pécs, Kálcsa, Szeged vonalán, de erre a belpolitikai okok és a török háborúk következtében kimerült ország képtelen volt.¹³⁸ Magyarország gazdaságilag, de élő erő tekintetében is óriási veszteségeket szenvedett. A mohácsi vereség után felvonuló török hadsereg végig pusztította a Duna jobb partját, elfoglalta a fővárost, átkelt a pesti oldalra, majd felperzselte a Duna-Tisza közét. Pontosan soha nem tudjuk meg, hogy élő erőben mekkora veszteség érte a magyarságot, de a mohácsi csatában és a nép által épített táborokban, a falvakban elpusztult, elhurcolt lakosság veszteségei jóval felülmúlták az 1514-es parasztháborúban elpusztultak számát. Véleményünk szerint a közel 100 ezres veszteséget szenvedő, gyengén vezetett feudális állam, még ha 4 milliós létszámu is, egykönnyen nem heverhetett ki egy ilyen csapást.

Az országban tehát óriási gazdasági károk is keletkeztek. A legtermékenyebb, gazdag vidék pusztult el. Ilyen megvilágításban nézve a dolgokat nem adhatunk igazat Nemeskürthy Istvánnak, mert véleménye szerint: "Magyarország

ilyen szerencsésen még egyetlen katonai vereséget sem vésztett át, mint ezt." ¹³⁹

Az országnak ez a súlyos helyzete tehát feladta a kérdést: hogyan lehet elkerülni a további pusztulást? Magyarország vagy folytatja a harcot, vagy aláveti magát az oszmánoknak. A vazallátusnak két módja volt. Közvetlen, mint Szerbia esetében, vagy egy kedvezőbb vazallusi formában, mint a román fejedelemségek esetében. ¹⁴⁰ A magyarok erőforrásai kevésnek bizonyultak, ezért az ország megvédése szempontjából ésszerűbbnek látszott a hatalmas potenciállal rendelkező Habsburgok felé közeledni. Azt, hogy az ország ne váljon hadszintérré, már nem lehetett elkerülni, mert török-barátság esetén a trónkövetelő Habsburgok haragját tudták volna csak szitani és az ország egész területe lángba borult. Ezért nem osztjuk véleményünket Klaniczay Tiborral. Szerinte "modus vivendi" alapján ki kellett volna egyezni a törökkel és a Habsburgoktól elszakadva Magyarország elkerülhette volna azt, hogy hadszintér legyen a következő években. ¹⁴¹

Véleményünk szerint ez az utóbbi alternatíva a rosszabbik lehetőséget kínálta volna, de a magyar uralkodó osztály tulajdonképpen egyiket sem fogadta el, hanem a polgárháborút választotta.

1527-ben elesett Jajca vára. Jóformán ellenállás nélkül, pedig 1525-ben védői halált megvető bátorsággal védtek, vörös zászlót tűztek tornyára a megadás elutasítása jeléül. ¹⁴² A várat Khorszev bég foglalta el, Pecsevi Ibrahim szerint áruló segítségével. Több kisebb vár is elesett. A törököknél nem volt "...olyan diván ülés, melyben a végek bégjeitől örömhír és hadi zsákmány nem érkezett volna," ¹⁴³ ezekben az időkben.

Közben a két kiválasztott király nem törődött a délidék védelmével, mert egymás elleni harccal voltak elfog-

lalva. Ferdinánd csak a horvát-szlavón vidéket tudta biztosítani,¹⁴⁴ mert az ország nagyobbik része Szapolyai pártján volt. Ekkoriban a köznemesség még bizott az általuk választott királyban. Nehezítette a védelem helyzetét az is, hogy a dunai hajóhad elhagyta a ráckevei bázist, és észak felé hajózott, hogy átálljon Ferdinánd pártjára. A naszádosok vajdája és alvajdája hangoztatta, hogy Szapolyai a török embere. Szapolyai huszárjai és a velük nyargaló török csapatok elszigetelték a kikötőktől a hajósokat, sőt helyenként ágyutüz alá is vették a flottát. Végül kalandos uton visszavágták magukat Ráckevém, eléggé megfogyatkozva.¹⁴⁵

Ferdinánd 1527 júliusában indult el Bécsből, miután a Habsburg seregek a májusi sacco di Roma után tehermentesítődték. Augusztus 18-án már Buda alatt volt. A felkészületlen Szapolyai elmenekült. Ferdinándot a határ átlépése óta követte a nádor és a Habsburg-barát nemesség kísérete. Dévény, Pozsony, Nagyszombat, Győr azonnal átállt. Komárom rövid ostrom után kapitulált. Ugyanigy Habsburg kézre került Esztergom és Visegrád is. Szapolyai kiűritette Budát, a város kapujában Ferdinándot csupán Cserni Jován karóra tűzött feje fogadta. Ferdinánd augusztus 20-án is foglalta a várost.¹⁴⁶ Szeptemberben és 1528 márciusában Szapolyai megkísérelt ellenállni, de seregeit a zsoldosok szétszórták. János király Lengyelországba menekült, a nemesség pedig teljesen átállt Ferdinánd táborába.¹⁴⁷ A Habsburg király a győzelemtől lelkesen ír Margit főhercegnőnek: "Ugy hiszem, e vereség meggyógyította őket, más gyógyszer alkalmazására aligha lesz szükség."¹⁴⁸ Testvéréhez, V. Károlyhoz írt leveléből viszont kiderül, hogy már látja a jövő problémáit: "Bár sok nehézség és ellenkezés lesz itt, bizom az Urban, hogy minden javunkra és becsületünkre üt ki."¹⁴⁹

Szapolyai a törökkel szövetséget kötött. Azok segítségével nélkül soha nem kerül vissza a magyar trónra, hiszen 1528-ban még ~~xxx~~ volt tartománya, Erdély is Ferdinándhoz pártolt át. Március 11-től Perényi Péter volt az erdélyi vajda, ő biztosította a Habsburgok hatalmát Erdélyben. Szapolyai csak 1528 őszén kezdett erőrekapni. A török segítség biztos tudatában hazatért Lengyelországból, és a keleti részekben kezdett szervezkedni.¹⁵⁰

Kedvezően hatott rá, hogy Ferdinánd tekintélye ekkoriban csökkenőben volt, mert fizetetlen zsoldosai kegyetlenül raboltak, fosztogattak. Egy déák, Szapolyai híve, Altinai Simon a Felső-Tisza vidék parasztjai élére állva Ferdinánd többes seregét szét is verte.¹⁵¹

Akkoriban már szinte mindenki tudta, hogy 1529-ben Szulejmán nagy seregével Ferdinánd ellen fog támadni. Bali bég 1528 elején már megírta Móré Lászlónak, hogy a szultán ki akarja üzni Ferdinándot az országból.¹⁵²

Szulejmán Szelimtől jól szervezett, hatalmas hadsereget vett át. Uralkodása alatt a hadsereg állandóan erősödött.

A török birodalom feudális alapokon állt, de a feudálisizmusnak egy sajátos ázsiai formájáról beszélhetünk. Egyensúlyához kevés volt belső ereje, mindig újabb külső erőforrásokat kellett felhajtania hódítás útján.¹⁵³ A győztes háborúk folyamán a szultánnak óriási jövedelme lett, mert a zsákmány ötödrésze mindig őt illette. A szultán bevételei más téren is eltértek a szokásos európai adózási formáktól. Annak fejébe, hogy nem támadnak kikötőket, nem akadályozzák a kereskedelmet, óriási jövedelmeket csikarnak ki egyes városoktól. A "kimélet" adók, vagyis a rablások felfüggesztéséért felvett összegek, a türelmi adók és egyéb bevételek alapján az állam 11-12 millió dukát körül inkasszált évente.¹⁵⁴ Uralkodása elején Szulejmánnak csupán a

készpénzjövedelme elérte az 5-7 millió aranyat. 1560-66 körül ez az összeg már a 9 milliót is meghaladta. A készpénzjövedelem a bevétel kisebbik részét jelentette.¹⁵⁵

Ebben a sajátos keleti típusu feudális birodalomban a dolgozók helyzete kedvezőbb volt, mint az európai államokban. A rájuk örökölhető használatra kapott földet műveltek. Ezért sajátos tizedet fizetnek, igaz egy sor járandósággal együtt. Robotolniuk viszont alig kellett, ugyanis a hűbérurak saját használatukra alig termeltek, nem volt majorsági birtok, tehát robot sem.¹⁵⁶ Bármilyen rendű, rangu alattvaló tehetsége, szolgálata révén könnyebben felemelkedhetett, nagyobb hivatalt, vagy magasabb katonai rendfokozatot érhetett el, mint a keresztény államok parasztjai.

A "szent háború" tana alapján, vallási szabályok formájában kötelező lett az állandó harc a hitetlenek ellen. Ez az ideológia teremtett erkölcsi alapot a világuralmi terveknek, sőt a fosztogatóknak, rablásoknak, melyek a török stratégia nélkülözhetetlen elemei voltak.¹⁵⁷

A szilárd gazdasági alapokkal rendelkező török állam nagy gonddal fejlesztette a hadsereg tüzérségét, mely ekkoriban nagyszámu, ütőképes egységekből állt.¹⁵⁸ A tüzfegyverek többségét azonban nem a törökök gyártották, ha-bár a birodalom bőven rendelkezett hadászatiilag fontos anyagokkal: boszniai és szerb ólom, bulgár vas, anatóliai ólom, ón, réz, egyiptomi kén, de ennek ellenére a fegyverek nagyrészt külföldről, főleg itáliai forrásokból szerezték be.¹⁵⁹ A fegyverek nagytömegű előállításához nem volt megfelelő technikai készség, kezelő és irányító személyzetük, és gyakran renegátok^{ből}, vagy idegen zsoldosokból állt. Mindezek ellenére a hadsereg, a bőséges gazdasági erőforrások alapján, jól el volt látva fegyverekkel. Jelentős volt a műszaki személyzet és a fegyver-műszerek száma is.¹⁶⁰

A török hadsereg létszáma 1525-ben elérte a 100 000 főt. A janicsárság 12-15000 fős sereget képezett. A szpáhik létszáma 45-50000 fő körül mozgott. Ekkora haderő szinte állandóan fegyverben volt. Nagyobb hadjáratra azonban 50000-nél több katonát nem vihettek, de csatlakozott a sereghez 10-15-20 ezer portyázó, irreguláris elem, melyek a szultáni haderő létszámát 65-70 ezerre duzzasztották.¹⁶¹

Szulejmán hadseregének legnagyobb gyengesége az volt, hogy műszaki, technikai színvonal tekintetében elmaradt az európai hadseregek mögött. Ezek a hiányosságok később 1529-ben Bécs, de még 1532-ben a kis Kőszeg városának ostromakor is jelentkeztek. A korszerű vár-ostromlás terein a török hadsereg nem rendelkezett megfelelő tapasztalatokkal.¹⁶² Az 1521-es hadjárat ostromai és 1522-ben Rodosz bevétele még kevés volt az ismeretszerzéshez. A vár-ostromlás igazi iskoláját a későbbi várharokban Magyarországon járták ki. ~~A had~~

A hadsereg ereje nagy létszámában, hovatartásának mozgékonyságában, a janicsárok és a tüzérség tüzerejében rejlett. A sereg vezetése általában jó volt, a csapatparancsnokok képzett vezérekből álltak. Ez a hatalmas hadsereg viszonylag fegyelmezett volt, de korántsem volt olyan rend és fegyelem a harcosok között, mint ahogy az Rázsó Gyula soraiból kitűnik.¹⁶³ 1526. szeptember 23-án, mikor Budáról Pestre kelt át a sereg, a hajóhidon oly torlódás volt, hogy darabokra tört, elvitte a Duna.¹⁶⁴ Az 1529-es hadjárat alatt fordult elő, hogy Buda elfoglalása után a janicsárok ajándékot követelve, karddal megszabdalták vezéreiket, valószínű, hogy Ibrahim pasát is elpáholták, mert egy közeli templomba kellett menekülnie.¹⁶⁵ 1529-ben pedig a janicsárok, a péterváradhi hidon átkelés közben, saját seregük katonáit fosztogatták.¹⁶⁶

A török hadsereg nagyszámu könnyűlovassága az irreguláris akindzsikkal együtt remek lovasstratégiát alakított

ki. Gyorsan mozgó, nagyfoku önállósággal rendelkező különítményei az ellenség ellátó vonalait könnyen megzavarták, átvágták. Szívesen alkalmazták a bekerítő hadmozdulatokat. Az európai típusu nehézlovasság elől általában kitértek, beengedték a puskások és a tüzérség elé a vérteseket. Viszont-kézi-tusában, közelharcban elmaradtak az európai lovásoktól, de ezt a hátrányt gyorsaságuk csökkentette.

A török hadsereg harcászataira jellemző a hadtestek közötti együttműködés ellentmondásossága. A gyors, rugalmas taktikát alkalmazó lovasság mellett a gyalogság csak defenzív műveletekre volt képes. Ilyen körülmények között nagyszámu európai lovassággal és képzett spanyol, svájci vagy landsknecht típusu gyalogsággal nem vehette fel a versenyt. Az elmondottakat bizonyítja az, hogy Szulejmán 1532-ben nem mert harci érintkezésbe kerülni a Bécs alatt állomásozó birodalmi sereggel.

Szinte állandóan alkalmazta az oszmán hadsereg szokásos portyázásait, melyek jól beleilleszthetőek voltak stratégiai rendszerébe. Ezek az állandó fosztogatások felőrölték az ellenfél anyagi és élőerejét. Ezt a stratégiát alkalmazta a magyar Délvidék ellen is a török hadvezetőség. A pusztító száguldók ^{nagy} ~~egy~~ része irreguláris lovas volt, ezért zsákmányszerzéssel tartotta fenn magát, ellátásuk pénzbe nem került, de az ellenük küldött végvári katonaság komoly anyagi megterhelést jelentett a magyar államnak. A szisztematikus pusztítást, rombolást bizonyítja Istvánffy szavai. Az 1521-es Bali bég által vezetett portyázásról írja: "...még azt a fát is, melyet a tűz nem hamvaszthatott el, mind a közeli folyókba dobatta, hogy a visszatérő lakosság fel ne használhassa." 167

A hatalmas birodalom óriási kiterjedése miatt seregének kb. 40 %-át, nem vethette harcba, mert a veszélyeztetett tartományok őrzésére mindig jelentős haderőt kellett

hagyni.¹⁶⁸

A török hadsereg hadtápjá viszont jobb volt, mint az európai seregeké.¹⁶⁹ A Habsburg csapatok ellátó szolgálata 1530-ban, 1537-ben, vagy az 1542-ben indított hadjáratok során rövidebb ut és kevesebb ideig tartó hadakozás folyamán képtelen volt élelmezni a sereget. Roggendorf, Katziáner és Brandenburgi Joachim vállalkozásai főleg ezért nem hoztak eredményt.

A törökök Magyarország és Ausztria irányában támadásra mindig kihasználták a Dunát, a mála egy részét a szállítódereglyék egész sora vitte észak felé. A többi poggyászt tevén, ökö- és bivalyfogattal szállították. Szállítóeszközökről és igavonókról a birodalom tartományainak kötelessége volt gondoskodni. Az élelmet és takarmányt speciális alakulatok szereztek be. A takarmányozók és egyéb élelmező csapatok saját, vagy szövetséges területen nem fosztogattak, hanem mindenért fizettek. Nevezett területeken a fosztogatást, erőszakoskodást súlyosan büntették. Ellenséges területeken viszont semmitől sem riadtak vissza a zsákmányszerzés érdekében.¹⁷⁰

Gondot fordítottak a katonai utvonalak biztosítására. A helyőrségeken kívül stratégiai településeket is hoztak létre. Bulgáriát például teljesen katonai felvonuló területnek használták. A hadiutak mentén pedig török parasztokat telepítettek le.¹⁷¹

A törökök Magyarország és Ausztria irányába támadva általában a Duna-menti hadiutat használták. A vonuló sereget és a Dunán felfelé hajózó hadtápot jól kiépített hadiflotta segítette.¹⁷²

Ennek a hatalmas hadigépezetnek a fenntartására esetenként a feneketlen kincstárat is kimerítette. Ezért a török vezetők újabb adókkal igyekeztek pótolni a hiányt. 1526 augusztusában az adók miatt felkélés tört ki a bozoki szandzsák területén, és egészen 1527 tavaszáig nem tud-

ták leverni. 1527 tavaszán a baktari dervisrend széles tömegeket megmozgatva fellázadt. Az is igaz, hogy a dervisrend politikai hatalomra törekedett, de a tömegek elégedetlenségét használták fel. Vezetőjük Kolendár Cselebi volt. Az ellene küldött Berhám anatóliai beglerbéget megverte, de Ibrahimmal szemben alulmaradt, mert a ravasz politikai fondorlatokhoz értő nagyvezir, elszigetelte szövetségeseitől. Ügyes diplomáciával a szövetséges türkméneket - akik Zulkadir fejedelemség területén éltek -, leválasztotta a láza-dók oldaláról, majd a meggyengült felkelőket június 22-én leverték.¹⁷³

Anyagi, pénzügyi nehézségekből adódott az a probléma is, hogy a török hadvezetés egymás után következő két évben nagy távolságokra nem volt képes hadjáratot indítani. Távoli ország ellen, hogy újabb hadjáratot indítsanak, legalább két éves intervallumra volt szükségük. A távolság és a vele járó bonyodalmak² Magyarország és Ausztria elleni háborúk folyamán komoly gondot okoztak. Szultáni hadjárat meghirdetésekor mindig Isztambul környékén gyülekeztek a hadak. A szultán általában április végén, május elején indult.¹⁷⁴ A hadjárat a következő évre soha nem nyultát, mert a hidegebb idő bekövetkeztekor befejezték.¹⁷⁵ Magyarországi és ausztriai hadakozásra 3, illetve 2 hónap állt a török hadsereg rendelkezésére.¹⁷⁶ 1526-ban Eszéket augusztus 14-én, 1529-ben augusztus 5-én, 1532-ben július 17-én érték el.¹⁷⁷

Az oszmán hadsereg XVI. századi vállalkozásai szinte páratlanok a hadtörténelemben. Isztambultól Belgrád légvonalban 800 km, Buda 1000 km, Bécs pedig majdnem 1300 km távolságra esik. Korabeli európai hadseregek ilyen nagy távon hadakozni nem voltak képesek. Még akkor is elismeréssel kell szólnunk ezekről a menetteljesítményekről, ha tisztában vagyunk azzal is, hogy 1526 után Isztambultól Bécsig számottevő akadályba a török haderők nem ütközhettek. Ebben a vonatkozásban találóan hasonlítja össze

Perjés Géza a török és a keresztény haderők hatósugarát. Szerinte a török sereg Konstantinápolyból könnyen elérte Budát, de a keresztény csapatok Budát is alig érték el Bécsből.¹⁷⁸

A törökök a XV. században, de még a XVI. század elején is respektálták a magyar erőket. A magyar hadaknak ezt a tekintélyét a Hunyadiak szerezték. Hunyadi János, majd fia Mátyás, magyar király mindig tudott anynyi erőt felmutatni, mely az oszmán haderőt visszatartotta az ország előzőnlésétől. Mátyásnak 900 ezer - 1 millió forint körül mozgó államjövedelme és 8-10 ezer fős állandó, zsoldos serege elegendőnek bizonyult a magyar királyság megvédésére.¹⁷⁹ Viszont a XVI. század elejére a központi hatalomnak szinte a nyoma sem maradt meg. A bajokat fokozta, hogy az ország átélt egy nagyméretű parasztfelkelést, mely során a honvédelem szempontjából a legképzettebb végvári katonaság is komoly veszteségeket szenvedett, a számbajöhető másik fontos katonaanyaggal, a hajdusággal együtt.¹⁸⁰ Szakály Ferenc helyesen mutat rá korábbi történetíróink hibáira, kik szinte logikai összefüggésben állították fel a következtetést a mohácsi csata és az előtte 12 évvel korábban lezajló polgárháboru között. Az egyik premissza mindig a parasztháboru leverése és a véres megtorlás volt. Az összefüggés kétségtelen fennáll, de az igazság az, hogy a parasztságot katonailag csak szűkebb környezetének védelmére lehetett felhasználni.¹⁸¹ Azt viszont el kell ismernünk, hogy 1526 szeptemberében, októberében a nemesi ellenállásról alig tudunk, de a parasztság, ha ösztönösen is táborokba gyűlve, felvette a harcot a törökökkel. A népfölkelés problémáját abból kell levezetni, hogy nem a nemesség félelme tartotta vissza, hanem az államapparátus oly gyengén funkcionált, hogy egyszerűen képtelen volt a népet és a meglevő erőforrásokat a török ellen megmozgatni és szervezeten felvonultatni. Gyaló-kai Jenő egyszerűen megdöbbenőnek tartotta azt a tényt, hogy leszámítva az idegen zsoldosságot, mindössze 16-17 ezer

magyar gyűlt össze-Mohácsonál a törökök ellen. 182 Katonaságra fogható emberanyag pedig bőven lett volna, hiszen a török támadások hullámai egyre följebb mutatnak a déli végekről az ország belseje felé. Délszlávok, horvátok, -szlavónok, de a magyarlakta déli részek lakosai is egyre északabbra húzódtak. E népek-férfiaik közül sokan katonai szolgálat révén kívántak fölemelkedni.¹⁸³ Zsoldosok fogadására-azonban hiányzott az-anyagi alap. Mátyás király közel-egymilliós jövedelméhez viszonyítva II. Lajos bevétele elenyészően kevés volt. Csupán 200 ezer forintot ért el. Közben a püspöki kar 1525-ben 210 ezer forintot inkasszált.¹⁸⁴

-A korabeli gazdasági anarchiát nem célunk-ismertetni, de katonai vonatkozásairól szólnunk kell. Belgrád parancsnokai az 1521-es ostrom előtt Török Bálint és Hédervári Ferenc voltak. A király a két kapitánynak 70 ezer arannyal tartozott a vár fenntartása fejében. A vár erősítését azonban elhanyagolták, ezért II. Lajos királyi biztost küldött, Báthori Andrást, hogy rendezze a vár erősítését, de Török Bálint és társa a király adóságára hivatkozva be sem engedte Báthorit, aki végül dolgavégezetlenül eltávozott.¹⁸⁵

Pénzhiányból adódik a hadsereg korszerűtlenségének problémája, mert modern, csatadöntő puskás-gyalogságot a magyar állam képtelen volt kiállítani. Az említett gyalogság ekkoriban világviszonylatban is csatadöntő-fegyvernem volt. Takács Sándor szerint a tűzfegyverek-elterjedésével és a török előretörésével egyidőben "...égetőbb és égetőbb szükségnek mutatkozott..." a -gyalogság hiánya.¹⁸⁶

A magyar középneveltség ekkoriban már csak részben foglalkozott katonáskodással. Burgio, pápai követ jelentéseiből tudjuk, hogy egy részük katonáskodik csak. Más részük földet művel; kereskedik, -a módosabbak politizálnak. De ezeken az-országgyűléseken, ahol nagy számban megjelennek "...mindenki arról beszél, amiről jól esik, összevissza,

minden rend nélkül..."¹⁸⁷ Ezt a köznemességet nevezte II. Lajos "...hazai törökök..."- nek.¹⁸⁸ A kis és középnemesség tehát erősen demilitarizálódott, de nem a "szittyai erkölcs" romlása miatt, vagy az uralkodó osztály elpuhulása következtében. Ez a jelenség körprobléma. A telekaprozódás, elszegényedés¹⁸⁹ és egyéb gazdasági, társadalmi viszonyok miatt a magyar kis-és középnemesség felkelése már nem jelent komoly katonai erőt.

Mátyás halála óta válságban lévő államapparátus egyre kevésbé volt ura a helyzetnek. 1526-ban már a legelemibb előkészületekre is képtelenek voltak. A budai ágyuk javíttatására Lajos király 4000 aranyat utalt ki, mert használhatatlanok voltak, de ez a pénz eltűnt a feudális adminisztráció utvesztőiben. Burgiónak kellett közbelépni, 1526 nyarán mestereket fogadott és tizedannyi összegért rendbehozatta a lövegeket.¹⁹⁰ A pápai követ nélkül egyszerűen nem tudtak volna tűzértséget kiállítani a mohácsi csatában. Mátyás király uralkodása alatt fellendült a fegyvergyártás.¹⁹¹ Ágyuöntő műhely is működött az országban. Lőpormalmok is voltak, de 1526-ra tönkrementek és a nagyobb hadiszereket importálni kellett.¹⁹²

A magyar hadsereg bandériumokból és állami, egyházi jövedelmekből kiállított zsoldosokból állt.¹⁹³ Ezeknek a csapatoknak az összetétele a minőség szempontjából meglehetősen heterogén volt. Brodarics püspök a mohácsi csata előtt gyűlekező katonák közül csak a pápai zsoldosokat dicséri: "... fegyvereikre, mint a katonák erejére nézve kiválóak voltak."¹⁹⁴ Erre a minőségi különbségre mutat rá Szakály Ferenc, mikor összehasonlítja a török és magyar hadsereget. Számadatai viszont nem tükrözik az avaságát. Szerinte 50-60 ezer magyar egy nálánál jóval kisebb török sereget szerencsével és nagy erőfeszítéssel feltarthatott volna.¹⁹⁵

A magyar hadsereg taktikája az erős lovasrohamon alapult. A gyalogságot főleg a szárnyakon vetették be, de száma és szerepe nem volt jelentős. Sok esetben a lovassággal vegyesen álltak fel és támadtak a gyalogos alakulatok.

A tüzérség gyengeségét irányítási, vezetési hiányosságok súlyosbították. Az ágyuk irányítói, akik a célzást végezték, nem voltak tisztában a távolságbecsléssel, pedig ez fontos volt akkoriban, mert a tüzérek közvetlen irányzékkel lőttek.

A magyar hadsereg hadtápját a szekerekkel hadbavonuló nemesség fogatai szállították. Ezeket a szállítóeszközöket hadi célokra is fel lehetett használni, mert szükség esetén védőállásokat lehetett belőlük kiépíteni.

A korabeli feudális állam nagy erőket nem tudott mozgósítani. Az 1526-os török hadjárat ellen csak 15-16 ezer magas harcértékű katonát tudtak előállítani, ugyanakkor a törökök hasonló harcértékű csapatainak a száma 35-40000 fős volt.¹⁹⁶

1526 után a török haderő változatlan ütemben erősödött, a magyar hadsereg viszont majdnem teljesen szétzüllett. Szapolyai oldalán harcoló erők legfeljebb Cserni Jován haderejével és hasonló csapatok ellen harcolhattak sikerrel. A Habsburgok oldalán küzdő magyaroknak pedig be kellett érni azzal, hogy a zsoldosok mellett csupán taktikai feladatokat lássanak el.

A magyarországi hadszíntéren a főszerepet a törökökkel szemben a Habsburg zsoldosok vették át. Ezek a zsoldosok ritkán voltak magyar származásúak, horvátok, "rácok", csehek és főképpen németek voltak. A Habsburgok katonai vezetői a zsoldosokat landsknecht típusu gyalogos és vértess lovas ezredekbe szervezték.

A zsoldos gyalogság harcértéke technikailag felülmulta a janicsárság erejét, de erkölcsilag meg sem köze-

litette. A rossz zsoldfizetési viszonyok miatt harckészségük nem volt stabil. Pedig az ütőképes gyalogságra nagy szükség volt, mert a várháborúk folyamán a védekezésben, vagy az erőd megvívásakor szerepük döntő volt.

A nehézlovasság hiába multa felül erősen a szpárik seregét, ugyanis ezt az előnyt legfeljebb mezei ütközetben szerezhette meg csak. A lovasság mozgékonyságát fokozni kellett, mert a gyorsan mozgó, portyázó alakulatokkal szemben csak a huszárság vehette fel a versenyt. Ekkoriban a huszárságot Európa-szerte magyar fegyvernemként tartották nyilván.¹⁹⁷ Bakics Pál huszárjai a Habsburgok előtt nagy becsben voltak szolgálataik révén.

A könnyűlovasság mellett ekkoriban kezdett felemelkedni egy másik félelmetes magyar katonai elem, a hajdu gyalogság. A hajdu elnevezés az idők folyamán változott, mert a városi gyalogokat darabontoknak hívták, ezért a hajdukat is hasonlóan kezdték nevezni.¹⁹⁸

I. Ferdinánd Katonai potenciáját korlátozta az, hogy zsoldos hadsereget csak háborús helyzetben tudott felfogadni. Nagyobb létszámú állandó hadserege nem volt. Fokozta a problémákat az, hogy ezek a zsoldos csapatok nem kapták meg időben a pénzüket, vagy a zsoldfizetés teljesen el is maradt. Ezért a zsákmányszerzési akciók ellen a tisztek nem sokat tudtak tenni, hiszen ők is hasonló helyzetben voltak a közkatonákkal, de az ebből adódó problémák és a nagy távolság miatt maguk sem voltak kontaktusban az uralkodóval. A katonaság is inkább a "megértő" tisztjeire hallgatott. A feudális megye - tartományrendszer a zsoldosvezérek mozgási, manőverezési lehetőségeit korlátozta. A megyék, vagy egyes földesurak sokszor a területük átlépését is megtiltották. Ez megkötözte a parancsnokok, de még az uralkodó kezét is. A haditanács ekkoriban még nem vált olyan erős központi szervvé Ausztriában, mint később.¹⁹⁹

A zsoldosok és a lakosság között sem volt a legjobb a viszony. A nép félt a portyázó törököktől, a zsoldosoktól, de rettegtek a magyar származásu hajduktól is.²⁰⁰ Jellemző a német zsoldosok kegyetlen zsákmányszerzési vágyára, hogy még az elfogott török katonák hasát is felvágták, hogy hozzájussanak az esetleg lenyelt aranyhoz.²⁰¹ Ez a vad zsoldosság a maga atrocitásaival azt érte el, hogy a lakosság egyre passzívabbá vált, a foglyokkal való kegyetlenkedés pedig fokozta az ellenség harci szellemét.

A Duna, mint víziút, az osztrák stratégiában is fontos szerepet játszott. A hadtáp részben itt követte a sereget, előfordult az is, hogy tutajokon.²⁰² A hadsereg vonulását a dunai hajóhad támogatta. Egy korabeli hajóhad egyik hajójának ereje egy XV. századvégi leírás alapján a következő volt: Huszonnégy evező hajtotta, huszonnégy gyalogos katonát szállított és tüzereje három ágyuból állt.²⁰³

A Habsburg haderők tüzérsége megfelelt a kor követelményeinek. Ágyukat és egyéb tűzfegyvereket a fejlett osztrák és cseh ipar nagy mennyiségben elő tudott állítani. Bécs városának tüzérsége különösen erős volt.²⁰⁴

I. Ferdinánd katonai ereje a törökökkel szemben csak önvédelemre volt képes. Az osztrák örökös tartományokat a törökök a nagy távolság miatt nem támadhatták sikerrel, mert hadműveleteik időben korlátozottak voltak. A törökök ekkoriban jóval nagyobb erőket tudtak megmozgatni, mint az ausztriai Habsburgok. Az osztrák Habsburgok még a XVII. században is alig 300 ezer km²-es területtel és csupán hat-hét milliós lakossággal rendelkeztek, míg a törökök birodalmának területe 6 millió km², lakóinak száma 30 millió volt.²⁰⁵ V. Károly viszont hasonló erejű ellenfele volt Szulejmánnak, de a hatalmasabb

Habsburg testvér kül- és belpolitikai okokból az összes erőforrásait nem tudta megmozgatni a török ellen. Az érdekszférán kívül eső Magyarország megsegítésére különben sem volt pénze. Szívesebben indított törökellenes háborút a Földközi-tenger térségében. Féltette Itáliát és a spanyol partokat az esetleges török inváziótól. A távoli Magyarország területén végrehajtott bizonytalan katonai vállalkozás különben is kockázatos lett volna, mert a védetlenül hagyott Németalföldet és Itáliát elfoglalhatta volna a francia király. A zseniálisan gondolkodó császár azt is jól látta, hogy egy-két sikeres magyarországi vállalkozás az erős központi hatalommal rendelkező török államot nem ingathatta volna meg.²⁰⁶

A császár birodalma heterogén államokból állt. Még a keleti részeken konzerválódott a feudalizmus, addig a nyugati tartományokban már a kapitalizmus volt kibontakozóban.²⁰⁷ A Habsburgok legerősebb állama ekkor Spanyolország volt, de ebben az országban V. Károly uralkodó szerepe csak külsőleg volt abszolút.²⁰⁸ Németországban pedig már trónralépésekor igyekeztek a hatalmát csorbitani a választófejedelmek, ugyanis hozzájárulásuk nélkül nem köthetett szövetséget, nem hozhatott birodalmi törvényeket, a birodalmi hivatalokba csak németeket ültethetett.²⁰⁹ Ezek a nehézségek okozták a Habsburg birodalom súlytalanságát. A reformáció belülről osztotta meg, de a fejedelmek vallási okok híján is saját problémáikkal tördődtek. A hatalmas állam nem rendelkezett egységes pénzrendszerrel és nyilván számottevő haderővel sem.²¹⁰

A protestáns fejedelmek V. Károly központosító törekvéseivel szemben I. Ferencre igyekeztek támaszkodni. A bonyolult politikai helyzetben a török támadás hozta csak össze a protestánsokat a Habsburgokkal. A birodalmi rendek erői ugyanis zömmel Luther követői voltak, és

V.Károly csak török támadás ürügyén számithatott rájuk. Azt általánosan elérte, hogy török támadás esetén ezeket az erőket kivonja a Franciák hatása alól. 1542-ben ezzel a taktikával dupla sikert ért el. A birodalmi hadat Buda ellen küldte Brandenburgi Joachim vezetésével, aki megbízható katolikus hűbe volt. Ezáltal a törököket Buda felmentésére készítette, elvonta a franciák közeléből, Ugyanakkor a protestánsokat a távoli Magyarországra küldte, tehát I. Ferencet ugyyszólván izolálta szövetségeseitől.²¹¹

1529-ben azonban komoly veszély fenyegette az ösztrák területeket, de ebben az esetben V.Károly sorsára hagyta az öccsét, mert I. Ferenc elleni háborúja minden erejét lekötötte.

AZ 1529. - ES HADJÁRAT

Három évvel korábban, 1526-ban a szultán hada már átkelt Nis térségében a Morava folyón,²¹² de 1529 május 10-én a török sereg csupán elindult Isztambulból.²¹³

A szultán nagyobb feladatra vállalkozott, mint 1526-ban, hiszen Ferdinándot akarta kiűzni az országból, és alkalomadtán meg akart mérkőzni seregével. Célja volt Bécs elfoglalása és az osztrák vidék feldulása. Csakhogy a nagyszabású tervek nem állottak arányban a török hadvezetés rossz időszámvetésével. Szulejmán vezérkara jól tudta, hogy a Habsburgok fő erői le vannak kötve a nyugati frontokon, és mindkét fél /Habsburgok - franciák E.I./ az utolsó erőfeszítéseket teszi. A cambriai békét végül a szembenálló felek augusztus 3-án kötötték meg. Ez már nem kedvezett Szulejmánnak. A török hadsereg időszámvetési hibát követett el azzal, hogy az indulás időpontját nem hozta előre legalább két héttel.

Szulejmán hadserege most is nagytömegű volt. Számát legelfogadhatóbban Istvánffy becsüli fel, ugyanis 70-75 ezer főre teszi az oszmán erők számát.²¹⁴

A hadsereg már az elindulás után nagy megpróbáltatásoknak nézett elébe.. A törökök rendkívül erős favaszt fogtak ki. A hideg esők és az áradások emberanyagban és technikában nagy veszteségeket okoztak.²¹⁵ Belgrádot július elején érték el, 68 napos vonulás után.²¹⁶ Július 29-én kellemetlen hír érkezett! "Diarbekr beglerbégje jelentette, hogy Tahmaszp sah megtámadta Bagdadot és Zülfikárnak fejét vette."²¹⁷ A bosszantó esemény nem sokáig izgathatta Szulejmánt, hiszen elsődleges célja a Habsburgok visszaszorítása volt. Perzsia ellen csak az 1533-as konstantinápolyi béke után vonult.

A szultán Eszék térségében elrendelte a rekvirálást, de a garázdálkodást és a fogolyszedést betiltotta. Augusztus elején megjelentek Ferdinánd előőrsei, 9-től 11-ig állandóan zaklatták a törököket. A hatalmas hadsereg tartott egy esetleges támadástól. A török katonák izgatottságukat úgy igyekeztek levezetni, hogy sokszor ok nélkül is puskáikat sütögették.²¹⁸ A Habsburg-magyar erők az eszéki átkelést nem tudták megakadályozni, de augusztus 22-én és 23-án újra fellángoltak a harcok. Augusztus 23-án a huszárok "... mintegy száz embert elfogtak a takarmányozók, szpáhik és a janicsárság közül." ²¹⁹ Ezek a kisebb akciók azonban még késleltetni sem tudták a nagy hadsereg előrenyomulását. A török erők gyors ütemben haladtak Buda felé. Szulejmánnak együtt lovagolt Szapolyai is, aki Mohács mezején csatlakozott a szultánhoz, de előbb kézcsókkal köszönte meg, hogy pártfogásba vette ügyét. A hadsereg szeptember 3-án érte el Buda térségét.

Ferdinánd már 1529 tavaszán tudotta a török hadsereg készülődéséről. Igyekezett segítséget kérni, de futárait hiába küldte el V. Károlyhoz, hiszen tudjuk, hogy a császár erejét lekötötték a franciák.²²⁰ Ferdinánd gondjai megnövekedtek. Fokozta a nehézségeket, hogy Magyarországon a népszerűsége csökkenőben volt.²²¹ A magyarok ugyanis a Habsburg királytól a török kiűzését várták. Az erdélyi rendek például csak úgy fogadták el királynak, ha megvédi őket a törököktől. Maguk viszont nem akartak háboruzni. Azt is képtelenek voltak megakadályozni, hogy a török segélycsapatok ne dulják fel Erdély egy részét 1529 január végén.²²² Végül meg kell említenünk, hogy a Habsburg uralkodó népszerűtlenségét zsoldosainak kegyetlenkedése is nagyban aláásta.²²³

A törökök jövetelének hírére tömegesen álltak át a nemesek Szapolyai oldalára.²²⁴ Ezért Ferdinánd a magyarok segítségével aligha bizhatott. A mellékhadszíntereken változó sikerrel folytak a harcok. Erdélyből kiszó-

ritották az akkoriban Ferdinánd-párti Török Bálintot, Horvátországból viszont Dietrichstein csapatai kiverték a Szapolyai-párti Bánffy Jánost és Erdődy Simon seregét.²²⁵

Ferdinánd a csehek segítségére sem számíthatott. A korabeli cseh királyság katonailag teljesen defenzív volt. Ferdinánd törekvései a védelem megszervezése terén megtörték a cseh rendi gyűlés bástyáin.²²⁶

A legnagyobb probléma az volt, hogy magának Ferdinándnak sem volt elég katonája. Budát elhagyta, szerepét végvári szintre süllyesztette. A magyar fővárost 2000 német katona és Nádasdy Tamás magyarjai védték. A Budát védő erők a város biztos megvédéséhez nem voltak elegendők, de bőven megfelelték volna a végvári harc követelményeinek. Látni fogjuk azonban, hogy a német-magyar ellentétek oda vezettek, hogy a vár a Habsburg hadvezetés számításainál jóval korábban a törökök kezébe került.

Nádasdy Tamás főparancsnoki kinevezése nem volt szerencsés. Nádasdy kiváló, nagyműveltségű férfi volt, hűségesen szolgált Buda elestéig Ferdinándot, de személye nem volt megfelelő, mert a vár védelmére odarendelt zsoldosokkal nem tudott megegyezni. Kezdetben sem engedte a németeket a várba.

Főlösslegesen erősítette embereivel a környező várakat Ferdinánd. 1000 zsoldossal Székesfehérvárat, 50-nel Visegrád erejét fokozta.²²⁷ Növelte volna Buda védőinek erejét, önbizalmát, ha a környező várakból ezeket az erőket a magyar főváros védelmére összpontosítja. Már maga az a tény, hogy Buda szerepe lesüllyedt egy végvár szintjére, politikailag sokat ártott Ferdinándnak, aki a magyarok szimpátiáját már alig élvezte. Budát mégis

magára kellett hagynia, mert esetleges védelmére Ferdinánd kockára tette volna meglévő erőit. Budát és tekintélyét kellett feláldoznia azért, hogy Bécsset sikerrel védhesse. Istvánffy is jól látta, hogy Ferdinánd ereje leszűkül, stratégiája összeomlóban volt, mert Buda el este után csak Bécs erősítésével törődött.²²⁸

Budát a törökök hamar elfoglalták, pedig Nádasdy Tamás mindent megtett a védelem érdekében. Az ostrom előtt még személyes kémszemlére is ment, hogy kifürkészsze a törökök szándékát, de a török táborban fölismerték, és alig tudott elmenekülni.²²⁹ A kalandorságra hajló fiatal főúr képtelen volt urrálenni a magyar-német ellehtéten. Megesett, hogy a törökre kicsapó németek előtt a magyarok bezárták a kaput, mikor azok sietve igyekeztek visszatérni az oltalmat nyújtó falak mögé. Ilyen körülmények között a németek nem érezték biztonságban magukat. Megegyeztek az ellenséggel. A tiltakozó Nádasdyt lefogták és átadták a várba benyomuló törököknek. Ibrahim valószínű, hogy meg akarta öletni, de a kapitánynak most is sikerült elmenekülnie. Kalandos körülmények között csónakkal jutott át a Duna tulsó partjára, ahol jelentkezett Szapolyainál, aki éppen Gritti-vel vacsorázott. Szapolyai nagylelkű volt, megbocsátott Nádasdynak,²³⁰ de a törökök a német zsoldosokat kiméletlenül felkoncolták, mikor a budai szőlőhegyek között hazafelé vonultak.²³¹ Pedig a németek már szeptember 4-én a törökök malmára hajtották a vizet. Szulejmán naplóírója a következőket írja: "A német seregből mintegy 50 hitetlen szökött ide és hódolatát jelentette."²³² Mindezek ellenére a város elfoglalása után két nappal likvidálták a hazafelé tartó németeket. Valószínű, hogy ezért a vérfürdőért nem a portyázók felelősek, hanem a török

hadvezetés. A zsoldosok felkoncolásával gyengítették Ferdinánd gyülekező erőit.

Buda várának gyors elfoglalása révén a törökök időt nyertek, de ezt a nyereséget nem használták ki azzal, hogy azonnal elindultak volna Bécs felé. Szulejmán és hadserege egy hétig állomásozott a térségben, János király beiktatásával²³³ és vadászattal töltötte idejét a szultán. Az időveszteség két okból is gátolta a török hadjárat sikeres kimenetelét. Egyrészt az egy hét késés kedvezett közvetlenül a bécsieknek, mert a Habsburg erők összevonását be tudták fejezni, de távlatában is kedvezőtlen volt a török hadjáratra, mert az oszmánoknak a hideg idő beállta előtt be kellett fejezni a harcokat. Végül szeptember 15-én elindult Szulejmán Bécs felé.²³⁴ Szapolyai pedig visszatért Budára, és immár ő volt rövid idő alatt a vár harmadik gazdája.²³⁵

A török hadvezetés terve Rázsó Gyula szerint az volt, hogy Buda bevétele után elfoglalják a többi magárahagyott várat, leszámolnak a kisebb Habsburg csapatokkal, de elkerülik az ütközetet a főerőkkel. Ausztriában dülnek, fosztogatnak és ezáltal megtörik Ferdinánd erejét, hogy ne tudjon ezután a magyar ügyekbe beavatkozni.²³⁶ A törökök legfőbb haditerve kétségtelen az volt, hogy Magyarországot biztosítsák az oszmán érdekeknek megfelelően, Ferdinánd erőit pedig amennyire lehetséges, felmorzsolják. Miért kellett viszont elkerülni a csatát a német főerőkkel, mikor azok nem is tartózkodtak ebben a térségben? Igaz, lassan gyülekezett némi hadsereg Frigyes rajnai palotagróf vezetésével, de ezeknek az erőknek a támadását Istvánffy még október 13-a körül is csak feltételezi. A gyülekező csapatok Krems térségében tartózkodtak, de nem érezhették eléggé erősnek magukat, mert az ostrom ideje alatt meg sem mozdultak.²³⁷ A szultán és vezérei jól tudták, hogy a birodalmi sereggel

aligha találkoznak. Erre utal az is, hogy feltűnő gyorsasággal érkeztek Bécs alá. Az utat a budai elindulástól számítva másfél hét alatt tették meg,²³⁸ pedig ellenséges területen vonultak és várakkal is akadt dolguk, és az is jellemző volt az oszmán hadseregre, hogy ellenséges területen óvatosan mozgott.²³⁹ Mégis olyan gyorsan vonultak, hogy a szultán szeptember 23-án már Bécs közelében volt.²⁴⁰

Az osztrák hadvezetés tervét, stratégiáját meghatározta az, hogy mindössze 18 ezer katonájuk volt. Ekkora haderő Bécs megvédéséhez kellő haditechnikával elegendő volt, de egyéb katonai manőver végrehajtásához nagyon is kevés. Bécs városa már csak azért is magára maradt, mert a Duna vonalán lévő várak, ugyyszólván nem álltak ellen. Esztergom várát feladta Váradi Pál érsek, aki korábban Szapolyai híve volt, de Szulejmán támadása előtt éppen Ferdinándot szolgált. Visszatért régi útához, sőt Szulejmán seregét segítette, háromszáz lovasával résztvett Bécs ostromában is.²⁴¹ Esztergomtól nyugatra eső várak is vagy meghódoltak, vagy parancsnokaik kiűritették a török sereg megérkezése előtt. A törökök a várak elfoglalása után sietve továbbnyomultak, őrséget sehol sem hagytak.²⁴² Győr városát is szervezeten üritette ki parancsnoka, Lamberg Kristóf. A hadiszereket és a katonákat Bécsbe vonultatták, az üres várost pedig felgyújtották.²⁴³ Ba-kics Pál viszont sikertelenül kísérelte meg a Rába-híd felégetését.²⁴⁴

Győr elhagyása után a Habsburg erők nem kísérelték meg, hogy komolyabb rajtaütésekkel akadályozzák a törökök előrenyomulását. Ez hibás lépés volt, ugyanis Győr, Magyaróvár vidéke a járhatatlan Hanság mocsaraival együtt igen jó hadászati lehetőségeket rejtett magában.²⁴⁵ Mégis ezt a tájat is pánikszerűen hagyták el a német-magyar őrségek, felgyújtva váraikat. A Lajtán túli terüle-

tek is hasonló sorsra jutottak.²⁴⁶ Az osztrákok nem szervezték meg kellően a begyűjtött gabona elszállítását. Bécs városát nem tudták megfelelően ellátni élelmiszerekkel.²⁴⁷ A törökök viszont a készletekre rátették kezüket, és bőségesen ellátták magukat.²⁴⁸

A Bécs felé vonuló török hadsereget csak a pozsonyi őrség tudta jelantósen zavarni. A Dunán felfelé hajózó 160 egységből álló török flottát Pozsony két parancsnoka, Wolfgang Öder és Szalay János követte és ezzel jelentős veszteségeket okozott a törököknek.²⁴⁹ Pozsony elfoglalását mégsem kísérelték meg a törökök, habár várható volt, hogy visszafelé tartva ismét gondot okoz a török hadseregnek. Pozsony elfoglalása ugyanis katonailag és technikailag nem volt kivihető. Rázsó Gyula a török hadvezetés hibájául rója fel, hogy a fontos várat nem vítették meg.²⁵⁰ Pozsony elfoglalásához szükség lett volna legalább a török hadsereg felére. Ezeket a harcosokat át kellett volna szállítani a folyó bal partjára. Közben a majd 20 ezer fős bécsi őrségekkel kellett volna farkasszem nézni a haderő másik részére. Ilyen körülmények között a csapatszállítás, hidverés megoldhatatlan feladat lett volna. Pozsony őrségét viszont a Duna meglehetősen izolálta a törököktől, és a hadjárat további menetében különösen zavart nem okoztak.

A török flottával szemben az osztrákok nem tudtak jelentős vízi erőket felvonultatni. Ezért az ostrom alatt nem tudták Bécs vízi összeköttetését biztosítani.²⁵¹

Ferdinánd a várost elhagyta, Prágába utazott. Valószínű azért, hogy ne fokozza az ellenség harckésztségét.

Bécs városa az ostrom szempontjából nem volt jó stratégiai helyen. A környező dombokról belőhető volt. Előnyére szolgált viszont a Duna csatorna, mely körülvárás esetén is biztosíthatta az utánpótlást; de erre nem nagyon lehetett számítani a török hajóhad nagy fölé-

nye miatt. A város déli kapui voltak a legsebezhetőbbek, különösen a karinthiai kapu. Ezeket a bejáratokat az ellenség könnyen megközelíthette.²⁵² Növelte a védők önbizalmát, hogy hadfelszerelésük kiváló volt, a törököknek viszont nem voltak faltörő ágyúik.²⁵³

Szeptember 26-27-én befejeződött Bécs körülzárása. Frigyes palotagróf és Gottermann Konrád, a birodalmi segélyhadak parancsnokai már hiába igyekeztek seregükkel a városba bejutni. Visszatértek állomáshelyükre Krems városába.²⁵⁴

A körülzárt város főparancsnoka Fülöp gróf volt, Frigyes rajnai választófejedelem nagybátyja. A védelmet azonban valójában Salm Miklós és I. Ferdinánd többi tapasztalt vezére irányította. A magyarok részéről csak Bakics Pál volt ott jelentősebb erőkkel, 200 huszárral.²⁵⁵

A parancsnokok az aktív védelem taktikáját választották. Már szeptember 23-án sikeresen tájtautítottak a török hadseregen. A vállalkozás után haditanácsot tartottak és úgy döntöttek, hogy lerombolják a külvárost.²⁵⁶ A török hadsereg az egész környéket ellepte, és hozzákezdett az ostromhoz. A török vezérek már az első napokban rájöttek tűzértségük impotensségre, ezért aknákat kezdtek ásni. Főleg a Karinthiai kapura súlypontosztak. A németek ellenaknákkal védekeztek, a falakat pedig gerendákkal támasztották meg belülről, hogy robbanás esetén kifelé dőljenek, és ezáltal új erőd létesüljön.²⁵⁷

A védők további kitörésekkel igyekeztek megzavarni az ostromlók manővereit. A szeptember 26-i kirohanás azonban kevésbé volt sikeres. A törökök időben észbekaptak, és több foglyot is ejtettek.²⁵⁸ Szeptember 28-án viszont Szulejmán naplóírója is elismeri, hogy súlyos veszteségeket okoztak a kitörő németek.²⁵⁹ Szeptember 29-én jelentős erővel végrehajtott kitörésre került sor. Reusach Eck vezetésével ötszáz vértés és kétezer gyalogos csapott ki, hogy az ellenség ágyúit és védőműveit, melyet a kapu

ostromának érdekében épített, tönkretették. A nagyszámu janicsárság és aszab gyalogság azonban tervüket meghiúsította.²⁶⁰ A törököknek sikerült a flottájuk révén hidfőt létesíteni a Duna partján, és veszélyeztették a viz felőli gyenge falakat.²⁶¹ Október elsején az osztrákok újra kitörést hajtottak végre. 30 halottat vesztettek és 10 emberük fogságba került. Miközben ezek a harcok folytak, a szembenálló felek tüzérségi párbajt vívtak. Az erős osztrák tüzérség fokozatosan felülkerekedett. Szulejmán krónikása szerint október 3-án és 4-én a bécsi tüzérség rendkívül hevesen lőtte a tábornokot.²⁶² Október 6-án újra kitörésre szánták el magukat a németek. 8000 embert sorakoztattak fel Leonhard Fels vezetésével. Az akciót azonban a tisztek rosszul szervezték meg, a törökök időben észlelték a készülődést és visszaverték a német támadást. 500-nál több embert vesztettek a védők.²⁶³ Annyi haszna viszont volt az akciónak, hogy sikerült felderíteni, hogy hol ásnak a törökök aknákat. A karinthiai és a Stubennak kapunál láttak ilyen ostromműveket. Megindult az ellenaknák ásása, de ez csak részsikert hozott, mert október 9-én két akna mégis felrobbant. Ekkor indították az első nagyszabású ostromot a törökök. A karinthiai és a Stubennak kapu volt a cél. Az ostromot tüzérségi párbaj előzte meg, majd a védők bombák hajigálásával és három órás kemény kézitusával visszaverték a törököket.

Szeptember 10-én a védők két aknát megsemmisítettek, de 11-én egy akna ismét felrobbant. Az itt támadt résen a törökök viszonylag csekély létszámu erőkkel támadtak. Már látszott, hogy a török katonák harci szelleme gyengül. Szulejmán naplóírója szerint az ostromban csak Lufti és Szulejmán bég csapatai vettek részt, mert "...más csapatok nem jöttek."²⁶⁴

Közben a törökök diverzánsok bejuttatásával megkísérelték felgyújtani a várost. Az akciót azonban leleplezték, a kémeket pedig kivégezték.²⁶⁵

Október 12-én a törökök támadását újra meghiúsították. Ezután a törökök haditanácsot tartottak és még egy rohamra szánták el magukat. A falak mögé először behatoló harcosnak, "... ha szubari, szandzsákat, ha szpáhi, szubari rangot, ha pedig nem hűbéres, akkor 30000 akcse jövedelmű ziámetet" ígértek. Így készültek az utolsó döntő rohamra, de az ígéretek ellenére sem nőtt meg a török katonák harci kedve.

Ez volt a törökök utolsó ostroma. Elhárításához elég volt a védők ágyutüze. Pedig az egyik felrobbantott akna széles rést nyitott, de a törökök már nem voltak képesek erőt felmutatni. A védők kitörtek és heves harcba bocsátkoztak az oszmánokkal, "... de végre is vereséget szenvedve tértek vissza a várba" - írja Szulejmán krónikása. Ezekben a napokban ugyyszólván állandóan dörögtek az ágyuk,²⁶⁶ a védők tüzérsége szinte megbénította a törökök vállalkozókedvét.

Október 14-én a diván elhatározta a visszavonulást. Az ostrom félbeszakítását azzal magyarázták, hogy "...Ferandus király nincs a várban..."²⁶⁷

Október 15-én 1000 akcsét kapott mindegyik janicsár. Erre a pénzosztásra szükség volt, mert féltek, hogy a janicsárok újra fellázadnak, mint korábban Budánál, mert zsákmányt most sem szerezhettek.²⁶⁸

A két fél között tárgyalások kezdődtek a fogolycseréről. Az oszmánok elengedték a keresztény foglyokat, a bécsiak pedig kiengedtek három törököt.²⁶⁸ Az oszmán hadsereg ezután csendben, de gyorsan megindult hazafelé.²⁶⁹

A birodalmi segélyhadak létszáma október 15-re elérte a 30-40000 főt. A város felmentésére még csak ekkor szánták el magukat. Tehetetlenségüket jellemezte az, hogy nem voltak képesek arra sem, hogy megakadályozzák Alsó-Ausztria és Stájerország feldulását. Csak a jelentősebb városok nem lettek a törökök áldozatai.²⁷⁰

A török hadsereg nem érte el fő célját, nem volt képes elfoglalni Bécsét, nem tudta összezuzni Ferdinánd erőit. Bécs ostromakor a török támadások a városi tüzérség nagy fölénye következtében összeomlottak, de kézitűsában is alulmaradtak a törökök a magasabb harcértékű osztrák katonákkal szemben. Nem valószínű, hogy ilyen kemény ellenállással szemben elfoglalták volna a várost, még akkor sem, ha a törökök akár egy hónappal korábban kezdik az ostromot. Gondoljunk Szigetvár viadalára, melyet a szultán 1566-ban hasonló erővel vívott. A hosszan tartó ostrom alatt a törökök legjobb csapatai véreztek el, mire sikerült bevenni a várat, pedig Zrinyinek csak 2500 embere volt, nem közel 20 ezer.

Ferdinánd viszont nem tudta katonailag kihasználni a győzelmet. A törökök távozása után zsoldosai felázadtak. A városba belovagoló Frigyes palotagróf csak hosszú alkudozás után tudta lecsillapítani a katonákat, de közben saját életét is kockáztatta az elégedetlenkedőkkel szemben.²⁷¹

Ebben az évben Ferdinándnak csak arra volt ereje, hogy Magyarország északi részein elindítsa Katziánert és Salmot Szapolyai ellen. Eger, Kassa újra a Habsburgoké lett, de a támadás december 10-én Esztergom alatt elakadt.²⁷²

Bécs elhagyása után a törökök számára még nem érték véget a megpróbáltatások. A havas esőben hazafelé

vonuló katonák sokat szenvedtek. A mocsarak ágyukat, igavonó állatokat és a málha tonnáit nyelték el. Október 18-án Szulejmán naplóírója a következőket jegyezte fel: "Annyi kint és gyötrelmeket kellett kiállni, a mennyit még soha sem éltek át,...." Még elkeseredettebben írt, mikor a hadsereg Tata mellett vonult el. Ez október 23-án volt. "Olyan sok baj és szerencsétlenség történt, hogy nem lehet elmondani." Ezen a napon a Duna balpartján a törökök már észlelték Ferdinánd előretörő lovaságát.²⁷³

Az 1529-es török hadjárat sikert is ért el. Magyarországról kiszorították a Habsburg erőket, Szulejmán pedig védendét, Szapolyait megerősítette a magyar trónon. A szultán mikor október 25-én bevonult Buda városába, fogadta Szapolyai hódolatát. A török főtiszték és a magyar urak részére fogadást adott. Övéit jutalmazta, a magyar urakat pedig óva intette, hogy szolgálják hűséggel János királyt, ha nem akarnak szabljája élével megismerkedni. Viszont azt is megígérte a magyaroknak, hogy nem szól bele a belügyeikbe - mondván, hogy nincsen szándékában a magyar államiság megszüntetése, szokásaik megváltoztatása.²⁷⁴ A szultán 1529-ben nem hagyta ugyorsára az országot, mint három évvel korábban. Gritti Alajost hagyta az országban helytartónak, és Buda őrségét is megerősítette. Grittinek - ennek az olasz kalandornak - lett az a feladata, hogy a Habsburgokat Buda alól távol tartsa.²⁷⁵

A szultán nem időzött sokáig Budán, hanem rövidesen átkelt a pesti oldalra, miközben a magyarok diszsortüzzel bucsuztatták.²⁷⁶ Az átkelés után nem szüntek meg a problémák. Október 27-én már olyan nagy volt az éhség, hogy 1 kile árpát és 1 kile lisztet osztottak szét az udvari kíséret között, de a hadseregből még az agák sem

jutottak élelemhez. 29-én^a nagy zűrzavar fokozta a hadsereg gondjait. Pest és Tas között maga a szultán is eltévedt, a nagyvezir emberei hozták vissza. November 1-én újra eltévedt a hadsereg egyik része. A mocsaras terület és az éhség sorra szedte áldozatait.²⁷⁷ November 3-án 1 kile buza 17 akcséért kelt, pedig augusztus 11-én csak 4 akcse volt. November 5-én "A pasával levő janicsárok szabadságot kaptak. Mikor a hidon vonultak át a müszülmánoknak igen sok podgyászát elrabolták."²⁷⁸ Ibrahim pasa most nem igyekezett rendcsinálóként fellépni, mint szeptember elején Buda elfoglalása után. A janicsárok a sikertelen hadjárat következtében rendkívül elkeseredettek lehettek.

Végül a hadjárat december 16-án fejeződött be, mert ekkor érkezett meg Szulejmán Isztambulba.²⁷⁹

Buda és az ország ismét a magyarok kezére került. Az ország erői azonban újra megosztódtak. Szapolyai nem sokkal a szultán kivonulása után elvesztette a Dunántul jó részét. Erre a területre Ferdinándnak katonailag is nagy szüksége volt.²⁸⁰

Szulejmán, ha külsőleg nem is ismerte el, magában nagyon jól tudta, hogy 1529-ben a Habsburgoktól vereséget szenvedett. Magyarországi igényeiről továbbra sem mondott le. Ekkoriban már valószínű, hogy felvetődött Buda tartós megszállásának kérdése is. Az 1529-es egyik fethnómében Budáról a következő van írva: "A vár tehát elfoglaltatott; de mivel közte és a müzulmán birodalom közötti óriási távolság miatt nem lehetett közvetlenül birtokba venni és őrséggel ellátni; ..." ²⁸¹

A török uralkodó érezte, hogy hatalmának biztosítása érdekében újabb hadjáratot kell a Habsburgok ellen indítani, mert az 1529-es háború csak Buda elfoglalásához volt elég. Ezért a hadjárat után nyomban hozzáláttak

Eszék megerősítéséhez. A törökök ujjaépítették a várat, 3000 fős őrséggel látták el, de bőven felszerelték ágyukkal, mozsarakkal és egyéb hadiszerekkel is.

AZ 1532 - ES TÖRÖK HADJÁRAT

Szülejmán bécsi veresége után Szapolyai nehéz helyzetbe került. Nagy problémát okozott neki Ferdinánd előretörése a Felvidéken és a Dunántulon, de nyugtalanította Mehmed bég építkezése is, aki ekkoriban Eszéket erősítette.²⁸² 1530-ban azonban Szapolyai királyságát nem Eszék felől fenyegette közvetlen veszély, hanem Bécs irányából, mert Ferdinánd ki akarta használni a törökök Bécs alatti vereségét, ezért elhatározta, hogy Budát újra megszerzi. Erre sa- rkallták Oláh Miklós levelének sorai is, melyet 1530. február 4-én írt: "... gyűlést, gyűlés után tartasz..., de olyan tanácskozásról mégsem hallottunk volna, melybe felszabadulásunk és megvédelmezésünk reménye gyökeret verhetne." ²⁸³

Ferdinánd Buda ellen küldött serege 12-14 ezer fő körül volt, de erejét növelte az, hogy hajókkal jól meg volt erősítve.²⁸⁴ A sereg tüzérsége is kitűnő volt.²⁸⁵ A Habsburg sereg előtt az első jelentős akadály Esztergom vára lett volna. A vár elfoglalása mégsem okozott különös gondot, mert Váradi Pál érsek, kinek katonái korábban Bécsset ostromolták, most átállt Ferdinánd mellé, mondván, "... hogy a török szövetségtől, mint pap, hivatásánál fogva is irtózik..." Annál több idő telt el Visegrád és Vác ostrománál, de ezekre az erődökre szüksége volt a Habsburgoknak, mert seregük a Dunán keresztül kapta az utánpótlást.²⁸⁶

Szapolyai és Gritti felkészült az ostromra. Bát- ran irányították a védelmet, a harcokban személyesen is résztvettek. Szapolyai a falakról puskával lőtte a németeket.²⁸⁷ A magyarok a török segélyhadakkal együtt 8 ezren lehettek. Ennyi védő bőven megfelelt a reá háru-

ló feladatoknak, de kevés volt a várban az élelem. Szapolyai nem tudta minden erejét Buda védelmére összehívni, mert közben seregének egy része Szigetvárat ostromolta. Szigetvár ekkor a Ferdinánd-párti Török Bálint birtokában volt. Szapolyai az ostromló Nádasdy-nak és Szerecsen Jánosnak levelet írt, hogy siessenek Buda védelmére.²⁸⁸ Szigetvár ezáltal felszabadult. Török Bálint pedig később csatlakozott a Budát ostromló sereghez. Roggendorf, aki a Habsburg csapatokat vezette, Kápolnai Ferenc~~m~~ől megtudta, hogy Nádasdy serege Buda felé tart és török csapatok is kísérik, Káson bég vezetésével. Roggendorf lovasai ezért a Buda felé tartó utakat igyekeztek megszállni, de a jobb helyismerettel rendelkező magyarok egy fuvaros kalauzolásával - akit Budai Balázsnak hívtak - ügyel-bajjal bejutottak a körülvevő várba.²⁸⁹

Szapolyai védelmére Nádasdy és Káson seregeivel megerősödött, és továbbra is sikeresen ellenállt az ostromnak. Az ostromlottak élelmiszerkészletei azonban teljesen elfogytak. Az egész vár éhezett. Közben az ostromlók és az ostromlottak között tárgyalások folytak. Szapolyai küldöttsége a táborban tárgyalt.

Az egyik megbízottja Dóczi János volt, akinek visszatérése előtt Török Bálint egy tarisznya halat csusztatott a köpenye alá, hogy vigye fel a várba az éhező Szapolyainak.²⁹⁰

A hasonló paradox jelenetek közben az ostrom hosszan elhúzódott. A németek ellátása sem volt megfelelő. Akadozott a lőpor és lőszerellátás, mert utánpótlást csak Bécsből kaphatott Roggendorf.²⁹¹

A támadók legnagyobb sikere az volt, hogy a szüntelen ágyuzástól a logodi ut menti fal 200 lépésnyi távon leomlott. A havas eső és a sártenger ellenére Roggendorf megkísérelte az ostromot, de heves 2 órás

harc után a németek nagy veszteséggel visszavonulni kényszerültek. A magyar csapatok és a törökök viszonylag szervezeten küzdöttek. Gritti seregével a leomlott falvédén harcolt, Czibak Imre és Szerecsen János a palotával szemben lévő részt védte, és jelentős tartalék állomásozott a Szent György téren is. Az ostrom közben Gritti levelet írt Mehmed bégnek, Nándorfehérvár parancsnokának, és segítséget kért. A törökök el is indultak, s Roggendorf ezért hagyott fel az ostrommal, ahol súlyos veszteségeket szenvedtek csapatai. December 23-án elvonultak Buda alól.²⁹²

Mehmed és alvezérei, Uzreff és Murád azonban nem elégedtek meg ezzel a ténnyel. Átkeltek a Duna bal partjára. A Garam, Vág völgyét és a Nyitra vidékét 15 napig dulták, fosztogatták. Eljutottak egészen a bányavárosokig. Óriási csordákat zsákmányoltak, és 10 ezer embert hajtottak el fogolyként Istvánffy szerint. Magyarországnak az immár eddig érintetlen északi része megismerte a török kegyetlenségét. Szapolyai állítólag a vár ablakából könnyezve nézte a zsákmánnyal hazaférő vonuló törököket, de azzal áltatta magát, hogy mindezért Ferdinánd a felelős.²⁹³

Ferdinánd király Lamberget és Jurisichot Buda ostroma alatt Isztambulba küldte. A követek azonban nem tudták igazolni királyuk akcióját, és eredmény nélkül tértek vissza. A Habsburg uralkodó tudta, hogy a közeljövőben számíthatnak egy újabb török hadjáratra. Javitani akarta a helyzetét Magyarországon, ezért elhatározta, hogy a magyar nemességet nagyobb számban állítja maga mellé. 1531-ben ezért tervbe vette, hogy egy országgyűlésen biztosítja hatalmát.²⁹⁴ 1531 júniusában Prágába hívta magyar tanácsosait. A legfőbb kérdés, amiről tárgyaltak, az volt, hogy hirdessen-e a király országgyűlést? A tanácsosok a gyűlés helyéül Pozsonyt javasolták, de ki-

jelentették, hogy Ferdinándra nézve csak akkor lehet hasznos, ha konkrét intézkedéseket tesz az ország védelme és megszabadítása ügyében.²⁹⁵ 1532 á-prilisében a pozsonyi országgyűlés valóban a török elleni harc kérdéseivel foglalkozott. Az egyik magyar főúr a következőket mondta: "...mindenfelől érkeznek hírek, hogy a török császár az országot megtámadni szándékozik, ő felsége készülleteiről semmit sem lehet hallani..."²⁹⁶

Annál jobban készülődtek a törökök. A szultán 1531 őszén Budára mesterembereket küldött, hogy az ott állomásozó török naszádokat rendbehozzák. Készültek a következő évi hadjáratra.²⁹⁷

A magyar uralkodó osztály most sem mérlegelte helyesen az ország politikai helyzetét. Országgyűléseket hívtak össze, de ezeken a gyűléseken csak a heves kifakadásokig jutottak el. Minden problémáért a két királyt okolták. Tőlük várták a törökellenes fellépést, de maguk semmit sem tettek ezért.²⁹⁸

Szülejmán közben április 25-én elindult új hadjáratára, melynek célját az 1529-es kudarc és az 1529-es háború utáni események határozták meg. A törökök végleg biztosítani akarták a magyar területeket. A hadjárat iránya is eltért az előző két támadási vonal jól kitaposott útjától, mert nem a Duna menti hadiúton, hanem a Dunántulon keresztül vonultak Bécs irányába. A török hadjárat irányváltztatásának azonban bonyolult okai vannak. Valószínű, hogy Nyugat-Magyarország és Ausztria keleti részeinek kifosztását az említett irányból kivitőbbnek látta Szulejmán. Az említett országrészek feladásával azt akarta elérni a szultán, hogy Ferdinánd máskor ne merje Budát ostrom alá venni. A dunántuli útvonal még nem volt elpusztítva, mint a dunai hadiút kör-

nyéke. Szulejmán és vezérei azt remélték, hogy ezen a vidéken nem lesznek ellátási ^{gondjai} a hadseregnek.²⁹⁹ A hadjárat iránya szempontjából valószínű, hogy befolyásolhatóan hatott Szulejmánra a francia követ is, aki a nisi állomáshelyen találkozott vele.³⁰⁰ Ferenc francia királynak érdekeit egyáltalán nem szolgálta a hadjárat, melynek iránya Bécs felé mutatott.³⁰¹ Rincon francia követ kifejtette, hogy egy Itália elleni támadás nagyobb sikert hozna a törököknek. Valószínű, esetelte Szulejmán előtt a hatalmas birodalmi hadsereg készülődését is.

Elképzelhető az is, hogy Szapolyai Gritti befolyását felhasználta és kérte a szultánt, hogy ne az ország szívéen keresztül támadjon Ausztria felé.³⁰²

Ezek az okok a török hadvezetésrelhatással voltak, és a hadjárat ezért a Dunántulon haladt tovább, miután Julius 19-én a hadsereg átkelt az eszéki hidon. A nyár nem kedvezett a törököknek, mert rendkívül erős volt, Junius 21-től július 2-ig szinte állandóan esett az eső.³⁰³

A Dunántulon először a Fehérvár-zákányi uton haladtak Kanizsáig. Majd Pölöskén és Kapornokon vonultak keresztül augusztus elején. Augusztus 7-én keltek át a Rábán, Hidvég mellett. A könnyű élelemszerzés reménye nem vált be, mert fokozódni kezdtek az ellátási nehézségek. "A táborban nagy szükség volt, ..." ³⁰⁴ - írja Szulejmán krónikása. Ezek a problémák azonban a hadjárat kimenetelére ekkoriban még nem voltak hatással. A törökök előőrsei ekkor már elérték Kőszeg városát. Augusztus 7-én a város alatt megjelent Ibrahim pasa is, augusztus 10-én pedig maga a szultán is megérkezett. A Drávától Kőszegig tartó 300 km-es utszakaszt alig több, mint három hét alatt tették meg. Tehát napi 14 km-es sebességgel haladtak és ez a törököknél nem is megvetendő tempó volt. Igaz poggyászuk nagyobbik részét Eszéknél hagyták a nagykaliberű faltörő ágyukkal együtt.³⁰⁵

Kőszeg alá a török hadsereg éhesen, fáradtan érkezett. Megviselték a katonákat a dunántúli utviszonyok. Ezek az utak rendkívül elhagyatottak voltak, olyan vidékeken is átvezettek, amelyek még a múlt században is mocsarasak voltak. A dunántúli utak állapotára joggal panaszkodott Szulejmán krónikása is.³⁰⁶

A török fővezérek számítása, hogy a Nyugat-Dunántúlon folyó aratás megoldja a sereg élelmezési problémáit, nem vált be. Egy augsburgi ember, Schertlein Sebestyén, aki a Bécs alatt gyülekező birodalmi seregek egyik katonája volt, azt írta az augsburgi városi tanácsnak, hogy " ... Bécsben senki sem hiszi, hogy a török, birodalmi haddal készülne megütközni, mert az éhség miatt mihamar távoznia kell. Ugyanis egy kenyér amelynek ára Bécsben 1 fillér, a török táborban éppen 12 asperba kerül."³⁰⁷ Kőszeg városát tehát nem a legjobb körülmények között kezdték ostromolni augusztus 10-én a törökök. A hadsereg éhezett és közben fél szemmel Bécs felé néztek, mert a birodalmi sereg támadásától féltek. A török haderő létszáma most is félelmetes volt. Elérte a 65-70 ezer főt.³⁰⁸

Kőszeg városa viszonylag jelentéktelen helynek látszik, ha összehasonlítjuk a nagylétszámú török erőkkel, vagy egybevetjük Béccsel, mely remekül kiállta a törökök 1529-es ostromát. Mégis ügyelnünk kell, mit mondunk a városról, különösen azért, hogy ne kapjon el minket a két véglet. Ne mondjuk azt, mint Dzselaálzade Musztafa: "A vár tornyai magasak, fala terjedelmes, bástyái magasabbak az égi Hal Csillagzatánál."³⁰⁹ Viszont hibát követ el Nemeskürthy István is, mikor alaptalanul kijelenti, hogy Kőszeg nem "...vár hanem egy erősített kastély"³¹⁰

A várat IV. Béla 1248. május 1-én kelt adománylevele említi először. Ezért természetesen - mint a magyar várak többsége - akkor épült, mikor még nem voltak tüzfegyverek.

Károly Róbert uralkodása előtt a Kőszegiek /Kiskirályok E.I./ birtokában volt, és a német hatás már ekkor érezhető. 1327-től királyi birtok, hosszú ideig.

A kőszegi vár szabályos alapzatu külsőtornyos vár. Flamand területeken gyakori vár-elővár kettős elrendezését követi. Magyarországon ritka ez a típus. A "fellegvár" körüli magrész alakját követve fal húzódik és ennek a szögletein kör alakú tornyok vannak. Ez már modernebb külsőtornyos fal. A városfal védőfolyosós rendszerű volt. Magassága elérte az átlag 10 métert is. Az egész várost körben árok övezte, melynek 15-55 m széles vizét a Gyöngyös patak táplálta.³¹¹

Istvánffy szavainak csak részben hihetünk, mikor a következőket írja : a vár falait "...réges régen.." építették.³¹² A váron ugyanis erősítési munkálatokat végeztetett I. Mátyás, aki 1482-ben a Habsburgoktól szerezte vissza a várost. 1414-ben Batthyány Boldizsárt, várnagyot bízta meg az erősítési munkálatokkal. Korábban 1483-ban 5 évi adómentességet ígért a város népének, hogy minden erejükkel vegyenek részt a város és a vár erősítésében. Mátyás király halála után újra Ausztriához tartozott Kőszeg. A vár erősítései munkálatait a Habsburgok is folytatták. Az 1500-as években épülnek fel a külsőtornyos falak, melyeknek építésekor már figyelembe vették a tüzfegyverek erejét, a modernebb harcászati elveket. Ez a külsőtornyos fal előteret képezve védte a belső várat, a tornyokról oldalozó, keresztültűzzel lehetett a támadókat lőni.³¹³ A külsőtornyos fal vastagsága elérte, helyenként meg is haladta a 2 métert. A korabeli nehéztűzérségnek ezek a falak, de különösen a "magrész" magas tornya-i nem tudtak volna ellenállni. A védőknek mégis voltak esélyei, hiszen a törökök csak tábori ágyukkal, seregbonító szakállasokat, falconokat és mozsarakat vittek magukkal. Ezeknek a lövegeknek

Kőszeg falai képesek voltak ellenállni.³¹⁴ Kőszeg városát, ha visszatekintünk a múltba, lehet rangsorolni, hogy kis, közepes, vagy nagy vár volt, és kétségtelen, hogy a kisebb erősségek közé soroljuk. Az 1532-es török hadjárat viszonylatában azonban más a helyzet, mert a magas technikai képességekkel rendelkező kőszegiek kitűnő ágyus és puskás tüzereje találkozott a fáradt, éhes és gyenge tüzerű török erő^{hek}ekkel, akik a vár ostroma mellett számolni kellett egy esetleges Habsburg támadással is.

Kőszeg parancsnoka Jurisich Miklós volt. Még folytak a vár erősítésmunkálatai, mikor kinevezték kapitánynak.³¹⁵ A várost szolgálataiért zálogbirtokként kapta a Habsburgoktól. Dalmát származású nemes volt, Zengg várában született. Előbb Miksa császárt, majd Ferdinándot szolgált. 1526-ban ura magyar királlyá választását egyengette, szeptember 15-től királyi biztosként működött és részt vett a rendi gyűléseken. Bátor katonának ismerték, emberei ragaszkodtak hozzá, ha beszéltek róla, keresztnevéⁿ említették, mint Nikolizzát, Nikolicsot. 1530-ban Ferdinánd követeként járt a Portán és megismerte a török viszonyokat.³¹⁶ Jó kapcsolatokat tartott fenn a szomszéd birtokosokkal, Batthyány Ferenc^{cel} és Nádasdy Tamással, pedig ezek az urak Szapolyai pártján voltak. Amikor a török csapatok már a Dunántulon jártak, azt írta Nádasdynak, hogy a "... török hadjárat elsősorban Magyarország számára súlyos, a német császár és Ferdinánd bizonyosan harcba fognak szállni a törökkel. Mindenki azt reméli, hogy a magyarok, a kereszténység hűséges védelmezői, most is megállják helyüket a török elleni küzdelemben." ³¹⁷ A helyzetet kevesen látták olyan tisztán, mint Jurisich. Szulejmán ugyanis hiába járt el a magyarokkal

kötött szerződés szellemében, a hadjárat mégis közvetlenül Magyarországot pusztította .

A vár békebeli helyőrsége 28 huszárból és tiz veres lovasból állt.³¹⁸ Annak ellenére, hogy a várat nemrég erősítették, falai nem voltak a legjobb állapotban. Stratégiaileg nem állt jó helyen, mert a környező dombokról be lehetett ágyuzni.

Jurisics azt tervezte, hogy a vár őrségével csatlakozik a Bécs alatt gyülekező birodalmi sereghez, de mikor észrevette, hogy a török sereg Kőszeg felé tart, elhatározta , hogy megkísérli a lehetetlent, megvédi Kőszeget. Hozzáláttak a vár erősítéséhez. Rendbehozatta a falakat, bástyákat, kitakarítottatta az árkokat. A lövegeket felállította a megfelelő helyekre. Segítséget kért Ferdinándtól. Királya azonban csak egy német századot küldött segítségül. A puskások vezetője Puchaim Longin volt.³¹⁹ Jurisich saját költségén egy másik század puskást is fogadott. Az őrség többi része fegyveres polgárokból, "keves nemesből" állt, akik gyenge udvarházaikból a városba huzódtak.³²⁰ Sok környező faluból jobbágyok jöttek, hozták magukkal betakarított terményüket. Több házat feltöltöttek a parasztok által hozott csépeletlen gabonával. Ezek a jobbágyok nemcsak a vár népségéből álltak, hanem voltak köztük csepregiek, akik Nádasdy jobbágyai voltak, de szép számmal huzódtak be a várba zsidányi horvát jobbágyok is. ³²¹ Mindezeket beszámítva a város védői 1200-1500-an lehettek, de ha figyelembe vesszük a környékről beözönlő parasztság nagy számát, a kkor elmondhatjuk, hogy talán még 1500 főnél is több védő őrizte Kőszeg falait. Eddigi történetírásunk 800 főben maximalja a védősereg számát, de ez az adat valószínű, hogy csak a regulárisnak számítható erőkre vonatkozik.³²²

Miután a várost körülfogták a törökök, Ibrahim vezetésével hozzáfogtak az ostromhoz. Árkokat ástak, sáncokat emeltek, és az ágyukat elhelyezték a fedezékek mögé. Nyolc löveget a város fölé emelkedő szőlő-hegyeken állítottak fel. Legtöbb kárt az ostrom folyamán ezek a lövegek okozták. Jurisich emliti is pusztító hatásukat, Ferdinándhoz írt későbbi levelében.³²³ Rengeteg teherhordó állatot tereltek össze, hogy a várarkot rőzsével, földdel és egyéb hulladékokkal feltöltsék. Megkezdődtek az előkészületek az aknafolyosók ásására is, ugyanis a falak lerombolását nehéz ágyuk hiányában csak így remélhették.

Közben a védők is tevékenykedtek. Lebontottak minden éghető tetőt, a falakra fegyvert és egyéb hadianyagot hordtak. A várost a védők elszántan védték, a katonák műszaki felkészültsége igen magas volt.³²⁴ Kőszeg és vidéke ebben az időben inkább németes jellegű volt, és a város meglehetősen iparosodott. Ausztria és Németország közelsége révén korszerű tűzfegyvereket tudott beszerezni. A polgárság is gazdagabb volt, mint a keletebbre eső vidék lakói.³²⁵

A jó tüzerővel rendelkező város azonban nem volt képes a rugalmas védekezés taktikáját megvalósítani. Egy jelentősebb kitöréstől tudunk csupán, mely a törökök megérkezésekor történt. Kőszeg védői ekkor kicsaptak a törökökre és "... a vár előtti mezőn igen heves harcot vívtak." ³²⁶ Jurisichnak azonban a további kitörésekről le kellett mondania, mert a védősereg összetétele - sok polgár és paraszt - kizárta a gyors és katonai képzettséget igénylő akciókat. Jelentősebb kitöréseket a védők csekély száma miatt nem lehetett megkísérelni.

Az ostromlók aknáit a védők sorra felszámolták. Az 1520 utáni magyarországi várharcok folyamán Kőszegen fordult elő először, hogy a védők sikeresen ástak ellenaknát.³²⁷ Az aknaharcok folyamán kitűnt az ágyukhoz is remekül értő Forintos Mátyás tüzemester, akinek irányításával több aknát ártalmatlanná tettek.³²⁸ A törökök egyelőre sem a falakkal, sem a védőkkel nem boldogultak, akik főleg puskákkal keményen védekeztek, tervszerűen előre árkokat, akadályokat építettek ki.³²⁹

A törökök a viszonylag ép falak ellen az első rohamot augusztus 13-án indították. Ez a támadás elhamarkodott volt. A törökök erőiket megosztva négy ponton vonultatták föl. A védők tüzérsége, puskatüze megbénította a rohamot, és csak rövid kézitusára került sor. Ibrahim ezután kiadta a parancsot, hogy az aknászok fokozzák erőfeszítésüket és rombolják le a falakat. Mindezek ellenére az aknaharc szinte mindig a védők győzelmével végződött. Egy aknát azonban mégis sikerült felrobbantani a törököknek. A fal nyolc ölnyi hosszan leomlott. A török hadsereg a rés irányában rohamra lendült, de a védők heves puskatűzzel és elkeseredett kézitusában visszaverték a támadókat. Másnapra a leomlott falrészt hordók és gerendák felhasználásával kijavították. A törökök ekkor új módszerhez folyamodtak. A vár mellett két ponton fából ostromtornyot építettek. A faalkotmányokat megszállták a janicsárok és tűz alá vették a védőket. Jurisich emberei azonban ezt a veszedelemet is elhárították. Dzselaalzade Musztafa a fatornyokról a következőket írja: "Mikor a törökök fabástyája meghaladta a fal magasságát és nem tudták fölgujtani, akkor ők a várban tákoltak össze egy faépítményt, ami magasabb volt, mint a törököké, és arról tüzeltek a törökre és sok igazhitű meghalt." A naponta ujló

rohamok közben azonban egyre fogyott a védők száma, de sokan elestek a törökök közül is. Az időjárás továbbra sem kedvezett a törököknek, mert még Kőszeg alatt tartózkodtak, ill-szer esett az eső, és jégeső is volt. Szulejmán naplójának szerinte sokszor patakokban folyt a víz. Az idő is telt. A vár ellenállása és a Bécs alatt tartózkodó birodalmi sereg pusztasága léte lélektanilag is megviselte a török hadsereget.

A szultán és Ibrahim augusztus 27-én elhatározta, hogy aznap délután döntő rohamra küldik a hadsereget. Az ostrom heves tüzpárbajjal kezdődött, majd a falakon kemény kézitusával folytatódott. A védők felismerték helyzetük súlyosságát, és ezért emberfeletti erővel küzdöttek. Végül is estére visszaverték a törököket. Ez az ostrom mindkét oldalról óriási áldozatokba került. A védők létszáma alaposan megfogyatkozott. Kevés volt már a lőpor, Bécsből pedig nem volt várható a segítség. Hiába kért felmentő hadakat az ostrom előtt, de még alatta is Jurisich. Az egyik levélhordója^{egy} Zypser nevű ember volt. Ez a férfi a XVI. század egyik leghíresebb kémje volt. Ferdinánd levelét ő juttatta el Jurisichhoz, melyben a védelemre buzdította a kapitányt. ³³⁰

A védők az ostrom után alig tudták rendezni soraikat, mert másnap hajnalban a törökök új rohamra indultak. Ez a roham állítólag délután 13 óráig tartott. A védők elkésredett küzdelemben újra diadalmaskodtak, habár voltak olyan pillanatok, amikor az ostromlottak kis híján elvesztették a fejüket, de végül győztek, és ezután újabb török rohamra már nem került sor. ³³¹ A korabeli történészek egyenesen csodáról beszéltek, mert másképpen nem tudták elképzelni, hogyan diadalmaskodtak a törökök felett a védők. A magyarázat pedig egyszerű: Amikor a törökök a falakra feljutottak, "... a védők közül sokan megrémülve és meg-

futamodva azt a hirt terjesztették, hogy a várost elfoglalták, bajtársaikat leölték, s le vannak verve. Ettől a hirtől, meg a félelemtől, megrettenve az asszonyok, gyermekek és az erőtlen öregek éktelen nagy lármát csaptak. A törökök ezt hallva inkább megdöbbenetek semmint megijedtek, a támadást abbahagyták, abban a hiszemben, hogy a segítségükre futó új katonák kiabálása. Az ellenségnek ez a megtorpanása Nikolicsban és a védőkben növelte a bátorságot, ... Mint valami csoda folytán, bátorságra és erőre kaptak, s a falak omladékain törekvő ellenséget nagy erővel kezdték letaszítani. És bár a törököket tisztjeik és parancsnokaik a csata megújítására nemcsak szóval buzdították, hanem buzogányokkal is ~~ütköztek~~ ütötték, s veréssel is ösztökölték, a csata mégis abbamaradt, miután minden kísérletük meghiúsult, s visszavonultak." Eddig írja le Istvánffy Miklós a tényeket. Ezután elbeszélését egy legendával folytatja. "Azt mondják, úgy látszott, ... " ³³² - írja többek között. Számunkra az idézetnek ez a része a fontosabb, mert a tényeket, elképzelhető eseményeket közöl. A jegyzetben leírt legendát és a város ostromával kapcsolatos mendemondákat csak másodlagosan érdemes figyelembe venni. ³³³

A törökök megtorpanása a fegyvertelen nép kiáltozása miatt érthető, mert tudomásunk van arról, hogy Jurisich miközben a törökkel tárgyal, többször említette, hogy a várban spanyol zsoldosok vannak. Elképzelhető, hogy a lármázás esetleg hadicselből történt. Jurisich augusztus 30-án Ferdinándhoz írt levelében beszámol urának a tárgyalásokról, és leírja azt, hogy Ibrahim pasa kérte, hogy hadd szemlélje meg a vár lovasságát. Jurisich ezt a kérést elutasította. Azt felelte a nagyvezirnek, hogy a várban lévő lovasok spanyolok és németek, tehát nem vállalja a felelősséget. ³³⁴

Még az ostrom folyt, diplomáciai jellegű események történtek. Ekkor bocsátotta el Szulejmán Ferdinánd követeit, ³³⁵ akik még korábban, Nisnél, a francia diplomatákkal egyidőben érkeztek és egyszerre keresték fel a szultánt, ³³⁶ és szerettek volna tárgyalásaikkal sikert elérni. Sokkal fontosabb esemény viszont számunkra a Jurisich és Ibrahim közötti tárgyalások története.

A törökkel való egyezkedések ténye nem egyedülálló történet. A későbbi várháborúk folyamán is előfordultak hasonló esetek, de ekkoriban már a törvény az áruló, vagy várat feladó kapitányokat súlyosan büntette. 1554 XIV. tc. és az 1556. XLVI. tc. alapján ezek a kapitányok kötélt, vagy pallos általi halállal bűnhődtek. ³³⁷

A tárgyalások az utolsó nagy ostromok előtt már megkezdődtek. Ibrahim négy törököt küldött a falak alá, és a szultán nevében felszólította Jurisichot, hogy adja fel a várost és a várat, a benne lévő néppel együtt. Ha ezt megteszi, akkor a szultán megkegyelmez nekik. Ibrahim nagy felháborodására Jurisich elutasította ezt az ajánlatot, de nem akart elállni a tárgyalásoktól, ezért folytatta az alkudozást. Ibrahim hadisarcot is akart kicsikarni, de Jurisich ezt a követelését is visszautasította. Nem is tehetett mást, hiszen saját pénzét az ostrom előtt a vár megerősítésére fordította. Miután a töröknek ezt a kérését sem teljesítették, a tárgyalások megszakadtak. Folytatódtak viszont a nagy nehezen kivédett utolsó ostrom után. A törökök valószínű, nem tudták, hogy még egy támadás kivédésére a védők képtelenek. Az utolsó erőpróba idején 60 védő esett el és igen sok harcképtelenné vált, de a törökök is súlyos veszteségeket szenvedtek. A falak alá siető török követek megkérdezték, hogy Jurisich túlélte-e az ostromot. Mikor a kapitány megjelent a falakon, a törökök közölték vele, hogy a szultán megkegyelmezett neki és a városnak. Mindent Ibrahim-

nak köszönhet, mert a pa sa rávette a szultánt az ostrom beszüntetésére, de csak abban az esetben, ha Jurisich lemegy a táborba és meghódol a szultánnak.³³⁸

Jurisich nagyon jól tudta, hogy a város képtelen még egy ostrommal szembenézni. Élőerőben és anyagiakban olyan súlyosak voltak a veszteségek, hogy a falakra már nem jutott volna elegendő katona. A kapitány tisztában volt a török helyzetével is. Augusztus 28-án irt levelében megírta Ferdinándnak, hogy a szultán nem fogja Bécsét fenyegetni, hanem a környéket fogja elpusztítani, azután hazavonul és azzal fog kérkedni, hogy senki sem merte megtámadni a seregét a hadjárat alatt.³³⁹ Jurisich követjárása alkalmából megismerkedett a török viszonyokkal, jól ismerte Ibrahim pasát, de a törökök előtt^{is} ismert volt a kapitány, hiszen Szulejmán krónikása a következőket írja róla: "... ő volt az, aki előbb Ferdinánd királytól követül jött, ..." ³⁴⁰ Jurisich mindezekkel tisztában volt. Azt is tudta, hogy a törököket aggasztja a hatalmas birodalmi hadsereg és az élelmiszerhiány. Ezért elhatározta, hogy újra tárgyal a törökökkel. Lement a várból Ibrahim sátrába, és nemsokára eldőlt Kőszeg sorsa. Kompromisszumot kötött a két fél és ez az egyezmény Kőszeg védői számára volt kedvező.³⁴¹ Természetesen Jurisich mielőtt lement volna Ibrahim sátrába, tuszokat kért a törököktől és a védőknek megmondta, hogy abban az esetben is védekezzenek, ha neki bármilyen baja történne. Erre azonban nem került sor, mert Ibrahim és Jurisich megegyezett. Néhány török katona és pap felment a várba és kitűzte a török zászlót, a papok pedig hálaimával köszöntötték a "győzelmet".

A tárgyalások folyamán Ibrahim felszólította Jurisichot, hogy cseréljék ki foglyaikat, de a várban nem voltak törökök. A várkapitánynak meg kellett ígérnie, hogy az elvonuló török seregeket és az elmaradozó se-

besült török katonákat nem támadják.³⁴² Ezután augusztus 29-én és 30-án a hatalmas török hadsereg elvonult.

A török sereg súlyos veszteségeket szenvedett, 2-3000 halottat³⁴³ és még ennél is több sebesültet.

Miközben folyt az ostrom a kőszegi patriciusok egy része is felvette a kapcsolatot a törökökkel. Jurisich és tisztársai minderről kezdetben semmit sem tudtak. A gazdag polgárok nem akarták védeni a várat és a várost a környék szegény népével együtt. Meg akartak egyezni a törökökkel, mert úgy gondolták, hogy pénzért megválthatják életüket. Az ostrom után szóbeszéd tárgya volt az is, hogy a gazdagok több ezer jobbágy fiut és leányt akartak kiszolgáltatni a törököknek, ha nekik megkegyelmeznek és megtarthatják vagyonukat.

Az áruló csoportot azonban hamar leleplezték. Tevékenységüket, források híján eléggé homály fedi. Sinkovits István Nédasdy és Jurisich levélváltásából következtet a konspirációra. Jurisich ugyanis arról ír, hogy a pasa /Ibrahim E.I./ 2000 női foglyot követelt tőle a tárgyalások alatt.³⁴⁴ Ibrahim elképzelhetően ezt a követelést a kollaboráns polgárok ajánlata alapján vetette fel. A polgárok tárgyalásai szándékáról fontos bizonyíték Szulejmán naplója, melynek sorai kellően igazolják Sinkovits elgondolását. "Augusztus 20 csütörtök. Helyben ... A várból egy pa-pirt dobtak ki melyben a vár feladását ígérték szabad elmenetel mellett, de ezt visszavonták." Ez augusztus 22-én történt, nem 20-án, mert a török krónikás naplóírás közben eltévesztett a dátumot.³⁴⁵ Jurisich későbbi tárgyalásait ismerve kizárhatjuk azt a feltevést, hogy ő, vagy valamelyik tisztársa dobta ki a levelet. Nyilván,^{való} hogy a polgárok akciójáról van szó, hiszen biztosan tudjuk, hogy a kapitány nem kezdeményezte a tárgyalásokat.

A polgárok összeesküvését azonban leleplezték. Állítólag Jurisichot, a védelemben derekasan harcoló Forintos Mátyás és leánya, Margit értesítette a csele-s-zövésről. A gazdag polgárok ezért elhatározták, hogy megbosszulják Forintos Mátyás és leánya cselekedetét. Erre az ostrom után került sor. Valószínű, hogy ezért indítottak ellenük boszorkánypert, és a két derék embert meg akarták égettetni. Tervük majdnem sikerült, de végül az elhuzódó per Ferdinánd király felmentő ítéletével ért véget, mert Forintos Mátyás utoljára a királyhoz fellebbezett.³⁴⁶

Kőszeg megvédésének hősi tette haladó hagyományaink szép emléke. Jurisich Miklós bátorsága, mely éles ésszel és diplomáciai érzékkel is bővült, ellentéte volt a korabeli magyar nemesség átlagának. Eddigi történetírásunk helyesen értékelte Kőszeg védelmének hősi tettét, mert a török erők jelentős részét lekötötték, és a 20 napos kemény várharc megakadályozta a Dunántul és Auszt-ria délkeleti részének zavartalan kifosztását.³⁴⁷

Pecsevi Ibrahám szerint a törökök fő célja ebben a háboruban az volt, hogy Ferdinánd király tartományait feldulják, elpusztítsák, elfoglalják.³⁴⁸ Pecsevi sorai-ból úgy tűnik, hogy a háboru célját inkább egy büntető, expedíciós vállalkozáshoz lehet hasonlítani.

A törökök azonban Ferdinánd tartományain kívül támadták a Szapolyaihoz hű részeket is. Ezt bizonyítja Sárvár megtámadása, pedig ez az erőd a Szapolyai-barát Nádasdy Tamás vára volt. Valószínű, hogy a törökök Sár-várt Gritti sugallatára támadták, mert a velencei ek-koriban Nádasdyval nem volt jó viszonyban.³⁴⁹ Sárvárt Sibrik Benedek kapitány vezetésével védték. Igen heves csata zajlott le. A törökök arra számítottak, hogy egy nap alatt lerohanják az erődöt. Augusztus 25-én az épp-en a várban tartózkodó Batthyány Ferenc kitört az ost-romlókra, és a janicsárokat szétszórta. Ebben a heves

harcban a védők 100 embert vesztek. Megsebesült Sibirik Benedek is, alkapitánya, Kerés István pedig elesett. A védők állítása szerint a harcokban 3000 török vett részt. A védők összesen 200 embert veszítettek. A törökök vesztesége még ettől is nagyobb volt, de csak akkor hagytak föl Sárvár ostromával, mikor a vár védői két zászlójukat is elvették.

A törökök Sárváron kívül zaklatták az egész vidéket. Előzőnlőtték a Fertő-közt, Rábaközt, de visszatértek azokra a területekre is, melyeken egyszer már áthaladtak. Ujra feldúlták Kanizsa környékét. Felégettek, elpusztítottak mindent, amit korábbi vonulásuk folyamán megkiméltek.³⁵⁰ Ezek a kegyetlen fosztogatások nem magyarázhatók csupán a törökök sajátos portyázó stratégiájával. Valószínű, hogy a rablások, fosztogatások oka volt a nagy élelmiszerhiány is. A kegyetlenkedések azonban nem folyhattak zavartalanul, mert Ferdinánd portyázó lovasai és a helyi lakosság, erejétől függően fellépett a martalócok ellen. A török takarmányozókat augusztus 16-án is megtámadták.³⁵¹

Világos tehát, hogy a törökök Kőszeg és Nyugat-Dunántul népeinek derekas ellenállása miatt nem érték el a céljukat, nem is érezték biztonságban magukat ezen a vidéken. Tragédiája a korabeli Magyarországnak, hogy miközben Kőszeg és Nyugat-Dunántul élet-halálharcot vívott a törökkel, akkor a törökbarát tábor nem restelli előnyös helyzetét kihasználni. Brodarics augusztus 24-én azt írta Nádasdy Tamásnak, hogy "Mest nincsen más ujság, mint az, hogy a tekintetes kormányzó ur /Gritti E.I./ Esztergomot ostromolja." Hasonló módon viselkedtek a Habsburg csapatok is. Magyarország mellett még Ausztria védelmére is kevés gondot fordítottak. Pedig V. Károlynak uralkodása alatt ekkor volt az egyetlen lehetősége arra, hogy a törököket teljesen tönkreverje.

A hatalmas, 86 ezer főt számláló birodalmi hadseregnek azonban mégis volt egy érdeme. Csupán pusztá jelenléte elég volt ahhoz, hogy Kőszeg ostromát a védők javára befolyásolja, és ezért az ostrom eléggé "... sajátos eredménnyel záródott." ³⁵² A haderőviszonyokban beállt változás miatt a török hadsereg bizonytalanná vált, és nem kezdett hozzá Kőszeg módszeres ostromához. A védők remek ellenállása és a környék népének hősi harca pedig a török hadsereg helyzetét ugyazólván lehetetlenné tették. ³⁵³ Kőszeg alól menekülésszerűen vonultak el. A török hadsereg Dél-Ausztria irányába haladt tovább. ³⁵⁴ A Habsburg testvérek azonban nem szervezték meg Stájerország védelmét. A nagy hadsereg passzív maradt, miközben a tartományt kegyetlenül dúlták, pusztították a törökök, és a foglyok ezreit hurcolták el. ³⁵⁵ Az osztrák várőrségek erejükhöz mérten védekeztek. Szeptember 9-én, Kőszeg elhagyása óta először éri támadás a törököket. Egy kisebb vár védői törtek rájuk, zaklatták a vonuló sereget. 10-én heves rajtaütést hajtottak végre az osztrákok. 400 embert vesztettek és vezérük is fogságba került. ³⁵⁶ Valószínű, hogy ebben a kemény harcban a törökök közül is sokan elesetek.

Az augusztus óta gyülekező birodalmi hadsereg ³⁵⁷ vezetői csak ekkor szánták rá magukat egy ^{nagyobb} magyar offenzívára. Frigyes rajnai palotagrófot küldték nagyszámu vértess lovassággal a török portyázók ellen. A gyorsan hazafelé vonuló főssereg azonban elkerülte a páncélos lovasság támadását, de a lemaradozó 15 ezer főnyi akindzsi lovasság kelepcébe került. A fosztogatásnak útját állta a választófejedelem vértess hadteste. Az Enns folyónál Pottenstein és Leopoldsdorf között zajlott le a csata. A törököket mind egy szálig levágták. Ez az ütközet szeptember 19-én zajlott le. Elégge balszerencsés napja volt ^a a török hadseregnek, ugyanis az Égei-tengeren szintén súlyos csapás

érte a tengeri erőket, és a spanyolok ekkor szállták meg Koront.³⁵⁸

A török főszereg éktelen dühösen, elkeseredetten vonult Isztambul felé. Brodarics október 1-én kelt leveleiben azt írja Szapolyainak, hogy Bosznia vidékét kegyetlenül feldulják. "Itt szörnyen romboltak égettek és öldököltek, az embereket korra és nemre való tekintet nélkül elhurcolták." A martalóc-had Ibrahimra sem hallgatott. "Ő maga ~~magyar~~ tiltja a pusztítást és gyújtogatást, de semmi nem maradt ép"³⁵⁹ - írja Brodarics.

A janicsár előőrs november 5-én, a szultán 21-én érkezett Isztambulba.³⁶⁰ A törökök részéről ezzel befejeződött a hadjárat, de Gritti és Szapolyai még tovább rettegett, hogy a hatalmas birodalmi sereg előzönlí az országot. Gritti rohant a szultán után valami segítséget kieszközölni, Szapolyai pedig a Maros vidékére huzódott vissza.³⁶¹

Ferdinánd király népszerűsége a magyarok előtt újra nőni kezdett. Ezt bizonyítja az 1532 őszén Budán tartott országgyűlés, ahol az elégedetlen magyar nemességet Gritti csak hazug ígéretekkel tudta lecsillapítani. Még a Szerémség visszacsatolását is kilátásba helyezte,³⁶² ha a magyarok továbbra is Szapolyait támogatják. Ferdinándnak azonban bele kellett nyugodnia a status quo-ba, és el kellett ismerni V. Károly időtállóbb elgondolását. Lemondott egyelőre Magyarország teljes egészének megszerzéséről. Figyelembe vette testvére intelmét, hogy ne bajbajjon ezzel a keleti országgal és egyezzen ki Szapolyaival. Ferdinánd ekkoriban ezt a politikát elfogadta, és tulajdonképpen ez vezetett a későbbi váradi egyezményhez. Magyarország megszerzéséről azonban sokáig nem mondott le, mert Csehország és az egységes Magyarország erejével valamelyest a Habsburg birodalom nyugati fölé-

nyét kívánta egalizálni. Ezt bizonyítja, hogy 1530-ban 1537-ben, 1540-ben 1541-ben és még 1542-ben is Budát és Magyarországot akarta megszerezni.³⁶³

Szulejmán szultán is rájött az 1529-es és az 1532-es hadjárat kudarcai alapján, hogy a Habsburgok hatalmát ezen a hadszíntéren megdönteni képtelen.³⁶⁴ Az 1532-es év bizonyos értelemben tehát korszakhatár. Jól látta ezt Szulejmán, aki hajlandó volt ekkor ideiglenesen békét kötni Ferdinánddal. Szapolyait pedig egyelőre erősnek látták arra, hogy a kezén lévő magyar területeket megvédje, de valószínű, hogy a török vezérkar ekkor már Buda tartós megszállásának problémáját is felvetette. A török hadvezetés azonban erre a lépésre csak 9 év után szánta el magát.

KISÉRLET A TÖRÖKELLENES EGYSÉG KIALA-
KITÁSÁRA 1538-BAN. A TÖRÖKBARÁT POLI-
TIKA CSŐDJE, BUDA TARTÓS MEGSZÁLLÁSA

1541-BEN

Az 1533-as konstantinápolyi béke csak egy ideiglenes egyezmény volt a török szemében.³⁶⁵ Ferdinánd belátta, hogy V. Károly hallani sem akar egy szárazföldi törökellenes offenzíváról. Saját erőforrásai viszont gyengék voltak ahhoz, hogy a török által támogatott Budát visszavegye. Arra pedig számíthatott a Habsburg király, hogy a perzsiai hadjárat befejeztével kiujulnak a harcok a török birodalom nyugati végein. A török történetíró, Ferdi is ügyértékeli ezt a békét. Szerinte is csupán 3 évig tartó fegyvernyugvást hozott.³⁶⁶ Utána a török birodalommal közvetlenül érintkező, Ferdinándhoz hű tartományokban fellángoltak a harcok.

Konstantinápolyi béketárgyalásai után Ferdinánd igyekezett Szapolyaival is megegyezni. A több ízben megújított tárgyalások 1534. augusztus 21-én fegyverszünettel végzőtek.³⁶⁷ Ezt elősegítette az a körülmény, hogy Gritti rómuralma következtében, de főleg halála után Szapolyai lassan kezdett felhagyni a feltétlen törökbarát politikával.³⁶⁸ Ferdinándot az új pápa, III. Pál Habsburg-eklenes politikája is befolyásolhatta. III. Pál ugyanis ellentétben a Habsburgokkal feltétel nélkül feltétel nélkül kiszolgáló VII. Kelemennel, elismerte Szapolyai királyságát.³⁶⁹ A két király közti egyezményt késleltette a tuniszi háború. V. Károly zseniális admirálisa, Andrea Doria súlyos csapást mért a törökökre. A tuniszi győzelemre feleltek a törökök az apuliai partraszállással. Ekkor Ferdinánd előtt hasonló lehetőség villant fel, mint öt évvel koráb-

ban. Most is, mint 1532-ben, a török elvonulása után reális kilátások voltak egy törökellenes sikeres háborúra. V. Károly azonban erről most sem akart hallani, pedig nem váltak be reményei. Tuniszi győzelme nem mért döntő csapást a török-francia katonai-kereskedelmi egyezményre, melyet a két fél 1535-ben kötött. A szerződés értelmében a francia hajók török vizeken ugyszólván területenkivüliséget élveztek, tíz évig adómentesen közlekedhettek.³⁷⁰ Tunisz eleste stratégiaiag óriási vereség volt, de a török és francia flottát nem tudta elválasztani, mert a két fél továbbra is sikeresen együttműködött.

1536-ban még csak Szerémben és Horvátországban lángoltak fel a harcok. 1536-37 telén elesett Pozsega. Klissza elfoglalása érdekében a törökök az elpusztult Salóna helyébe új erődöt építettek. Klissza így elszigetelődött, mert a Salónát támadó Habsburg csapatot a törökök elkergették. A védők így teljesen elkedvetlenedtek, nem védték tovább a várat, hanem március 25-én kiűritették.³⁷¹

Közben a háború Itáliába is ááterjedt, hiszen ismeretes, hogy Lufti pasa Apuliát pusztította.³⁷² V. Károlyt azonban nem izgatta fel a törökök diverziója. Ferdinándot kérte meg, hogy saját ereje felhasználásával indítson a szárazföldön megtorló akciót a törökök ellen.³⁷³ Ferdinánd önerejével bármikor sikeresen megvédte az osztrák tartományokat, de a nagy költséggel járó hosszabb távú hadműveletek erejét felülmúlták. Mégis 1537-ben főleg saját erejére támaszkodva kellett hadjáratot indítani a Szerémség irányába. Meg kellett kísérelnie ezt a vállalkozást, hiszen siker esetén az egész Magyarország az ölébe hull. Ha megsemmisíti a délvidéki török erőket, akkor elvágja a Szapolyai párt

köldökökzsinórját és az ingadozó nemesség teljesen mellé állt. Szapolyai pedig vagy lemond, vagy újra száműzetésbe megy, de valószínű, hogy végleg. Ezt a lehetőséget Ferdinánd ki akarta használni. Felfüggesztette a tárgyalásait Szapolyaival és különböző hadműveletekre adott parancsot.

Az első vállalkozás a szorongatott helyzetben lévő Klissza felmentésére irányult. Klissza fontossága rendkívül megnőtt az apuliai hadjárat miatt a törökök szemében. A törökök a vár felmentésére érkező sereget nagy erőök bevetésével felmorzsolták. A Habsburg sereg körülbelül 5 ezer fős volt Krusich Péter vezetésével.³⁷⁴ Krusich veresége után Ferdinánd 1537 nyarán Fels tábornokot utasította, hogy lépjen akcióba a Felvidéken. Leonhard Fels seregét a kalandor Laksy csapatai is támogatták. Részsikereket értek el, elfoglalták Tokaj várát, de meggyeztek Szapolyai embereivel, hogy két kapitány marad a várban. Az egyik János király, a másik Ferdinánd hivese.³⁷⁵ Felsnek eza lépése arra utal, hogy Ferdinánd tarsolyában valószínű ott lapult a Szapolyaival kötendő egyezmény terve is. Ferdinánd azonban úgy érezte, hogy az erősebbnek látszó ütőkártyát kell kijátszania. Ezért nagy gonddal szervezte a magyar délvidéket megszálló török erőök elleni hadsereget. A Szendrői bég serege nem volt jelentős. Az apuliai invázió már befejeződött és Szulejmán is hazatérőben volt a török hadsereg főerőivel, mikor Horvátországban gyülekeztek a Habsburg csapatok Johannes Katziáner vezetésével. Az augusztusban gyülekező hadsereg felszerelése Ferdinándnak óriási kiadásokat okozott.³⁷⁶ A stájer, karinthiai és tirolai gyalogság létszáma elérte a 16 ezer főt. A lovasság 8 ezer főből állt. A délvidéki török csapatok létszáma 15 ezer körül mozgott, Mohamed pasa vezetésével. Katziáner sohaig várakozott seregével, mert a török főerőök ekkor még nem tértek vissza a török

birodalom belsejébe. A sereg már ekkor is élelmezési gondokkal küszködött. Fokozta a nehézségeket, hogy a sereget járványok is tizedelték.³⁷⁷ Szeptemberben végre elindult a hadsereg Eszék irányába.³⁷⁸ A sereg Verőcétől Eszékig ugyszólván éhezett, mert a gyenge utánpótlást fokozta az a probléma, hogy ezen a vidéken egyáltalán nem jutottak élelemhez, mert a környék teljesen ki volt fosztva.³⁷⁹ Közben megszálltak néhány jelentéktelen erődöt, mely a törökök kezébe volt. Végül Eszék alá érkezett a sereg, Katziáner kiadta a parancsot a vár elfoglalására, de szabályos ostromra nem került sor. Eszék parancsnoksága alá tartozó lovasság összegyűlt a vár védelmére. Ügyesen manővereztek, a várra támaszkodtak harcuk során. A várba ez a lovasság nem fért be, mert az erőd nem volt képes őket befogadni. A lovasság tehát a védekezésnek ezt a szokatlan, de ügyes, rugalmas taktikáját választotta. A döntő összecsapás előtt mindig kitértek, a náluknál nagyobb erejű vérséktől. Katziáner belátta, hogy ereje kevés Eszék elfoglalására, ezért beszüntette az ostromot. A németek súlyos veszteségeket szenvedtek. A halottak között volt Bakics Pál fia is.³⁸⁰ A hadsereg bomlása már megkezdődött. A katonák közül sokan szétfutottak. A zsoldosok Eszék elhagyása után dél felé vonultak. A török véghelyek főerőivel Garian és Diakó közelében találkoztak. Katziáner serege akkor már számban nem múlta felül a törökökét. Ütközetre október 9-én került sor. A csata rövid ideig tartott. Az osztrák sereget Katziáner sorsára hagyta, mert a lovasság egy részével elvágatott. A vezér nélkül maradt, fegyelmezetlen zsoldosok súlyos vereséget szenvedtek. Az elesettek száma meghaladta a 10 ezer főt. Az elfogottakat pedig elhajtották és eladták rabszolgának. Ferdinánd király a szégyenteljes kudarcért először a parancsnokokat tette felelőssé. A vezéreket, Katziánert és helyettesét, Pekri Lajost köröztette, majd el is fogatta. Katziánerék fele-

lőssége nem képezheti vita tárgyát, de a hadjárat gyenge megszervezéséért nem egyedül csak ők hibásak. Ezt bizonyítja az, hogy Katziánert végül is pénzügyi okok miatt helyezték vád alá.³⁸¹ Katziáner seregének maradványai egész októberben bujkáltak a Dráva-Száva vidékén. A török csapatok az utolsó zsoldos csoportot november 1-én morzszolták fel.³⁸² A jelentős zsoldos sereg vereségéről sokáig beszéltek. A kudarc okát mindkét fél eléggé tisztán látta. Az 1538. november 5-én Dombon összeülő szlavóniai rendi gyűlés résztvevői arról beszéltek, hogy Katziáner seregét a törökök valósággal elzárták az élelmiszerforrásoktól.³⁸³ Lufti pasa a természeti csapásoknak, főleg a sok esőzésnek és az élelem és takarmányhiánynak tudta be, hogy a zsoldosok vereséget szenvedtek.³⁸⁴

Ferdinánd király előtt ezután sok lehetőség nem volt. 20-24 ezer fős sereget legfeljebb évek ~~mulva~~ múlva tudott volna ismét előállítani. Saját erőforrásai révén Szapolyai hatalmát megdönteni nem volt képes, ezért hajlandó volt közeledni az V. Károly által javasolt politikai irányhoz és elhatározta, hogy megegyezik Szapolyaival. Ezt az elhatározást valószínű, hogy egy újabb török inváziótól való félelme is befolyásolta. Félő volt ugyanis, hogy a törökök Katziáner hadjáratát megtorolják.³⁸⁵ Az ország botrányos állapota és védtelensége Szapolyai híveit is ráébresztették, hogy a békés életre és fejlődésre csak akkor vannak kilátások, ha megszűnik a polgárháború. Szapolyai két legrégibb és legmegbízhatóbb hive Brodarics püspök és Frangepán érsek írásbeli nyilatkozatot adott Ferdinándnak. A nyilatkozat szerint abban az esetben, ha királyuk 6 hónapon belül nem egyezik ki vele, akkor elpártolnak tőle. A béke hive volt ekkor György Barát is, aki ekkortájt ~~kezdt~~ kezdett politikával foglalkozni.³⁸⁶

Ilyen körülmények között jött létre 1538. február 24-én a váradi béke. Szegfű Gyula szerint "... az urak országegyesítő törekvéseinek diadala volt ez a béke. A főpapok, nemesek letették az esküt Ferdinándnak és közös mádort is választottak.³⁸⁷ A béke pillanatnyilag a Habsburgok számára hozott sikert, annak ellenére, hogy Ferdinánd Felső Hadműveleteinek elakadása és Katziáner sikertelen hadjárata miatt kényszerült a békére.

Szapolyai főleg azért volt hajlandó kiegyezni, mert sarkallta a bizonytalanság. 1534-ben ugyanis a zsarnok helytartót, Gritti Czibak Imre, püspök meggyilkolása miatt az erdélyi nemesség felkoncolta. Szapolyai ezután igyekezett lazítani a török vazallátusán, de félt, hogy a szultán ezért félreállítja. Az akkori béketörekvéseinek csapdája viszont az volt, hogy hatalmát a Habsburgokkal szemben csak törökbarátsággal volt képes fenntartani, viszont 1538-ban mégis meg kellett egyeznie velük.

A nagyváradi béke alapindolata az volt, hogy Magyarország rovására a törököt nem engedik terjeszkedni.³⁸⁸ Az országot a tényleges hatalmi helyzetnek megfelelően a két király megosztotta. Megegyeztek, hogy Szapolyai királysága egészen a haláláig fennmaradhat, de elhunytakor Ferdinánd egyedül lesz az ország királya. Szapolyai örökösei pedig hercegséget fognak kapni.³⁸⁹

A béke egyes pontjai a két fél katonai együttműködéséről is szóltak, de később ezeket a megállapodásokat egyik fél sem volt hajlandó betartani. Buda védelmének tárgyában is pótegyezmény született, ugyanis a két uralkodó attól félt, hogy a béke kitudódása esetén a törökök ostrom alá veszik a fővárost. A pótegyezmény részletesen tartalmazza a hadterveket, Ferdinándnak 5, Szapolyainak 4 ezer fős sereget kellett a város védelmében kiállítani.³⁹⁰

V. Károly örömmel fogadta a béke hírét. A Spanyolországban tartózkodó császár április 19-én Barcelóniából gratulált Ferdinándnak.³⁹¹ V. Károly azonban nem tudta, hogy a két király csak alkalmas időpontra vár, hogy a kényszerüségből kötött egyezményt semmibe vegye. Szapolyai és Ferdinánd azonban egyelőre betartotta a békét, mert a szultán hadserege a török függésen lazítani igyekvő Rares Péter moldovai vajda ellen indult és félő volt, hogy Erdélyt is megtámadja. Szapolyai és pártja megrémült, mert azt hitték, hogy a szultánnak tudomása van a nagy titokban tartott szerződésről. Szulejmán lehet, hogy sejtett valamit,³⁹² de terveiben nem valószínű, hogy Erdély és Magyarország megtámadása szerepelt volna, hiszen Szapolyai segítségét kérte Rares vajda ellen. Szapolyai azonban "Vejszi császár által küldött magas parancs..." elől ügyesen kitért.³⁹³ Több, mint valószínű, hogy a szultán tudomást szerzett néhány dologról, hiszen Ferdinánd pár ezer gyalogosa és kevés számú lovasa a váradi egyezmény értelmében Szapolyai segítségére sietett.³⁹⁴ Ezek az erők a török hadsereget képtelenek lettek volna fel tartóztatni. A törökök Moldovát feldúlták. Rares vajda pedig Erdélybe menekült. Szapolyai félelme fokozódott, de Fráter György a szultán táborába lovagolt, és 300 ezer arannyal kiengesztelte Szulejmánt.³⁹⁵ A szultáni sereg ezután hazavonult. Nem a 300 ezer arany lefizetése miatt sietett haza a hadsereg, hanem azért mert Szulejmánt aggasztotta, hogy V. Károly és I. Ferenc ideiglenesen ki egyezett Nizzában. Az egyezményt a két uralkodó 1538. június 12-én kötötte. Szulejmán számára idegesítő lehetett az, hogy a két uralkodó a megállapodást törökellenes pontokkal is kibővítette.³⁹⁶ Szulejmán attól tartott, hogy a nizzai fegyverszünet alapján egy újabb, a Katziáner seregétől sokkal energikusabb Habsburg támadás veszélyezteti a

rodalmat. A törököket a tenger felől is veszély fenyegette. Három évvel Tunisz elvesztése után, 1538 elején létrejött V. Károly, a Signoria és a pápa ligája a törökök ellen. Megállapodtak, hogy a közös tengeri haderő 200 nehézgályából és 100 kisebb egységből fog állni. Az egyesített flotta parancsnoka Andrea Doria lett. A török diplomácia ekkor megpróbált éket verni a velenceiek és szövetségeseik közé, de ez nem járt sikerrel, mert Velencében a háborús párt győzött Marcantonio Conrádó vezetésével.³⁹⁷ 1538 őszén Európa és a Porta a tengerről várta a híreket. A szembenálló felek flottája Epirusz partjainál menőverezett. A Szent Szövetség vezérei először tárgyalásokkal akarták Hajreddint leszerelni, de a kalózból lett admirális óriási árt szabott, Tuniszt követelte. Nyilvánvaló, hogy ezt teljesíteni lehetetlen volt, és nem maradt más hátra, mint az ütközet. Az összecsapásra Prévezánál került sor szeptember 27-én. A számbeli fölényben lévő szövetséges flotta óriási vereséget szenvedett, de a hajóhadat nem tudta teljesen szét szórni a török flotta.³⁹⁸

A következő év elején a törökök Magyarország déli részén aktivizálták portyázóikat. Ferdinánd ezért néhány ezer spanyol és német zsoldost küldött Horvátországba és Szlavóniába.³⁹⁹ Szapolyai ebben az időben házasságával volt elfoglalva. Pontosan egy nap hja volt a váradi béke egyéves évfordulójának, mikor feleségül vette Izabellát, a lengyel király leányát. Ezzel a lépésével a váradi békét még nem szegte meg,⁴⁰⁰ de lépése kiváltotta Ferdinánd nyugtalanágát. Ferdinándot egyszerre két dolog is nyugtalanította. Egyrészt joggal tartott attól, hogy a házasságból születő gyereket Szapolyai a váradi béke ellenére megkoronáztatja. Másrészt tartott attól, hogy a házasság révén Magyarország közelebb kerül a Habsburg-ellenességre hajlamos lengyelekhez.⁴⁰¹ Ferdinánd ezért úgy határozott, hogy felfedi a váradi békét a török előtt. Arra számított,

hogy ezáltal Szulejmán szakít Szapolyaival. Ferdinánd követe Lakay volt, aki akkoriban a Habsburgokat szolgáltatta. Lakay arra kérte tehát Szulejmánt, hogy ura hadd számoljon le Szapolyaival. Ezért még adófizetésre is hajlandó volt. Azonban a követek a törökök bizalmát nem tudták megnyerni. Lakaynak egyetlen sikere csupán az volt, hogy sikerült 6 hónapos fegyverszünetet kieszközölni.⁴⁰²

A küzdelmek a két király között újra megindultak. A polgárháborús politikai megosztottság továbbra is megmaradt. Szapolyai németellenes pártja hallani sem akart Ferdinándról. Ezért a helyzetet bonyolította Szapolyai 1540. július 22-én bekövetkezett halála. A magyarországi és erdélyi nemesség most sem lépett egységre. Frangepán és Perényi vezetésével az egyik párt a váradi béke végrehajtását követelte. György barát és Petrovics Péter hívei azonban Szapolyai július 7-én született fiát, János Zsigmondot akarták trónra emelni. Werbőczy István, Eszéki János pedig felkerekedett és Isztambulba utazott értékes ajándékokkal. Kérték a szultán hozzájárulását János Zsigmond királlyá koronázásához. A szultán igenlő választ adott, és 1540 szeptemberének vége felé a magyar országgyűlés, mely György barát híveiből állt, egyhanguan királlyá választotta a csecsemőt II. János néven.⁴⁰³ Ezzel a lépéssel György barát és pártja óriási hibát követett el. Nem vették észre, hogy ezzel az országgyűléssel csak a polgárháborús állapotot fokozzák, a törökbarátságot pedig végzetesen félreismerték. Nem vették észre, hogy ez a Habsburg-ellenes politika az ország területi egységének felbomlását fogja betetőzni. Segítségét csak az egyre türelmetlenebbé váló Szulejmántól remélhettek, aki valószínű, hogy nemcsak Lakay árulása, hanem már az 1532-es hadjárat kudarca óta fontolgatta Buda tartós megszállásának kérdését.

Ferdinánd, miután értesült János király haláláról, elhatározta, hogy jogainak érvényt fog szerezni. Seregét Magyarországra küldte Fels Lénárd vezetésével. Istvánffy szerint ez a sereg a magyar helyzet kipuhatólása miatt jött az országba. Izabella királynőt rá akarták venni, hogy járjon el a nagyváradi béke szellemében. Tehát Fels támadása inkább egy előkészítő hadműveletnek felelt meg. Seregével megpihent Esztergomnál Váradi Pál érseknél, majd Visegrád ellen vonult. A visegrádi őrtornyot akarta elfoglalni, hogy a dunai hadtáp zavartalanul haladjon a sereg nyomában. Litteráti Bálint 10 napig védte a tornyot, de a túlerő miatt az erőd elesett. Litteráti azonban néhány társával elmenekült. Ezután a Habsburg csapatok megszállták Vácot, melyet őrsége sietve kiürített. A zsoldosok Vác elfoglalása után az üresen hagyott Pestet is elfoglalták és megerősítették. Október 20-án Budát is ostrom alá vették. Komoly harcra azonban nem került sor. Fels nem tudott seregében rendet tartani. A táborban tartózkodó magyarok gyakran összeecsaptak a németekkel, akiket annak ellenére, hogy bajtársaik voltak, nagyon gyűlölték. A magyarok parancsnoka Perényi sem tudott parancsolni embereinek. Az ostromot november 10-én félbeszakították.⁴⁰⁴ A hadjárat azonban még nem ért véget. Perényinek sikerült megagítani a székesfehérváriakat, és a város Ferdinánd pártjára állt. Hiába vágatott Török Bálint lovasaival a város felé, hogy megelőzze a bajt, mire megérkezett, a város zárt kapukkal fogadta.

A délvidék török bégjei későn, már a tél beálltakor akartak segíteni. 1540-41 tele azonban igen kemény volt. Mehmed, Usreff és Murád ezért képtelen volt téli hadműveletet indítani.⁴⁰⁵ Tavasszal viszont Török Bálint csapataival együtt Mehmedék is támadásba lendültek. Visszafoglalták Vácot, aztán március 21-től - április 6-ig Pestet ostromolták, de sikertelenül. A németek parancsnoka Földes

~~sik~~ Ottó és a hajóhad kapitánya, Speciacasa Mariusz sikeresen védték a várost. A visszavonuló törököket Horváth Bertalan és Nyári Ferenc lovasai sokáig üldözték.⁴⁰⁶

Mehmedék elkergetése után megindult a versenyfutás Budáért. Ferdinánd jól tudta, hogy minél hamarabb birtokba kell venni a várat. Ez volt az utolsó reális lehetősége, hogy a várost és a várat elfoglalja és megtartsa. Abban is biztos volt, hogy György barát és hívei Szulej-segítséggül hívják. A hatalmas szultáni sereg 1541 április^{mont} elején el is indult. Ferdi szerint Szulejmán már a hadjárat előtt elhatározta, hogy Magyarországot az "... iszlámnak egyik tartományává" teszi.⁴⁰⁷ A szultán a hadjárat elindítása előtt jelentős seregekkel biztosította a perzsa határt, csapatainak jobbszárnya pedig Erdélyt támadta, a török, moldovai és havasalföldi csapatok előzönlöttek a tartományt.⁴⁰⁸

Ugy tűnt azonban, hogy Ferdinánd megelőzi a törököket. Új csapatokat szervezett 1541 tavaszán és vezér-lésükkal Roggendorft bízta meg, aki 1530-ban már próbálkozott a budai vár elfoglalásával. Roggendorf csapatai május 4-én zárták körül a fővárost. A törökök még messze voltak. Megindult az elkeseredett harc, György barát és hívei, valamint a Roggendorf vezette Ferdinánd-párti tábor között. A magyarok tragédiája az volt, hogy a két fél makacsul ragaszkodott elképzeléseihez. Ferdinánd csapatai mindenképpen el akarták foglalni Budát, de az egyáltalán nem volt biztos, hogy meg is tudták volna tartani az ostromot kiállt várat, ha sikerül elfoglalni. György barát és hívei azt gondolták, hogy Szulejmán harmadszor is kegyes lesz hozzájuk és a "segítségadás" után újra elhagyja az országot. Buda megtartásának az egyetlen reális ~~lehetőség~~ lehetősége az lett volna,

ha György barát éspártja kiegyezik Ferdinánddal. A két fél között azonban 1541 nyarán óriási volt a szakadék. György barát pedig csak későn jött rá, hogy mekkorát hibázott. Pedig Buda ostroma sokáig elhúzódott. Lett volna a két félnek ideje megegyezni, de György barát minden egyezkedési kísérletet kegyetlenül elnyomott.

A budai polgárok tisztábban látták a helyzetet. Bornemissza Tamás gazdag kereskedő és tanácsos, Pálczán Péter bíró és társai át akarták adni a várat Roggendorfnak, de az öreg hadvezér elügyetlenkedte a lehetőséget. György barát pedig az "árulást" kegyetlenül megtorolta. Meghíusította Izabella királynő kísérlétét is. A királynőt ugyanis a lengyel követek igyekeztek rávenni, hogy egyezzen ki Roggendorffal. Izabella fel is vette a kapcsolatot a tábornokkal, de az öreg tábornok kifecsegte környezetének a hirt, és ezt kémei révén György barát megtudta. A lengyel követeket pedig nyomban kiutasították a városból.⁴⁰⁹

Az események ezután gyorsan peregtek. A török főssereg érkezésének hírére Roggendorf abbahagyta az ostromot, mely felért számára egy vereséggel. Augusztus 21-én Szulejmán már csupán négy állomásnyi távolságra volt Budától. Augusztus 22-én a németek a szorongatott Pestet kiűritették és nagy veszteségekkel vonultak vissza. Perényi hiába javasolta Roggendorfnak, hogy szállja meg Csepel szigetét, az öreg tábornok nem vette figyelembe a tanácsot, pedig az nem is volt elvetendő. A viszonylag nagyszámu Habsburg sereg a szigeten jól tudta volna védni magát, és a török utánpótlást elvágta volna. Ezáltal a törökök Buda alatti tartózkodását lehetetlenné tették volna. A németeknek súlyos veszteségeik voltak. Pesten a törökök a város elfoglalása után 300 szekeret, nyolc nagykaliberű ágyut, 600 hordó bort, 1600 hordó lisztet, 1000 mérő zabot, 300 hordó lőport és 160 mázsa ólmot zsákmányoltak.⁴¹⁰ Roggendorf még felvette a Gellérthegy védelésének gondolatát, de úgy érezte, hogy erre már nem adottak a lehetőségek. Még a szultáni se-

reg beérkezése előtt menekülésszerűen hagyta el csapatával a környéket.

- Szulejmán szultán miután megérkezett Buda alá, rövidesen birtokába vette a várost az ismert módon. Ezuttal azonban nem vonult vissza az 1526, vagy 1529-es hadjáráshoz hasonlóan, hanem 7000 fős őrséget hagyott a városban. Az első budai török parancsnok Szulejmán pasa lett. Parancsnoksága alá rendelték a boszniai, szemendirei, pozsegai, izvorniki, viddini bégeket. Izabellának és György barátnak pedig megígérte, hogy János Zsigmond nagykorúsága esetén visszaadja a magyar királyságot.⁴¹¹ György barátnak azonban ez az ígélet keserű vigaszt jelentett.

- Szulejmán és tanács ekkor már lezárt ügynek tekintette Buda és Magyarország kérdését. A szultán tanácsa már korábban is azt javasolta, hogy Budát ezuttal birtokba kell venni. A törökök intézkedéseiből, Szulejmán fethnáméjából láthatjuk, hogy Buda esetleges visszaadásáról szó sem lehet. "Célom tulajdonképpen az volt, hogy Buda székvárosát az iszlám házává tegyem..." - olvashatjuk a Szulejmán pasához küldött szultáni iratból.⁴¹² A szultán érezte, hogy birodalmának határai végesek.⁴¹³ Ujabb és újabb bővítése még a török birodalom felemelkedő szakaszában sem volt kivihető. Budát tartósan meg kellett szállni a törököknek azért is, hogy ne tegyék ki állandó veszélynek a magyarországi hódoltságot.

1541-ben Szulejmán már nem tett kockára semmit, hiszen a hódításai, hadjáratái Magyarország ellen akkor is nagy veszteségekkel jártak, ha Budát kardcsapás nélkül is el tudták foglalni. Buda megerősítése után hazavonuló seregéből a katonák százai pusztultak el a megáradt Dráva hullámai között, átkelés közben. A szultán sorsára hagyta seregét és dereglyén kelt át. A megzavarodott katonáknak hiába vertek több hidat a műszaki alakulatok, a fegyelmezetlen

csapatok előerőben és hadiszerekben rengeteget veszítettek.⁴¹⁴ A szultánt Buda megszállására anyagi körülmények is sarkallták. A hadjáratok igen költségesek voltak. 1532-ben még, ha fel is vetődött a tartós megállapodás kérdése, egyelőre nem tették meg, mert Gritti és Szapolyai személye garantálta a törökök fennhatóságát ezen a területen, de Gritti félreállítása, a váradi béke, majd Szapolyai halála miatt Szulejmán és tanácsosai elhatározták, hogy megoldják a magyarországi problémákat. Sürgette a törököket az is, hogy a kincstár már alig tudta fizetni az állandó katonai kiadásokat, az egyre megújuló hosszú hadjáratokat pedig már nem tudták finanszírozni. Csupán Gritti parancsnoksága alatt álló 6000 török zsoldos katona 200 ezer aranyába került a szultáni kincstárnak. Az 1541-es hadjárat költségei pedig végképp kimerítették a feneketlen kincstárat. 1542 végére a Porta fizetéseképtelen volt. A véghe-lyek őrségeit már 2 éve nem tudták zsolddal ellátni.⁴¹⁵ Pedig Buda elfoglalása után még újabb hadjáratot kellett vezetni, ugyanis 1542-ben Brandenburgi Joachim hadserege zavartalanul ostromolhatta Pestet. Tehát a hódoltságot ki kellett szélesíteni. Ezután nem is gondolt Szulejmán Bécs esetleges elfoglalására. Későbbi hadjáratai, vagy az alvezérei által vezetett támadásoknak a célja a hódoltság-ék alaku kiformálása volt.⁴¹⁶ Az 1543-as hadjáratnak is ez volt a célja. Brandenburgi Joachim serege szégyenletesen szétoszlott Pest alól, de Szulejmán nem nézhetgé tétlenül Buda védtlenségét, 1543-as hadjáratával a Buda környéki várakat szerezte meg. Ezt a hadjáratot részben I. Ferenc és a Signoria finanszírozta. A hadjárat költségeihez a franciák 30 ezer, a velenceiek pedig 16 ezer arannyal járultak hozzá.⁴¹⁷

1541-ben Buda elvesztését az egész keresztény világ megdöbbenéssel fogadta. A váratlan esemény olyan zavart okozott, hogy az ország is csak hónapok után ocsudott fel.⁴¹⁸ A keresztény Európa azonban nem segített semmit. Velence már 1540-ben kilépett a Szent Ligából. Naxos, Paros, Syza szigetek és fontos erődök, Castelnova, Nadin átadásárrévéen megalázó békét kötött a törökkel. 300 ezer arany fizetésére kötelezte magát. Velencének azért kellett sürgősen békét kötni a törökökkel, mert a Földközi-tenger térségében kiéleződtek a Signoria és Spanyolország nézeteltérései.⁴¹⁹

A Habsburgokat Buda elvesztésének idején súlyos csapás érte. V. Károly új flottája Algir visszafoglalására készült. A hatalmas, jól felszerelt flotta 25 ezer embert vitt magával. A szélvihar azonban Algir közelében a hajóhad felét elpusztította, és a meggyengült egységeket a törökök szétverték. A török had a győzelem után a keresztény Európa megdöbbenésére hónapokig állomásozott Toulon kikötőjében.⁴²⁰ A Habsburgok tehetetlenek voltak. 1543-ban pedig Ferdinánd szenvedett újabb vereségeket Magyarországon,⁴²¹ és azt sem tudta megakadályozni, hogy a szultán alvezérei a hódoltságot 1544-ben is tovább szélesítsék. Ez a háború az 1545-ös fegyverszünettel, majd az 1547-es békével zárult.

György barát és pártja Buda elvesztése után beláthatta, hogy milyen melléfogás volt a törökbarát politika. A török ekkoriban olyan hatalmas erőket tudott megmozgatni, hogy Magyarországot csak szoros Habsburg-magyar összefogással lehetett volna részben megmenteni, mert a feltétlen egységes, Habsburg-hű politika mellett sem tudták volna például a délvidéket visszaszerezni. A Habsburg-magyar szövetség viszont elég lett volna a hódítás mérséklésére. Ebben az esetben valószínű, hogy Bu-

da és a környező várak megmaradnak és a török hódoltság a Dunántul és a Duna-Tisza közének déli részére korlátozódik. Buda elvesztésének viszont az volt a következménye, hogy a hódoltság a XVII. században a legnagyobb kiterjedésekor elérte a Kanizsa, Palota, Érsekújvár, Fülek, Eger, Nagyvátad vonalát. Ferdinánd és utódai pedig ezután másfél évszázadig nem is tekintették másnak az országot, mint egy ütközőzónának.

A két pártra szakadt nemesség közül a Habsburg uralom minden visszássága ellenére a Habsburg-barát csoportot kell pozitívan megítélnünk. II. Lajos halála után várható volt, hogy a Habsburgok igényüket a magyar trónra benyújtják. Ennek el nem fogadása a törökök nélkül is háborus állapot okozója lett volna és lett is, de a magyarok fő ellensége a török volt. Tekintettel a Habsburgok nemzetközi szerepére, Magyarország nagyobb eséllyel vághatott volna a jövőnek, ha az uralkodó osztály egyrészt feladja önző érdekeit, másrészt egységesen törökellenes politikát folytat a Habsburgok oldalán. A történelem bebizonyította, hogy a Habsburg uralom - bármilyen keserűséget is hozott a magyar nép számára a következő századokban - , elérte azt, hogy az országot az oszmán hódítók teljes egészében nem igázták le, és a török hódítás pusztító hatása csak a hódoltság területén hagyott örök nyomot Magyarországon.

A Ferdinánd-párti nemesség érdeme, hogy a magyar királyság XVI. és XVII. századi területén népünk, nemzeti kulturánk zavartalanabbul fejlődött, mint a megszállt részekén. Habsburg segítséggel népünk létrehozta azt a hatalmas várrendszert, melynek gátjain elakadt a törökök hódító hulláma. Ez a várrendszer és a benne harcoló, főleg magyar katonák küzdelme tette lehetővé, hogy a törökök mintegy 150 éves uralma a magyarországi hódoltság területén végül is felőrlődött.

JEGYZETEK

1. Magyarország története. Egyetemi tankönyv, II. kötet. Bp. 1962. 7-8 l. /továbbiakban: Magyarország története I., vagy II. kötet./ Az I. kötet megjelent 1965-ben; Szántó Imre: Magyarország nemzetközi helyzete Mohács után. A Szegedi József Attila Tudományegyetem kiadványa. Acta Historica Hungaria Szeged 1975. 6-7. l. /továbbiakban: AH. Szeged 1975./
2. Sinkovics István: A török elleni védelem fő kérdései. Hadtörténeti Közlemények. 1966/4.szám 775. l. /továbbiakban: H.K./
3. Szántó Imre: i.m. Szeged, 1975. 5 l. ; Rázsó Gyula: Buda, Bécs, Velence: az európai-török viszony katonai és politikai problémái. /1521-1532/ H.K. 1973/4.sz. 662.l.
4. Jászai Pál: A magyar nemzet végnapjai a mohácsi csata után. I. köt. 65. l. Pest 1846.
5. Oláh Miklós levele VII. Kelemen pápához. 1520. febr. 15. Közlő: V. Kovács Sándor 611-612. l. "... az elmúlt eszesztendő hadakozásai kimerítették a királyi kincstárat és az állampénztárat, az urak meg mind ráültek maguk vagyónára." ; Magyarország története. I. köt. 426-430.l.
6. Szántó Imre: i.m. Szeged, 1975. 4. l.
7. U.o. 9. l.
8. Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Budapest, 1962. 80. l. Magyar Helikon. "Lajos övéinek tanácsára..." a követeket Tata várába vitette. Nagy titokban felkoncolták őket és a tatái halászdóba dobták a hullákat; Salamon Ferenc: Magyarország története a török hódítás korában. Budapest. é.n. 7-9. l.
9. Székely György: Fejezetek a késői középkorból. Egyetemi jegyzet. Bp., 1965. 56. l.
10. Erdődy János: A szárnyas oroszlán. Kozmosz kiadó, Bp. 1967. 140. l.
A XVI. század elején Velencében tartózkodó kiváló képességű francia követ, Philippi de Commynes emlékiratában a következőket írja: "A török követ... Éjszaka egy görög közvetítésével felkeresett. Négy órát tárgyalunk szobánkba bezárva; kifejtette, hogy nagy öröme szolgálna, ha uralko-

dója a mi barátunk lenne."

11. Székely György : i.m. 56. l.
Szántó Imre: i.m. 10. l.
12. Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1861. 5. l. I. Ferenc levele Szulejmán szultánhoz.
13. Szántó Imre: i.m. 9. l.
14. Rázsó Gyula: i.m. 665. l. H.K. 1973. 4. sz.
15. Szántó Imre: i.m. 10. l.
16. Székely György: i.m. 56. l.
17. Rázsó Gyula: i.m. H.K 1973. 4. sz. 665. l.
18. Szántó Imre: i.m. 10. l.
19. Székely György: i.m. 56. l. ; Szántó Imre: i.m. 10. l.
20. Szántó Imre: i.m. 10. l.
21. Székely György: i. m. 56. l.
22. Szántó Imre: i.m. 11. l.
23. Török Pál: I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai 1522-1547. Bp. 1930. 8-9. l.
24. Székely György: i.m. 57. l.
25. u.o. 57. l.; Török Pál: i.m. 35. l.
26. Szántó Imre: i.m. 23. l.; Szalay László: i.m. 52. l.
27. Szántó Imre: i.m. 23. l.
28. Lázár Gyula: Az oszmán uralom története Európában. II. köt. Bp. 1877. 27. l.
29. Török Pál: A mohácsi vész diplomáciai előzményei. Mohácsi emlékkönyv 1526. Bp. 1926. 151. l./Továbbiakban: M.E. 1926./
30. Magyarország története. I. köt. 422. l.
31. Szántó Imre: i.m. 22. l.
32. Fraknoi Vilmos: Egyháznagyok a középkorból. Bp. é.n. 301-303. l. 1524-ben Tomori levelet kapott Balitól. A bég valószínű, hogy ellenfele szándékait akarta kifürkészni.

Jellemző azonban az érsek naivitására, hogy azt hitte, hogy Bali el akar szaladni a szultántól. Mindezt arra alapozta, hogy Balinak ellenségei voltak a török udvarban. Egyesek ugyanis őt okolták Ferhád 1523-as augusztusi vereségért.

33. Káldy Nagy Gyula: Szulejmán. Bp. 1974. 90. 1.
34. Szántó Imre: i.m. 20. 1.
35. Káldy Nagy Gyula: i.m. 90. 1.
36. Szalay László: i.m. 21. 1.
37. Szántó Imre: i.m. 20. 1.
38. Hóman Bálint, Szegfü Gyula: Magyar történet. IV. köt. é.m. 25. 1.; Magyarország története. II. Köt. 8-9. 1.
39. Török Pál: I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai. Bp. 1930. 14. 1.
40. Szántó Imre: i.m. 21. 1.
41. Káldy Nagy Gyula: i.m. 98. 1.
42. Szalay László: i.m. 135. 1.
43. Hoberdan^{ez} és Weichselberger gőgös magatartásáról ír Ferdi: A törvényhozó Szulejmán szultán története. Thury József: Török történetírók. Bp. 1896. II. köt. 75. 1., I. köt. Bp. 1893.; Káldy Nagy Gyula: i.m. 91. 1.
44. Szalay László: i.m. 27. 1.
45. Szántó Imre: i.m. 20-21. 1.
46. Szalay László: i.m. 17. 1.
47. Magyarország története: II. köt. 10. 1.
48. Bartha Gábor: Ludovicus Gritti magyar kormányzósága 1531-1534. 290. 1. Történelmi Szemle 1971. 3-4. sz.
49. Káldy Nagy Gyula: i.m. 91. 1.
50. Szalay László: i.m. 43. 1.
51. Török Pál: i.m. Bp. 1932. 31. 1.
52. Szalay László: i.m. 127. 1.
53. Magyarország története. II. Köt. 10. 1.

54. Magyarország története. I. köt. 433. l.
55. Török Pál: i.m. Bp. 1926. 188. l.
56. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1973/4.sz. 664. l.
57. Szántó Imre: i.m. 20. l.
58. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1973/4.sz. 665.l.
59. Török Pál: i.m. Bp. 1926. 178. l.
60. Káldy Nagy Gyula: i. m. 1974. 88. l.
61. u.o. 141. l.
62. Török Pál: i.m. Bp. 1930. 28. l.
63. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1973/4.sz. 678. l.; Török Pál: i.m. Bp. 1930. 37. l.
64. Szakály Ferenc: A mohácsi csta. Bp. 1975. 110. l.
65. Fraknói Vilmos: A magyar országgyűlések története. I. köt. 1526-1536. Bp. 1874. 8. l.
66. Szalay László: i.m. 123. l.
67. u.o. 80. l.
68. Szántó Imre: i.m. 21. l.
69. Világtörténet IV. köt. Bp. 1962. 418. l.
70. u.o. 463. l.
71. u.o.
72. Perényi József - Dolmányos István: Szovjetunió története. Egyetemi jegyzet. Bp. 1966. 64-65. l.
73. Szalay László: i.m. 125. l.
74. Világtörténet IV. köt. Bp. 1962. 407. l.
75. u.o. 464. l.
76. Káldy Nagy Gyula: i.m. 91-92. l.
77. u.o. 98-99. l.
78. Török Pál: i.m. Bp. 1930. 53. l.

79. Szántó Imre: i.m. 14. l.; Káldy Nagy Gyula: i.m. 99. l.
80. Káldy Nagy Gyula: i.m. 99. l.
81. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1923/4.sz.666. l.
82. Erdődy János: i.m. 176. l.
83. u.o. 176. l.
84. Török Pál: i.m. Bp. 1930. 64. l.; Ferdi: i.m. Török törté-
netírók II. köt. 193. l.; Dzselaádzade Musztafa: Az országok
8 osztályai és az utak felsorolása. Török történetírók II. köt.
193. l.; Káldy Nagy Gyula: i.m. 96. l.
85. Héber kutforrások és adatok Magyarország történetéhez. Közli
Dr Kohen Sámuel. Történelmi Tár/továbbiakban: T.T./ /1880.
évf. második füzet 348. l. Állítólag Aliadanti Galzálit
/Galeozzot/ küldte Szulejmán a lengyel királyhoz, hogy
frigyet kössön vele.
86. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1973/4.sz. 679. l.; Szántó Imre:
i.m. 5. l.; Káldy Nagy Gyula: i.m. 99.l.
87. Világtörténet IV. köt.544-545. l.
88. Káldy Nagy Gyula:i.m. 151-152. l.
89. Ibrahim levele V. Károlyhoz. Közli Karácsony Imre: Török-
magyar oklevéltár. 1533- 1789. Bp. 1914. 30. l.
90. Lázár Gyula: i.m. II. köt. 39. l.
91. Káldy Nagy Gyula: i.m. 99. l.
92. Brodarics levele Tomáckí Péterhez. Közli: V. Kovács Sándor:
Magyar humanisták levelei a XV.-XVI.század. 554-559. l.
93. Világtörténet IV. köt. 547. l.; Káldy Nagy Gyula: i.m.
103-104. l.
94. Káldy Nagy Gyula: i.m. 156. l.
95. Világtörténet IV. köt. 583. l.
96. u.o. 584. l.
97. Hóman Bálint - Szegfü Gyula: i.m. 34. l.
98. Ferdi: i.m. Török történetírók II. köt. 93. l.
99. Török Pál:i.m. Bp. 1930. 81-82. l.

100. Szántó Imre: i.m. 15. l.
101. Lázár Gyula: i.m. II. köt. Bp. 1972. 43. l.; Káldy Nagy Gyula: i.m. 141. l.; Tokody- Niederhauser: Németország története. Bp. 1972. 87. l.
102. Káldy Nagy Gyula: i.m. 142-143. l.
103. u.o.
104. u.o.
105. Thury József: i.m. II. köt. 2. l.
106. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1973/4. 661. l.
107. Szántó Imre: i.m. 24. l.
108. Wittman Tibor: Egyetemes történet 1500-1789. Egyetemi jegyzet. Bp. 1968. 59-60. l.
109. Kiss Béla: II. Lajos halála. Vigília, 1976. augusztusi szám. 510-511. l. Egy igen fontos oklevelet közöl az esztergomi érseki levéltárból, ebből választ kapunk az eddig nyitott kérdésre, hogy kik temették el Lajos királyt. Az oklevélből megtudjuk, hogy Mohács környéki parasztok hantolták el a királyt, miután a törökök elvonultak. Ők találták meg a király nyakláncát és pecsétgyűrűjét. Ezt később Horváth Márton nemesember adta át Mária királynőnek, és a fontos pecsétgyűrűt hivatalos személyekből álló bizottság előtt megsemmisítették. Ez az oklevél az Esztergomi Érseki levéltár AEV. No. 1160/2.sz. alatt található. V.Ö. Gyalóky Jenő: A mohácsi csata. Mohácsi Emlékkönyv. Bp. 1926.
110. Salamon Ferenc: ~~xxxxxxx~~ Magyarország története a török hódítás korában. Franklin Nyomda Kiadó Bp. 1886. 87. l.
111. Istvánffy Miklós: i.m. 121. l.
112. Szulejmán naplói: Török történetírók I. köt. 316-317. l.
113. Kápolnai: Az 1526-os hadjárat. H.K. 1889. 445. l.
114. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk. Gerevich László, Kosáry Dömökös. Bp. 1975. 200. l. /Továbbiakban: Budapest története./
115. Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei. Tanulmányok Budapest múltjából. Bp. 1941. 33. l.
116. Istvánffy Miklós: i.m. 65. l.

117. uo: 101-102. 1. Istvánffy szerint három ellentmondó levelet kapott: 1. levél: jöjjön seregével a király táborába; 2. levél: vonuljon seregével és Radul havasalföldi vajda csapataival Bulgária felé; 3. levél: jöjjön seregével a táborba. Szapolyai ekkor Bácsi Györgyöt küldte II. Lajoshoz, hogy megtudja az igazságot. Állítólag Szapolyai azt tanácsolta a királynak, hogy huzódjon Buda felé és várja be az összes segélycsapatot.; Ortvai Tivadar /A mohácsi csata elvezetésének okai és következményei. Bp. 1910. 611-612. l./ szerint a király az utolsó parancsot július 28-án küldte. Szapolyai megkapta augusztus 1-én. Abban az esetben, ha komolyan veszi, akkor augusztus 20-a körül már Mohács alá érkezett volna; Brödarics István /Históriája a mohácsi vészről. Ford. Dr. Szentpéteri Imre. Bp. é.n. 32-33. l. szerint Szapolyai azt üzenete, hogy csapatai számban és erőben kiválóak, és egyesülve a király hadával jó kilátások vannak a győzelemre; Bethlen Farkas históriája 1526-1571, Svéda Pál kritikája. Pécs, 1938. 9. l. A tanulmányból az tűnik ki, hogy Tomori Szapolyait azért nem várta meg, mert féltékeny volt rá; Bende Lajos: A mohácsi csata. H.K. 1966. 3. sz. 564. l. Bende-Ortvayval ért egyet. Azt pedig, hogy miért nem indult el Szapolyai, gyávasággal és számításával magyarázza; Kápolnai: i.m. H.K. 1889. 457. l. Véleménye szerint a szultán megegyezett Szapolyaival, hogy a Tisza vonalán nem kel át és ezért Szapolyai feladta a Tisza vonalán lévő védőállást; Erről az esetleges egyezményről ír Oláh Miklós VII. Kelemen pápának. 1530. február 15-én. /V. Kovács Sándor: i.m. 612. l./; Rincon követ már 1523-ban tárgyalta Szapolyaival. A francia követ Habsburg-ellenes szövetséget keresett benne.; Szakály Ferenc: i.m. 40. l.; A velencei követ 1523-ban írja a vajdáról: "azon van, hogy veendőben menjen az ország, s hogy neki aztán alkalma legyen megmenteni." /Ortvay Tivadar: i.m. 607-609. l./ Ugyancsak a velencei követ írja 1525-ben, hogy Szapolyai a trónra törekszik. /Magyarország története I. köt. 429. l./; Igaz ilyen vádak elhangzottak az 1526-os májusi országgyűlésen is. Báthori István nádort vádolták, hogy titkos kapcsolatban van a szultánnal. /Fraknoi Vilmos: Egyháznagyok a középkorból. Bp. é.n. 199. l. Kemálpasazade /Török történetírók I. köt. 274. l./ írja Szapolyairól: "Testvérét némi csekély számú haddal elküldte ugyan a táborba, de ő maga, eszélyes számításból, a biztos helybenmaradást ... választotta." V.Ö. Perjés Géza: A mohácsi csata. H.K. 1976. 3. sz. 441. l.
118. Magyarország története. II. köt. 429. l.; Perjés Géza: i.m. H.K. 1976. 3. sz. 441. l.
119. Seregének létszámát pontosan, ~~megtudjuk~~ megbízható források hiányában nem tudjuk. Gyalókey János szerint /i.m. M.E. Bp. 1926. 244. l./ legmegbízhatóbb Zermegh János adata, aki Szapolyai embere volt. Szerinte 20 000 fő serege volt a vajdának. Gyalókey mentegeti Szapolyait, a térkép és az i-

- dőszámvetés problémáit veti latba. Nem beszél arról viszont, hogy a csata után miért nem viselkedett úgy, mint Frangepán; Érdekes, hogy a magyar csapatok létszámát eléggé reálisan közlő Istvánffy /i.m. 122-123. l./ helytelenül 40 000 főre becsüli Szapolyai seregét. Frangepánét pedig 15 000 főre. Bende Lajos /H.K. 1966. 3.sz. 564. l./ 20 000 fő seregről ír, mellyel Szapolyai Budát megvédegette volna. Az igazsághoz valószínű, hogy Lázár Gyula /i.m. 17. l. / áll legközelebb, ugyanis 14 000 emberről ír. A valóságban azonban Szapolyai serege nem érthette el a 10 000 főt.
120. Szulejmán naplói: / Thury: i.m. ~~xxx~~ I. 123. l./
121. Istvánffy Miklós: i.m. 123. l.; Lázár Gyula: i.m. II.21.1.
122. Szulejmán naplói:/Thury: i.m. I. 434-435. l./
123. Istvánffy Miklós: i.m. 122. l.
124. Thury József: i.m II. 321. l. 2. sz. jegyzet.
125. Magyarország története I. köt. 435. l.; Nemeskürthy István: Ez történt Mohács után. Bp. 1968. 12.1.
126. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I. 320.1/; Dzselaizáde Musztafa: Thury: i.m. II. 172-173. l.
127. Kemálpasazáde: /Thury: i.m. I. 268. l./; Szulejmán naplói: u.o. 320. l.; Jászai Pál: A magyar nemzet végnapjai a mohácsi vész után. Pest, 1846. 341. l. Jászai szerint a Szulejmán naplójában említett nádorispán-oglu Perényi Péter volt. Ez elképzelhető. Nem valószínű azonban Magyarország története /I.köt. 435. l./ című egyetem tankönyv által felállított hipotézis, mely szerint Deli Radics azonos a mohácsi csatában résztvevő szerb naszádoskapitánnyal. Ugyanis Istvánffy /i.m. 120. l./ a következőt írja: "A rác Bosics Radics, aki a hajóhad parancsnoka volt," ... a mohácsi csatában lóra ült és "... ott harcolva ölték meg."
128. Lázár Gyula: i.m. 21. l.
129. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 320. l. Szeged városának lakói idejében elmenekültek. A város jólértesültsége és a gyors kiűritése valószínű, hogy összefügg Szapolyai korábbi Szeged környéki állomásozásával.
130. Hóman Bálint - Szegfű Gyula: i.m. 20. l.
131. Kemálpasazáde: /Thury: i.m. I./ 75. l. ; Lázár Gyula: i.m. 22. l.

132. Thury József: i.m. II. köt. 18. l. 3. sz. jegyzet.;
u.o. Lufti: Az öszmán ház története. 18. l.;
u.o. Dzselaázade: i.m. 174. l.;
I.köt.: Szulejmán naplói. 322. l.; Kemálpasazáde: i.m.
275. l.
133. Salamon Ferenc: i.m. 87. l.
134. Szántó Imre: i.m. 4. l.
135. Fekete Lajos: Magyarország, törökség két világnézet baj-
vivói. Bp. 1947. 12. l. /A Magyar Keleti Társaság kiadvá-
nyai./; V.ö. Acsádi Ignác: Magyarország három részre sza-
kadásának története. Bp. 1897. 170. l. ; Salamon Ferenc:
i.m. 81. l.
136. Magyarország története: I. köt. 433. l.; Szántó Imre: i.m.
3. l.; Lázár Gyula: i.m. 22. l.
137. Lázár Gyula: i.m. 22. l.
138. Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése Magyarországon.
Megjelent: A Szegedi József Attila Tudományegyetem kiad-
ványai között, A.H. Szeged, 1971. 4. l.
139. Nemeskürthy István: i.m. 33. l.
140. Szántó Imre: i.m. 1975. 6-7. l.
141. Klaniczay Tibor: Mi és miért veszett el Mohácsnál? Látó-
határ, 1976. júliusi szám. 131. l.
142. Ferdi./Thury: i.m. II./ 130. l.; Magyarország története
II.köt. 429. l.
143. Thury József: i.m. II. 75. l.
144. Magyarország története I. köt. 423. l.
145. Zolnay László: Ünnepek és hétköznapiak a középkori Budán. Bp.
1975. 186. l.
146. Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei. Bp. 1941. 35. l.
147. Magyarország története II. köt. 9. l.
148. Fraknói Vilmos: i.m. 1874. 64. l.
149. u.o. 21. l.
150. Magyarország története II. köt. 10. l.
151. Budapest története... 202. l.
152. Török Pál: i.m. Bp. 1930. 23. l.

153. Szántó Imre: i.m. 1975. 16. 1.
154. u.o. 17. 1.
155. Török Pál: A török birodalom pénzügyei Szolimán korában. Bp. 1932. 7-8. 1.
156. Cyril Horacek: Az oszmán birodalom és a közép-európai államok a XVI. században. H.K. 1966. 4. sz. 804-805. 1.
157. Szántó Imre: i.m. Szeged, 1975. 11. 1.
158. u.o. 17. 1.
159. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976/1.sz. 19. 1.
160. u.o. 19-20. 1.; Kocsi bég emlékirata Thury i.m. II. köt. 412-414. 1.
161. A török sereg létszámát, különböző források eltérő adatai miatt csak megközelítő pontossággal lehet közölni. Legmegbízhatóbb adatokat közölnek Szántó Imre, Káldy Nagy Gyula, Gyalóka János az előbbieken idézett munkái. Részletesen, szinte kimerítően foglalkozik a kérdéssel Rázsó Gyula /i.m. H.K. 1976. 1.sz. 19.1./ Felülbírálja Káldy Nagy Gyula nézeteit és a török haderő létszámát 150-160 ezer főre teszi. A hadba vonulhatók számát pedig 100-110 ezerre. Ezt a számot túlhottnak tartjuk, de feljegyzései, adatai figyelemreméltóak. Evlia Cselebi /török világutazó. Karácson Imre Bp. 1904 193. 1./ eltérően hönfitársai tűzásaitól 100 ezer főre teszi az oszmán hadsereget. Figyelemreméltó, hiszen a török krónikások 200-300 sőt 400 ezres hadakról is irnak; Lufti is /Thury: i.m. II. 11. 1./ 200 ezer lovasról, 500 ágyuról ír; Viszonylag megbízhatóbb Ferdi /Thury: i.m. II. 49-50. 1./; Dzselaalzade, Az országok osztályai és az utak felsorolása /Thury: i.m. II. 147. 1./ című munkájában írja: Daud pasa mezején tartott szemlén 12 ezer janicsár vett részt! Ez az adat nagyon is valószínű. Szinán csász., az 1543. évi hadjárat története /Thury: i.m. II. 288. 1./ című munkájában szintén 12 ezer janicsárról ír; Szakály Ferenc /i.m. 29. 1./ szerint a török seregek száma elérhette az 50-60 ezer főt; Fontos adatokat tartalmaz Kocsi bég emlékirata /Thury: i.m. II. 412-414. 1./ Kocsi bég II. Murád /1574-1595/ bizalmas embere volt. 1574-ben közöl egy pontos statisztikát a kapu-kulikról, azaz a szoldosokról. A statisztikában a vízfordóktól kezdve a tüzérekig, minden fizetett személy fel van sorolva. Összesen 36 153 fő. Ebből néhány adat:
- janicsár: 13 599
  - topcsi: 1 099
  - janicsár iskolás 7 495

Ezek az adatok az 1574-75-ös évről vonatkoznak. Szulejmán seregét Kocsi-bég egyébként 260 ezer főre becsülhette; A Világtörténet íróit is elkapta a számok bűvöleté, hiszen a török erők számát a IV. kötet írói is 200 ezer főre becsülik. A janicsárság létszámát pedig 40 000 főre teszik. /IV. köt. 535. l./

162. Mározi Endre: Török várostromok Magyarországon II. Szulejmán korában H.K. 1975/ 3. sz. 429. l.
163. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976/1. 429. l.
164. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 319. l.
165. u.o. 334. l.; Ferdi: /Thury: i.m. II./ 82. l.
166. Szulejmán naplói: /Thury: i.m./ 345.l.
167. Istvánffy Miklós: i.m. 85. l.
168. Kemálpasazáde: Mohács - name /Thury: i.m.1961/
169. Szántó Imre: i.m. Szeged, 1975. I. 18-19. l.
170. Rázsó Gyula : i.m. H.K. 1976. I. 18-19.
171. Világtörténet IV. köt. 403. l.
172. Istvánffy Miklós: i.m. 129. l. A szerző szerint a hajóhad 160 nagyobb egységből állt.
173. Káldy Nagy Gyula: i.m. 86-87. l.
174. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 1521-ben május 18, 1526-ban április 23, 1529-ben május 10, 1532-ben Április 25. volt az indulás napja.
175. Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése Magyarországon. A.H.Szeged, 1971. 5. l.
176. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1.sz. 18.l.
177. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 1526, 1529 és az 1532. évi hadjárat.
178. Perjés Géza: Az Oszmán Birodalom európai háborúinak katonai kérdése. H.K. 1960. 4.sz. 867. l. A korabeli utviszonyok ~~az~~ alapján főleg a hadtáp felvonultatása, ágyuk vontatása okozhatta a legfőbb gondot. Tudunk egy utról 1501-ben, mikor a velencei követ Budától Bécsig az utat könnyű hintón, ~~az~~ éjjel, egy nap alatt tette meg. Ebből a teljesítményből persze komoly következtetések az ideális körülmények miatt levonni nem lehet. Zolnay László: Ünnepek és hétköznapi a középkori Budán, Bp. 1975. 181. l.

179. Magyarország története I. köt. Bp. 1965. 333-334. 1.
180. Szakály Ferenc: i.m. Bp. 1975. 72. 1.
181. u.o. 71-72. 1.
182. Gyalókey Jemő: i.m. M.E. Bp. 1926. 218. 1.
183. Marga I. János: Katonáskodó szerviensek birtokai a XVI-XVII. századi Batthyány nagybirtokon. Történelmi Szemle, 1976. 1-2. sz. 103. 1.
184. Magyarország története I. Bp. 1965. 417-418. 1.
185. Istvánffy Miklós: i.m. "Azők a gyalázatosak pedig, akik a király parancsait megvetették, nem törődtek a város védelmével, ..." 78-79. 1. "Pedig még voltak erőforrásai az országnak. Például Perjés Géza írja, - Zrínyi Miklós és kora c. munkájában. Bp. 1965. 45. I. Hazánk nemesfém-réztérmeleése még mindig előkelő európai viszonylatban, de a külföldi bankárok tőkéjüket a bizonytalan állapotokra tekintettel nem szívesen fektették be. A hazai tőke kevés volt."
186. Takács Sándor: A magyar gyalogság megalakulása. Bp. 1908. 13-15. 1.
187. Burgio jelehtése Sodoletó pápai titkárnak 1525 . április 13. Bartoniek Emmá: Mohács Magyarországá. Bp. 1926. Tört. szöveggyűjtemény II. kötet. Bp. é. n. 332. 1.
188. Klaniczay Tibor: i.m. 1976. 146. 1.
189. Timár György: Baranyai csapatok a mohácsi csatában. Vigilia 1976. augusztusi szám 518. 1.
190. Klaniczay Tibor: i.m. Látóhatár 1976. júliusⁿ 138. 1.
191. Magyarország története I. 334. 1.
192. Kápolnai: i. m. H.K. 1889. 186. 1.
193. Molnár Erik: A magyar társadalom története az Árpádoktól Mohácsig. Bp. 1949. 279. 1.
194. Bradericó István: A magyaroknak a törökökkel ~~xixvix~~ Mohács mezején vívott ütközetének igaz leírása. Ford.: Szentpétery Imre Bp. é.n. 26. 1.
195. Szakály Ferenc: i.m. Bp. 1975. 29. 1. A tény az, hogy egy 25-28 ezer fős magyar sereg kemény harc után ve-

reségét szenvedett egy 60-70 ezer főstörök seregtől. Honnan veszi Szakály Ferenc, hogy 50-60 ezer magyar nálánál jóval kisebb török sereget szerencsével /!/, és nagy erőfeszítéssel /!/ feltarthatott volna? Az európai típusu hádseregek közöttük a magyar sereg is minőségileg általában nem játszott alárendelt szerepet az oszmánokkal szemben. V.Ö. Rázsó Gyula: Szakály Ferenc: A mohácsi csata /Kritika/ H.K. 1976. 1. sz. 163-164. 1.

196. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1973. 4.sz. 667. 1.
197. Szántó Imre: i.m. Szeged 1971. 15-16. 1.
198. u.o. 15. 1.
199. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. I. 14-15. 1.
200. H. Balázs Éva: Jobbágylevelek, Bp. 1951. 24. 1.
201. Dr. Komáromy András: Thelekessy Imre 1497-1560. H.K. 1889. II. köt. 482. 1.
202. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. I.sz. 14-15. 1.
203. Zölnäy László: i.m. 187. 1. Tudomásunk van egy zárólánchról, melyet Buda és Pest között a hajózást akadályozták, ha kifeszítették. 1527-ben Ferdinánd-párti hajósok elszakították. Szulejmán 1529-ben Bécs alá vitette, hogy elzárja a Dunát, de a lánc saját súlyától elszakadt.
204. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1.sz. 15-16. 1.
205. Szántó Imre: i.m. Szeged, 1975, 16. 1. L02. sz. jegyzet.
206. u.o. 19., 21. 1.
207. u.o. 8. 1.
208. Razin: A hadművészet története II. köt. Bp. 1961. 506. 1.
209. Tokody Gyula - Niederhauser Emil: Németország története. Bp. 1972. 75. 1.
210. u.o. 87. 1.
211. NemésKürthy István: Önfia vágta sebét. Magvető 1975. Elfelejtett évtized című könyv. 514. 1.
212. Szulejmán naplói: /Thury: i.m./ 304. 1.
213. u.o. 324. 1.
214. Istvánfy Miklós: i.m. 126. 1.
215. Szulejmán naplói: /Thury: i.m.I./ 326-327. 1.

216. Szántó Imre: i.m. Szeged, 1971. 29. 1.
217. Szulejmán naplói /Thury: i.m. I.köt./ 329. 1.
218. u.o. 330. 1.
219. u.o. 332. 1.
220. Istvánffy Miklós: i.m. 134. 1.
221. Huber Alfonz: Ausztria története. Bp. 1901. 451. 1.
"Magyarországon németellenes gyűlölet ~~néh~~ körben el
volt terjedve."
222. Fraknoi Vilmos: i.m. Bp. 1874. 99. 1.
223. Magyarország története. Bp. 1962. II. köt. 10.1.
224. U.o. 10. 1.
225. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1.sz. 34. 1.
226. Cyril Horacek: Az oszmán birodalom és a közép európai
államok a XVI. században. H.K. 1966. 4. sz. 801. 1.
227. Iványi Béla: Buda és Pest sorasdöntő évei. Bp. 1941. 40. 1.
Budapest története Bp. 1975. 202. 1.
Nádasdy a németeket állítólag azért nem engedte be,
mert parancsnoki tekintélyét féltette.
228. Istvánffy Miklós: i.m. 129. 1. " ;;; Ferdinánd, aki
most egyedül Bécs védelmére fordítja figyelmét, ..."
u.o. Istvánffy Buda várfalának erejéről írja: konkrétan
Buda városáról: "A régi királyoknak azt a városát, me-
lyet egykor inkább az élvezetekre és a gyönyörködtetés-
re emeltek, mintsem arra, hogy védelmezzék,..."
229. Iványi Béla: i.m. 40. 1.
230. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1. sz. 23. 1.; Istvánffy
Miklós: i.m. 127-128. 1.
231. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I.köt./ 334-335. 1.
232. u.o.
233. u.o.
234. u.o.
235. Iványi Béla: i.m. 40.1.
236. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1.sz. 16-20. 1.
A technikai fölényben lévő osztrák sereg stratégiai el-
képzelése a következő volt: a Duna mentén a főerő meg-
erősített táborba vonul. Ott várja a török főerőket.
Kisebb csapatok Nyugat-Dunántulon, vagy az Alpok lejtő-

iñ és Horvátországban igyekeznek feltartóztatni a törököket. A haderő többi része a fontosabb várakat erősíti.

237. Istvánffy Miklós: i.m. ~~H.K. 1976xxxxx~~. 139, 142. 1.
238. Szulejmán naplói: /Thury:i.m. I. köt./335-338. 1./
239. Szulejmán naplói: /Thury:i.m. I. köt./312. 1.
1526-ban is az eszéki átkelés-előtt, de utána is roppant óvatosan mozgott a török hadsereg.
240. Istvánffy Miklós: i.m. 131. 1.
241. Istvánffy Miklós: i.m. 129. 1.
242. u.o. 130. 1.
243. u.o. Istvánffy leírja, hogy Lamberget nemhogy megbüntette ezért Ferdinánd, hanem még annak örültek, hogy Bécs védelmét erősítik. Aztán hozzáteszi: "...Lamberg ezzel igen rossz példát adott a későbbi parancsnokoknak."
244. Szulejmán naplói: /Thury: i.m.I./ 336. 1.
u.o. Dzselálzáde Musztafa: i.m. II. köt. 180. 1.
245. Perjés Géza: Az oszmán birodalom európai háborúinak katonai kérdései. H.K. 1966. 4. sz.
246. Istvánffy Miklós: i.m. 130-131. 1.
247. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1.sz. 26. 1.
248. Istvánffy Miklós: i.m. 131. 1.; Szulejmán naplói: /Thury:i.m. I.köt/ 337. 1.
"Olyan olcsóság lőn, hogy a táborban senki sem nézett az élelmi szerekre." - írja a naplóíró.
249. u.o. 132. 1.
Héber kuforrások... Dr. Kohen Sámuel i.m. TT 1880.348. 1.
250. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1.sz. 27. 1.
251. u.o.
252. u.o.
253. Istvánffy Miklós: i.m. 133-134. 1.
Istvánffy már itt említést tesz arról, hogy Ibrahim ravaszsága miatt nem hoztak nagy ágyukat a törökök, ugyanis a nagyvezir azt akarta, "...hogy a Keresztények legyőzzék a barbárokat." Később Kőszegnél ez megismétlődött. Istvánffy megjegyzi, hogy ez csak szóbeszéd, tehát biztos forrásból a fentiekben nem merithette. Kézzelfoghatónak látszik viszont az a tény, hogy Ibrahimot a szultán megölette. Ez viszont a perzsa háborúk után történt /1534-

35/ Semmi biztosat nem tudunk erről. Nemeskürty István mégis nagyvonalu kijelentést közzéteszt meg: "Ibráhím,... különös ember, akinek sok érdekes lépését alig lehet utólag másképp magyarázni, mint hogy menteni igyekezett Európából, amit lehetett."

Nemeskürty István: Ez történt Mohács után. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1968. 102. l.

A szóbeszédnek nem lehet hitelt adni. Jellemző Tomori naivitására 1526-ban, hogy abba reménykedett, hogy, a török tüzerek, akik között sok volt a keresztény reneget, a döntő pillanatban az ellenséget fogják lőni. Ez természetesen fantasztikus elképzelés volt.

Fraknói Vilmos: Egyháznagyok a középkorból. Bp. é.n. 331. l.; Kápolnai: i.m. H.K. 1889. 207. l.

254. Istvánffy: i.m. 133. l.

255. u.o. 132. l.

256. u.o.

257. u.o. 134. l.

258. u.o. 131. l.

259. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I. köt./ 337-338. l.; Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. L.sz. 29. l.

260. Istvánffy Miklós: i.m. 135. l.; Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 332-338. l.

261. Rázsó Gyula: i.m. A.K. 1976. L.sz. 30.l.

262. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 332-338. l.

263. U.O. 339. l.; Istvánffy Miklós : i.m. 126. l.

264. u.o. 137-138. l.; Szulejmán naplói: /Thury : i.m. I/ 340. l.

265. Istvánffy Miklós: i.m. 195. l.

266. Istvánffy Miklós: i.m. 140. l.; Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. L.sz. 32. l.; Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 341. l.; Verancsics Antal: Összes munkái II.köt. Pest, 1857. 30.l.

267. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. / 341. l.

268. Ferdi: i.m. /Thury: i.m. III. köt. 82. l.; Szulejmán naplói: /Thury I.köt./ 334, 341. l.

269. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. 341. l.

270. Rázsó Gyula : i.m. H.K. 1976. L. sz. 33-34 l.

271. Istvánffy István: i.m. 142-143. l.
Miklós
272. Bárdossy László: Magyar politika a mohácsi vész után.
Bp. 1943. 85-86. l.
273. Szulejmán naplói: Thury: i.m. I.köt. / 342. l.
A Duna bal partján kis lovascsapat tűnt fel.
274. Thury József: A török hódítás kezdetei Magyarországon.
Századok 1893. 561. l.
275. Bartha Gábor: Ludovicus Gritti Magyarországi helytartósága.
T.Sz. 1971. 3-4. sz. 301.l.
276. Szerémi György: Magyarország romlásáról. Monumenta Hungarica . V. köt. Bp. 1961. 200. l.
12 szakállas ágyuból adtak le sortűzet. Hellemző, hogy milyen botrányos állapotok voltak, mert 4 ágyu felrobbant és egy embert meg is ölték a szilánkok.
277. Szulejmán naplói: /Thury: i.m.I./ 344 .l.
278. u.o. 345. l.
279. u.o. 346. l.
280. Bartha Gábor: i.m. T.Sz. 1971. 3-4.sz. 292. l.
281. Thury József: i.m. Bp. 1893. I.köt. 389. l.
282. Verancsics Antal: i.m. II.köt. Pest, 1857. 32. l.
283. Oláh Miklós levele Ferdinándhoz.; V. Kovács Sándor: i.m. 609. l.
284. u.o.: Oláh Miklós levele Erasmushoz. 1530. október 25. 629. l.
Ferdí kis tulzással 20 ezres seregről beszél./Thury II. 85. l./
285. Istvánffy Miklós: i.m. 144. l.
286. u.o. 144. l.
287. Bartha Gábor: i.m. T.Sz. 1971. 3-4.sz. 293. l.;
Budapest története. Bp. 1975. 209. l.
288. Istvánffy Miklós: i.m. 145. l.
289. u.o.

290. Zolnay László: i.m. Bp. 1975. 172. 1.
János király és környezete a szőszoros értelmében véve valóban éhezett. Az ostromvégefelé, decemberben már olyan volt az éhség, hogy Ölveti Menyhért egy éjszaka kiosont a várból a Vizibástyánál, mely a mostani Ybl Miklós tér táján állt, és hörgászni kezdett. Csukákat fogott és azokból készített ételt János királynak. Szapolyai Ferdinánd hadainak elvonulása után ezért nemesi rangra emelte./u.o. 171-172. 1./ Furcsa volt az az eset is, melyet Istvánffy irt le /i.m. 145-146. 1./ Buda várából Nádasdy huszáraival és válogatott gyalogosaival kicsapotta az ostromlókra. A táborban ezt megtudták, és Thallóczi Bánffy Boldozsár - aki Ferdinánd egyik hadvezére volt -, vezetésével a Habsburg-párti magyar huszárok ellenük ~~fordultak~~ vonultak. Bánffy párviadalra hívta ki Nádasdyt, aki ki is állt. Összeecsaptak és mindketten lándzsájukat törték. A viadal közben "... sok német lovas, k-ik a seregükben rövid puskát ~~használtak~~ használtak, /valószínű pisztolyt. E.I./ odafutott, ..." ezért mindkét magyar tábor ~~elvonult~~ elvonult.
291. Iványi Béla: i.m. Bp. 1941. 44. 1.
292. Istvánffy Miklós: i.m. 146-148. 1;
Magyarország története. II. köt. 10. 1.
293. Istvánffy Miklós: i.m. 148-149. 1.; V. Kovács Sándor: Egy magyar humanista a mohácsi vész korában. Különnyomat az Irodalomtörténeti Közlemények 1970. 5-6. számából. 665. 1.
294. Fraknói Vilmos: A magyar országgyűlések története. II. köt. Bp. 1875. 1. 1.
Ferdinánd általában nem szívesen hívott össze országgyűléseket. Fraknói szerint azért, mert szégyelte a magyar nemesiség előtt, hogy nem tudja ígéreteit betartani. Tehát nem azért, mert az alkotmányossággal ellenszenven volt. Valójában a Habsburgok a XVI. században Európaszerte központosítani igyekeztek. Ferdinánd tehát inkább politikai meggyőződésből tudatosan mellőzte ezeket a decentrikus formákat. V.ö. Magyarország története. II. köt. 33-38. 1.
295. Fraknói Vilmos: i.m. I. köt. Bp. 1874. 137. 1.
296. u.o. 181. 1.
297. Iványi Béla: i.m. Bp. 1941. 47. 1.
298. Fraknói Vilmos: i.m. I. köt. Bp. 1874. 141. 1. Legjellemzőbb a zákányi és a kenesei gyűlés. Az előző "önálló" gyűlés azzal zárult, hogy Kenesén gyűlnék legközelebb egybe. Azt azonban lezöngézték, hogy a török ellen egy király ~~kell~~ a-latt kell egyesülni. Követeket küldtek Ferdinándhoz, hogy 23 ezer zsoldost küldjön a vég helyekre és fogadjon fel 20 ezer magyar zsoldost. Ha ezt nem teszi,

akkor más eszközöz folyamodnak. Ha teljesíti, akkor meg-hódolnak.

Szapolyáinhoz azzal fordultak, hogy abban az esetben, ha a véghegyeket Belgrád kivételével visszaveszi és a törökökkel megegyezve békét köt, akkor elismerik. Ha egyik király sem ad megfelelő választ, akkor maguk tárgyalnak a törökökkel. "Jobb holnap elveszni, mint ma." - mondták.

299. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. 1.sz. 338-451. l.; Ferdi: u.o. II.köt. 82-84. l.
300. Ferdi: u.o. 88. l.; Szulejmán naplói: u.o. 351. l.
301. Dr. Török Pál: i.m. M.E. Bp. 1926. 182. l.
302. Bartha Gábor: i.m. T.Sz. 1971. 3-4. sz. 306. l.
303. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 349-350. l.
304. u.o. 349-350. l.
További adatokat lehet találni a dunántúli utakról és a sereg vonulásáról: Sinkovits István: Kőszeg védelme 1532-ben. Vasi Szemle /továbbiakban: V.Sz./ 1963.III.27. I.; Glauser Lajos: Dunántul középkori uthalózata. Sz. 1929. 30-138. l. ; Dzselaálzáde Musztafa: Thury: i.m. II. köt. 200-205.l.
305. Dr. Iványi Béla: Augsburgiak levele Kőszeg 1532. évi ostromáról. H.K. 1932. 3. l.; Dzselaálzáde Musztafa: /Thury: i.m. II.köt. 206. l.
306. Szulejmán naplói:/Thury: i.m.I./ 354-355. l.
307. Dr. Iványi Béla: i.m. H.K. 1932. 7. l.
308. Dr. Horváth Ferenc: Kőszeg ostromának leírása. V.Sz. 1963. II.sz. 47. l. Egy korabeli szemtanú Treskovics Farkas morva származású kőszegi polgár szerint Szulejmán szultánna-k 20 ezer janicsárja és 40 ezer "tatar" harcosa volt.
309. Dzselaálzáde Musztafa: /Thury: i.m.II./ 206. l.
310. Nemeskürty István: i.m. Bp. 1968.
311. Gerő László: Magyar várak. Bp. 1966. 201.l.
312. Istvánffy Miklós: i.m. 150.l.
313. Gergelyffy András: A kőszegi Jurisich vár építészeti korszakai. V.Sz. 1963.III.sz. 10-12. l.
314. Dr. Iványi Béla: A tűzérség története Magyarországon a kezdetétől 1711-ig. H.K.1927. 10-12. l.

Az említett okok miatt Kőszeg alá csak a felsőrolt löveg-típusokat vitték a törökök. A sőlyomnak becézett tábori ágyukat, a falcomt és a falconettt. A falcon nagyobb löveg, mint a falcönett, de ezeknek az ágyuknak több fajtája volt, kaliberük is változó volt. Az egyik falcön-típust igaz falcönnek nevezték, de viszonylag kis kalibere volt ennek is. Működésekor nagy zajt csapott, de valójában csak tábori ágyunak lehetett használni.

315. Gergelyffy András: i.m. V.Sz. 1963. 3.sz. 12. 1.
316. Chernel Károly: Kőszeg szabad királyi város jelene és multja. Szombathely 1877. 41-46. 1.; Fraknói Vilmos: i.m. Bp. 1874. 41. 1.; Dr. Iványi Béla: i.m. H.K.1932. 4-5. 1.
317. Sinkovits István: i.m. V.Sz. 1963. III.sz.27-28. 1.
318. Ma-gyarország története II.köt. 12. 1.
319. Istvánffy Miklós: i.m. 151. 1.; Sinkovits István: i.m. V.Sz. 3.sz. 39.1. /azt írja, hogy ezt a ténnyt nem lehet elfogadni, mert Istvánffy a Habsburg történetírás szemléiben irt. Azzal cáfolja Istvánffyt, hogy Jurisich augusztus 28-í levelében a következőket írja: "A helyet saját költségemen tartottam fenn..." Az igaz, hogy Istvánffy erősen Habsburgbarát túlkén, de adatai eléggé megbízhatóak. Jurisich a várost valóban a saját költségén tartotta fenn, attól függetlenül, hogy 100 német puskást küldött Ferdinánd. Hol a bizonyíték arra, hogy a 100 zsoldos nem tartózkodott ott?
Jurisich levelét közli: Récsey Viktor Alfonz: Jurisich két levele Kőszeg 1532. évi ostromáról. Sz. 1883. 458-463. 1.
320. Istvánffy Miklós: i.m. 151. 1.
321. Sinkovits István: i.m. V.Sz. 3.sz. 28,30. 1.
322. A védőcsereg létszámáról a legmegbízhatóbb adatokat a következő művekből meríthetjük: Horváth Ferenc: i.m. V.Sz. 1963. 3.sz. 47. 1.; Récsey Viktor Alfonz: i.m. Sz. 1883. 458. 1.; Lázár Gyula: i.m. II.Köt. Bp. 1872. 36. 1. című munkájában írja, hogy 700 rendes harcos és 2000 fegyveres polgár védte Kőszeget. Lázár Gyula is kevésnek találja a 700 fő sereget.
Marosú Endre például Belgrád 1521-es ostrom idején a 700 fő védőcsereget kevésnek találja, mondván 700 ember még sem tudta volna szállni a védőműveket. Viszont figyelembe kell venni, hogy ezekben az időkben az ostromok folyamán a fegyverbíró polgárság sokat segített. Salamon Ferenc 700 katonáról és 2000 védőről ír. Kőszeg esetében ez az analógia, ha más körülmények között is történt az ostrom, a védők számát ezen az alapon kell felbecsülni. Marosi Endre: Török várostromok Magyarországon II. Szulejmán korában. H.K. 1975/3.sz. 429. 1.

Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában.
Bp. é.n. Fra-nklin Kiadó 79-80. 1.

323. Récsey Viktor Alfonz: i.m. Sz. 1889. 459.1.; Istvánffy Miklós: i.m. 151. 1.
324. Marosi Endre: i.m. H.K. 1975./3.sz. 432. 1.
325. Magyarország vármegyéi, városai: Vasvármegye. Szerk. Sziklai János, Dr. Borovszky Samu. 194. I.; Ferdi: /Thury: I.m. II.köt. 90. 1. "Az alávaló hitetlenek ... ágyuval, puskával forró olajjal és nyíllal harcoltak ellenük." Említi még Ferdi a várarkot, mely igen mély volt, és sok víz volt benne.
326. Dzselaalzade Musztafa : Thury: i.m. I.köt. 205. 1.
327. Ma-rosi Endre: i.m. H.K. 1975.3.sz. 436. 1.
328. Ma-gyarország vármegyéi, városai: Vasvármegye 194. 1.
329. Marosi Endre: i.m. H.K. 1975.3.sz. 436. 1.
330. Gömöry: Egy XVI. századb/eli hadi kém viselt dolgai. H.K. 1889. 161. 1.
Az ostrom leírásakor az augusztus 28-i rohamnál nem használta-m jegyzetmegjelölést, mert a folyamatosság rovására ment volna. Itt kívánom felsorolni, az ostromra vonatkozó műveket, melyekben minden a-dat ami az ostromra vonatkozik megtalálható.
Récsey Viktor Alfonz: i.m. Sz. 1889; Dr. Horváth Ferenc: i.m. V.Sz. 1963.3.sz.; Szülejmán-naplói: /Thury: i.m. I./ Az 1532-es hadjárat.; Dzselaalzade Musztafa: u.o. II. köt. 35. 1.; Magyarország vármegyéi, városai: Vasvármegye. 194. 1.; Istvánffy Miklós: i.m. 150-152. 1. Végül az egyetlen eddig megjelent részletes tanulmány Kőszeg 1532-es ostromáról: Sinkovits István: i.m. V.Sz. 3.sz.
331. Istvánffy Miklós: i.m. Már beleszövi munkájába az ostrom után kialakult legendát, hogy a kőszegiek védőszentje Szent Márton volt; az aki a kritikus ostrom alatt segített a védőknek. Nemeskürty István ezt felhasználta /i.m. 1968. 191.1.7 és megírt a könyvnek fejezetét: Kőszegi közjáték: egy legendával keresett. Ebben a fejezetben deheroizálja Jurisich és a nagy vérvesztéseket szenvedő kőszegi és Kőszeg környéki nép nagyszerű tettet.
332. Istvánffy Miklós: i.m. 152-153. 1.
333. Ilyen mese például az Aranýeke, melyben a férj nélkül maradt vénlány, hogy bekössék a fejét, aranyat akar aratni. A törökök Kőszeg alá az arany miatt jöttek. Tóth József feldolgozása: V.Sz. 1963. 3.sz. 49.1.

334. Magyarország vármegyéi, városai: Vas vármegye 194. l.;
Dévényi Ferenő-Madáó Károly: Vas megye hadtörténeti króniká-
ja. Szombathely 1958. 180. l.; Récsy Viktor Alfonz: i.m.
458-463. l.
335. Istvánffy Miklós: i.m. 151. l.
336. Ferdi: /Thury i.m.II.köt. 88. l.
337. Sinkovits István: Kőszeg és az 1532. évi török hadjárat.
V.Sz. 2.sz. 263. 264. l.
338. A tárgyalásokról a legfontosabb forrásunk Jurisich levelei
Ferdinándhoz.; Récsy Viktor Alfonz: i.m. Sz. 1883.
458-463. l.; Istvánffy Miklós: i.m. 153-154. l.; Szulej-
mán naplói: /Thury: i.m.I./ 355. l.
339. Récsy Viktor Alfonz: i.m. Sz.1883. 485, 469. l.
340. Szulejmán naplói: /Thury: i.m./ 355. l.
341. Bertalan Lajos:Ez történt Kőszeg után/Széljegyzetek Ne-
mőskürty István cikkéhez/V.Sz.1967. 2. 257. l.
Bertalan Lajos szerint Kőszeg-kompromisszumos feladása
az erőviszonyokhoz képest a lehető legjobb megoldás
volt.Jurisich részéről valóságos diplomáciai remekmő.
342. Lásd a 338. sz. jegyzetet.
343. Sinkovits István: i.m.V.Sz. 1963. 3.sz. 34. l.
A nagy vérvesztésséget elismerik a török történetírók is.
Pl. Dzsekalzáde Musztafa: /Thury: i.m.II./ 209. l.
344. Sinkovits István: i.m. V.Sz. 1963.3. 31. l.
345. Szulejmán naplói: /Thury: i.m.I.335. l.
346. Az első per 1539-ben zajlott le Forintos Margit, Jurisich
tűzmesterének, Forintos Mátyásnak a leánya ellen. Ő akkor
már Márkó Bálint kőszegi fegyvermester felelőse volt.
Az ellene felhozott vád szokásos : ördögös erőt tulajdo-
nitottak neki, amivel képes megfontani az embereket. Nem
égették meg, pedig a vád alól nem mentették fel. Az egész
életében úgy kellett élnie, hogy egyedül az utcán nem
járha tott, csak a családjával élhetett. Kezezséget vállalt
érte a-pja és Mátyás György, aki Margit leánytestvérének,
Katalinnak volt a férje és Kőszeg város jegyzője volt.
Mátyás György egyébként Ferdinánd király diplomatája volt
és többször járt Cséhországban küldetésben.
1561-ben az öreg Forintos Mátyást is perbefőták
Világos ténát, hogy a család elleni bosszuról van szó és az
ostrom idejéne nyulik vissza. Az ok pedig az, hogy az 1532-es
ostrom idején a polgárok két pártra szakadtak. Az egyik
csoport védeni akarta a várost, a másik pedig a törökkel
kivánt kiegyezni a korábban ismertetett módon. Forintosék
leleplezték az áruló csapatot és ezért került sor az au-

augusztus-22-én kidobott levél-tartalmának visszavonására. Mindezeket bizonyítja a tüzmester levele, melyet Ferdinánd királyhoz ~~írt~~ írt és kért, mentse fel őt a boszorkányság vádjá alól. Levele bizonyítja, hogy a családja elleni bosszuról van szó. A per tehát a királyhoz került és ott fél is mentették az öreg tüzmestert, aki ekkor már 80 éves volt. Az aggastyán szervezete azonban nem bírta kipihenni a kegyetlen kínzásokat, mellével vádlói vallatták. Fél év múlva a meggyötört ember elpusztult. Kőszeg város levéltára: Acta Miscellanea iratai.

347. Ferdi: /Thury: i.m.II./ 90.1.
Ferdinánd is elismeri, hogy 20 napot ... "időztek a nevezett vár alatt." ;
Nemeskürty István Jurisich megegyezését Ibrahimmal egy okos lépésnek tekinti, /i.m. Bp. 1968 196-198/ viszont az eddigi történetírásunk Kőszeggel kapcsolatos írásait Európában egyedülálló történelemhamisításnak. Nemeskürty először is "20 napos kemény ostromot nem ismertet, csak a megoldás tényét boncolgatja. Másrészt nem veszi figyelembe, hogy azokat a gondolatokat, melyek művében figyelemreméltóak nem ő találta ki, hiszen a marxista történettudomány előtt nem ismeretlenek. Hiszen az egyetemi tankönyvből /Magyarország története /1526-1740/ II.köt.Bp. 1962. 12. l. / a következőket olvashatjuk:
"...., amikor Kőszeg utóbbi védekezésre alkalmatlanná vált, Jurisich megegyezett a török nagyvezírral: a szultán fennhatóságának elismerése. Kitűnik a török zászlót, de a török csapatok nem vonulnak be. Jurisich a vár nagy-szerű harcának és a nagyvezírral még ~~korábban~~ konstantinápolyi követjárása idejéből való személyes barátságának köszönhető az eredményt."
348. Pecsevi Ibrahim: /Thury: i.m.I./ 162. 1.
349. Brodarich levele Nádasdy Tamáshoz 1532. április 20-án.
Közli V. Kovács Sándor i.m. 566. 1.
350. Sinkovits István: i.m. V.Sz. 1963./3.sz. 35. 1.
351. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 354. 1.
A naplóíró szerint sok takarmányozó igazhitűt elfogtak a-z alávaló gyaurok.
352. Brodarich szavait tehát Nádasdyhoz írt leveléből idéztük. 1532. augusztus 24-én kelt ez a levél. Közli: V. Kovács Sándor: i.m. 577. 1.; A következő idézetet Kőszeg "...hajátos eredménnyel" ....záródó ostromával Marosi Endre írta: i.m. H.K. 1975/3.sz. 435. 1. Az ostrom híre egész Európába-n elterjedt, sokan beszéltek a kőszegielek hősiességéről.

nd
Schán Erhável XVI. századi német fametsző egy képen örökítettette meg Kőszeg hőstettét. Hans Sachs híres mesterdalnokot is megihlette az esemény és verset írt róla. Borbély Andor: Egykoru kép és költemény Kőszeg 1532. évi ostromáról. H.K. 1933. 72. l.

353. Magyar városok: Szerk.: Szendy Károly. Bp. é.n. 229. l.; Marosi Endre: i.m. H.K. 1975. 3.sz. 437. l.; Istvánffy Miklós: i.m. 154. l. Helyesen értékeli a hatalmas birodalmi sereg jelentéséből fakadó helyzetet, de nem tartjuk elfogadhatónak az időjárás hidegre fordulásának elméletét. Szeptember hónapot a törökök még ki tudták volna használni. A korábban is említett héber krónikás is a hideg időre fogja főként Szulejmán elvonulásának az okát. "... mivel az éjszakai vidéknek kemény hidegét nem tűrhette..." Valamint hírt vette Koronban és Potravban történt eseményeknek. Egyébként a törökbarát krónikás alig ír az 1532-es hadjáratról. Nyilvánvaló, hogy a kudarcról nem szívesen ír. /Héber kutforások..T.T. 1880. 349-350. l./
354. Istvánffy Miklós: i.m. 154. l.
355. Křopf Lajos: Adalékok az 1532. évi török portyázás történetéhez. T.T. 1891. V. Károlyt a szerző "Fatima Cunctátor" - nak nevezi.
356. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I./ 357. l.; Ferdi: /Thury: i.m./ 91. l.
357. Iványi Béla: i.m. H.K. 1932. 6. l.
358. Ferdi: Thury i.m. II. köt. 92-93. l.; Lufti II. 23. l.
359. Brodarich levele Szapolyaiban. Közli: V. Kovács Sándor i.m. 579. l.
360. Szulejmán naplói: /Thury: i.m. I/ 361. l.
361. Bartha Sándor: i.m. T.Sz. 1971. 34.sz. 307. l.; Dželel Izáde Musztafa : i.m. II. 188. l. Rémek humorral, szemléletesen értékelte Szapolyai esélytelenségét, gyengeségét: "Amint az ellenség megtámadta, ő tágas országának valamely részébe rejtőzött előle."
362. Fraknoi Vilmos: i.m. Bp. 1874. 1. köt. 186. l.
363. Rázsó Gyula: i.m. H.K. 1976. 1.sz. 8. l.
364. Fekete Lajos: Szulejmán szultán. Bp. 1967. 36-37. l.
365. Lázár Gyula: i.m. Bp. 1872. 47. l.
366. Ferdi: /Thury: i.m. II./ 94. l.

367. Fraknói Vilmos: i.m. 1.köt. Bp. 1874. 198.1.
368. Bartha Gábor: i.m. T.Sz. 1971. 3.4. sz.
369. Nemeskürty István: i.m. Bp. 1968. 220. 1.
370. Szántó Imre: i.m. Sz. 1975. 19. 1.
371. Ferdi: /Thury: i.m. II./ 94-96. 1.; Dzsekálzáde Musztafa: u.o. 222-224. 1.
372. Lufti: i.m. Thury II. 2. 1.
373. Káldy Nagy Gyula: i.m. Bp. 1974. 143-144. 1.
374. Fraknói Vilmos: i.m. Bp. 1975. 55. 1.
375. Károlyi Árpád: Adalék a nagyváradai béke történetéhez. Bp. 1879. 97-98. 1.
376. Káldy Nagy Gyula: i.m. 143-144. 1.
377. Fraknói Vilmos: i.m. Bp. 1875. 60-61. 1.
378. Bárdossy László : i.m. Bp. 1943.
379. Hémon Bálint- Szekfü Gyula: Magyar történet 21. 1.
380. Lufti: i.m. Thury II.köt. 25. 1.; Ferdi: u.o. II.köt. 97. 1.
381. Ferdi: II.köt. 92. 1.; Káldy Nagy Gyula: i.m. 143-144.1.; Bárdossy László: i.m. Bp. 1943. 198. 1.; Nemeskürty István: i.m. Bp. 1968. 256-257. 1.
382. Dzsekálzáde Musztafa: II. köt. 224-225. 1.
383. Fraknói Vilmos: i.m. Bp. 1975. 61. 1.
384. Lufti:/Thury: i.m. II.köt./ 25. 1.
385. Káldy Nagy Gyula: i.m. 144-145.1.
386. Hémon Bálint-Szekfü Gyula: i.m. 37. 1.
387. u.o. 38. 1.
388. Török Pál: i.m. Bp. 1930. 86. 1.
389. Magyarország története II.köt. 13. 1.
390. Iványi Béla: i.m. Bp. 1941. 48-49. 1.
391. Károlyi Árpád: i.m. 1879, 127. 1.; Salamon Ferenc: i.m. 101. 1.

392. Iványi Béla: i.m. Bp. 1941. 49.1.
393. Szapolyai levele Szulejmán szultánhoz 1538. augusztus 18.
Közli: Karácsony Imre: i.m. 31. 1.; Káldy Nagy Gyula:
i.m. 145. 1.
394. Bárdossy László: i.m. Bp. 1943. 222.1.
395. Káldy Nagy Gyula: i.m. Bp. 1974. 168. 1.; Nemeskürty Ist-
ván: i.m. Bp. 1968. 264. 1.
396. Magyarország története II. 13. 1.
A törökök biztos, hogy a váradi békéről csak 1539
őszén hallhattak, mikor Lasky Ferdinánd utasítására a
Pörta elé tárt. Thury szerint a török támadásáról ill.
készülődéséről Verancsics ír, de csak "kósza hírek" alap-
ján. Thury: i.m. II.köt. /Lábjegyzetek/
397. Erdődy János: i.m. Bp. 1962. 176-177. 1.
398. Káldy Nagy Gyula: i.m. 146. 1.; Erdődy János: i.m. Bp.
1962. 180.1.
399. Fraknói Vilmos: i.m. Bp. 1875. 71-72. 1.
400. Magyarország története II. 13. 1.
401. Hámos Bálint-Szekfü Gyula: i.m. 38. 1.
402. Ferdi: II.köt. 99. 1. u.o. Thury lábjegyzet.; Magyarország
története. II. köt. 13. 1.
403. Fraknói Vilmos: i.m. Bp. 1875. 75. 1.; Ferdi: II.köt.
100-101. 1.; Magyarország története II. Bp. 13-14. 1.
404. Istvánffy Miklós: i.m. 155-158. 1.; Istvánffy: i.m. 157.1.
Az ostrom alatti verékedések gyakoriak voltak. Az egyik
csatapatét Fels és Perényi meg akarta szüntetni, de a
verékedők kövel megdobálták a két fővezért, akik meg is
sebesültek és végül sátraikba futottak.
Fels joggal gyanakodott a magyarokra. Az ostrom alatt
például Bánffy Boldizsár bement a várba és ott régi barát-
jával Török Bálinntal pohárazott, majd visszatért a tábor-
ba. Fels megdöbben az esemény hallatára.
405. Ferdi: II.k. 102-103. 1.; Istvánffy: i.m. 159. 1.
406. Iványi Béla: i.m. Bp. 1941. 64-65. 1.; Istvánffy Miklós:
i.m. 160. 1.
407. Ferdi: II. köt. 104. 1.; Ferdi: u.o. 104-105. 1.
408. Hámos Bálint-Szekfü Gyula: i.m. 40. 1.

409. Istvánffy Miklós: i.m. 166. l.; Budapest története: Bp. 1975. 229. l.
410. Istvánffy Miklós: i.m. 169-170. l.; Iványi Béla: i.m. Bp. 1941. 74. l.
411. Ferdi:/Thury: i.m.II./ 109. l. ; Dzselaízade Musztafa: u.o. 231. l.; Istvánffy Miklós: i.m. 176. l.
412. Török történetírók:/Thury: i.m.I./ 395. l.
413. Salamon Ferenc: i.m. 80. l.
414. Lufti pasa: Az oszmán ház története./Thury: i.m.II./ 1896. 30. l.
415. Török Pál: i.m. Bp. 1932. 17. l.
416. Káldy Nagy Gyula: i.m. Bp. 1974. 171-172. l.
417. Szántó Imre: Küzdelem a török terjeszkedés megállításáért Magyarországon. 1541-1547. A.H. Szeged 1972. 83. l.
418. u.o. 75. l.
419. Dr. Lázár Gyula: i.m. II.köt. Bp. 1872. 43. l.; Káldy Nagy Gyula: i.m. Bp. 1974. 146. l.
420. Káldy Nagy Gyula : i.m. 147. l.; Szántó Imre: i.m. Szeged 1975. 15. l.; Világtörténet IV. köt. 584. l.
421. Török Pál: A hábsburgök első isztambuui rezidense, Különnyomat a Budapesti Szemle 1929. évi szept. füzetéből.